

Стаття 35. Надання повної цивільної дієздатності. 1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. 2. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду. 3. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. 4. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки. 5. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

§ 17.2. Юридичні особи та держава як суб'єкти цивільно-правових відносин

*«Homo locum ornat, non hominem locus —
Людина прикрашає місце, а не місце людину».*

Латинський крилатий вислів

17.2.1. Юридичні особи та їх види

У цивільному праві **юридичною особою** визнається організація, створена об'єднанням осіб та (або) майна, яка наділяється правоздатністю і може від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/3haLz5>

або QR-кодом

17.2.3. Держава як учасник цивільно-правових відносин

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю та доповніть її власними прикладами

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ		
Види юридичних осіб	За порядком створення	
	За формою власності	
	За організаційно-правовою формою	
Способи утворення юридичних осіб	Способи реорганізації юридичних осіб	Способи ліквідації юридичних осіб

Розділ 5. Цивільне право України

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Наведіть приклади ситуацій, у врегулюванні яких треба використовувати норми, що містяться у таких статтях Цивільного кодексу України:

Стаття 93. Місцезнаходження юридичної особи 1. Місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку.

Стаття 94. Особисті немайнові права юридичної особи 1. Юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Особисті немайнові права юридичної особи захищаються відповідно до глави 3 цього Кодексу.

Для закріплення теми 17:

1. Назвіть види юридичних осіб.
2. Визначте ознаки фізичних та юридичних осіб.
3. Опишіть обсяг цивільної дієздатності фізичних і юридичних осіб.
4. Порівняйте правоздатність та дієздатність юридичної особи.
5. Зіставте способи виникнення та припинення юридичної особи.
6. Оцініть правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою.
7. Схарактеризуйте державу як суб'єкта цивільних правовідносин.
8. Наведіть приклади юридичних осіб різних видів.

ТЕМА 18. Правочини

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- правочин; • реституція; • ознаки правочину; • умови дійсності правочинів;
- види реституції; • нікчемні та заперечні правочини;
- підстави визнання правочину недійсним;
- правові наслідки визнання правочину недійсним.

§ 18.1. Ознаки та умови дійсності правочинів. Реституція

«Міна буває надвоє — або виміняє, або проміняє».

Українське прислів'я

18.1.1. Поняття та ознаки правочину

До однієї з найпоширеніших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, що визначені ст. 11 Цивільного кодексу України, належать «договори та інші правочини». Визначення та характеристика правочину наведені у ст. 202 Цивільного кодексу України: **правочином** є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Дво- чи багатостороннім правочином є погоджена дія двох або більше сторін.

Варто зауважити, що до 2004 року в українському законодавстві, яке спиралося на радянський Цивільний кодекс 1963 року, замість правочину вживався інший термін — «угода». Однак з укладанням нового кодексу від нього було вирішено відмовитися. По-перше, це відповідало історичним традиціям — у Цивільному кодексі Української РСР 1922 року вживався саме термін «правочин» у близькому для сучасного розуміння значенні: *«Стаття 26 Цивільного кодексу УРСР 1922 року. Правочини, тобто дії, направлені на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин, можуть бути односторонні і взаємні (договори)»*. По-друге, за своєю суттю термін «правочин» є коректнішим для використання порівняно з терміном «угода». Термін «угода» в українській мові означає взаємну домовленість про що-небудь, тоді як правочин повинен охоплювати і юридичні факти, що пов'язані з дією однієї особи і не залежать від згоди або досягнення домовленості з іншими особами. Наприклад, укладач заповіту не повинен домовлятися зі своїми спадкоємцями та отримувати їхню попередню згоду.

Серед науковців та юристів-практиків нема одностайної думки щодо правильності поставлення наголосу при вживанні цього терміна. У «Юридичній енциклопедії», виданій за редакцією відомого українського фахівця права Ю. С. Шемшученка, наголос поставлено саме на третьому складі — правочін.

18.1.2. Умови дійсності правочину

Для того щоб правочин зумовив настання відповідних правових наслідків (передача майна у спадщину, купівля або продаж майна, отримання кредиту тощо), необхідно щоб він відповідав усім вимогам, що їх установлює законодавство, тобто був дійсним.

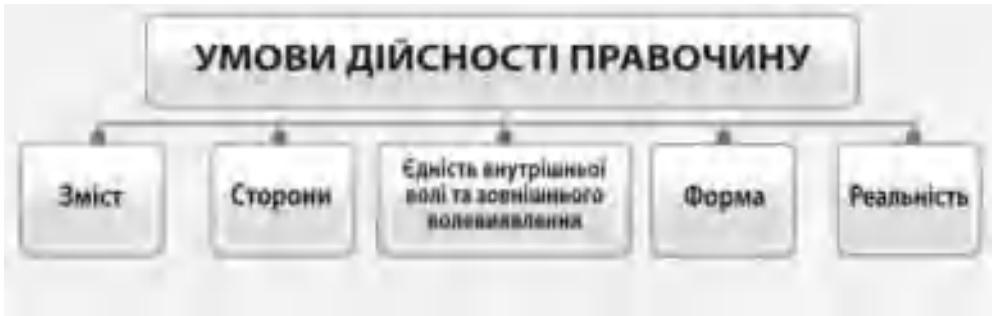
Умовами дійсності правочину називають сукупність установлених законом вимог, додержання яких є необхідним для дійсності правочину. Загальним умовам дійсності повинен відповідати будь-який правочин; спеціальні умови дійсності встановлюються лише для певних видів правочинів. Загальні умови дійсності правочинів окреслені у ст. 203 Цивільного кодексу України.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/OJYD91>
або QR-кодом

Виконайте в команді

1. Розгляньте докладніше положення ст. 203 ЦКУ, скориставшись інформацією за QR-кодом.
2. Доповніть схему «Умови дійсності правочину», систематизувавши свої знання.
3. Доберіть приклади ситуацій, у яких правочини будуть недійсними через недодержання загальних умов дійсності.

18.1.3. Підстави визнання правочину недійсним. Нікчемні та оспорювані (заперечні) правочини

Недійсними правочинами є дії суб'єктів цивільного права, які були спрямовані на виникнення, зміну чи припинення правовідносин, однак не призвели до виникнення відповідних юридичних наслідків через порушення вимог, визначених законодавством, зокрема у ст. 203 Цивільного кодексу України.

Загальною підставою визнання правочину недійсним є його невідповідність нормам законодавства.

КОНКРЕТНИМИ ПІДСТАВАМИ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ ВИСТУПАЮТЬ:		
Дефект змісту	— невідповідність правочину чинному законодавству або моральним засадам суспільства	<i>Наприклад, заповіт укладено на користь тварини</i>
Дефект сторін	— укладання правочину стороною, що не має належного обсягу дієздатності	<i>Наприклад, договір купівлі-продажу вартісної речі (смартфону) вчинено малолітньою особою</i>
Дефект волі	— невідповідність внутрішньої волі зовнішньому волевиявленню	<i>Наприклад, договір дарування квартири вчинено під погрозою вбивства</i>
Дефект форми	— недотримання форми правочину, встановленого у законодавстві	<i>Наприклад, договір купівлі-продажу будинку вчинено в усній формі, замість передбаченої законом нотаріальної</i>

Наявність цих дефектів призводить до недійсності правочинів. Водночас у цьому правилі є виняток — у разі недотримання простої письмової форми правочин не вважається недійсним, проте на практиці дуже складно довести факт його існування, адже закон забороняє посилатися виключно на свідчення свідків.

Оскільки характер самого порушення та його можливі правові наслідки суттєво різняться, недійсні правочини поділяють на дві групи:

1. Абсолютно недійсні, або нікчемні, правочини.
2. Відносно недійсні, або оспорювані, правочини.

Нікчемними, або **абсолютно недійсними**, є правочини, недійсність яких безпосередньо встановлена законом. Такі правочини вважаються недійсними з моменту їх укладання, не призводять до жодних юридичних наслідків, тому в цивілістиці їх називають «мертвонародженими».

ОСНОВНИМИ ВИДАМИ НІКЧЕМНИХ (абсолютно недійсних) ПРАВОЧИНІВ Є:

– Правочини, вчиненні з недодержанням обов'язкової письмової форми, якщо недійсність прямо передбачена законом. Зокрема, це стосується договору дарування майнового права та договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому (ст. 719 ЦКУ), договору страхування (ст.981 ЦКУ), договору банківського вкладу (ст. 1059 ЦКУ) тощо
– Правочини, вчиненні з порушенням вимоги закону про обов'язкову нотаріальну форму або вимоги закону про державну реєстрацію. Так, заповіт, складений із порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним (ст. 1257 ЦКУ)
– Правочини, вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без належного схвалення (ст. 221 ЦКУ)
– Правочини, вчиненні без дозволу органів опіки та піклування (ст. 224 ЦКУ). Наприклад, опікун уклав договір купівлі-продажу нерухомого майна, яке належало підопічному, не отримавши дозволу органів опіки та піклування
– Правочини, вчинені недієздатними фізичними особами (ст. 226 ЦКУ)
– Правочини, які порушують публічний порядок, вчинені з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства (ст. 228 ЦКУ). Правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним

Оспорювані, або відносно недійсні, правочини також порушують вимоги законодавства, однак, на відміну від нікчемних правочинів, передбачають в момент їх вчинення правові наслідки, призводять до виникнення у сторін цивільних прав та обов'язків. У подальшому допущені порушення умов дійсності правочинів дають змогу одній зі сторін або зацікавленій особі звернутися до суду із позовом про визнання такого правочину недійсним.

РІЗНОВИДАМИ ОСПОРЮВАНИХ (відносно недійсних) ПРАВОЧИНІВ Є:

– Правочини, вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 222 ЦКУ)
– Правочини, вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності (ст. 223 ЦКУ)
– Правочини, вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦКУ)
– Правочини, вчинені юридичною особою без відповідного дозволу (ліцензії) (ст. 227 ЦКУ)

Розділ 5. Цивільне право України

– Правочини, вчинені під впливом помилки (ст. 230 ЦКУ)
– Правочини, вчинені під впливом насильства (ст. 231 ЦКУ)
– Фіктивний правочин, тобто такий, що вчинений без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином (ст. 234 ЦКУ)
– Удаваний правочин, тобто такий, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили (ст. 235 ЦКУ)

Як і у випадку з нікчемним правочином, оспорювані правочини у разі визнання судом їх недійсними, будуть вважатися недійсними з моменту їх вчинення.

18.1.4. Наслідки визнання правочину недійсним. Реституція та її види

Згідно зі ст. 216 ЦКУ, недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. На практиці це означає, що у суб'єктів правовідносин не виникнуть відповідні права та обов'язки, що передбачені цим правочином. Наприклад, особа, яка придбала майно на підставі недійсного правочину, не стає його власником, а отже, не має права володіти, користуватися чи розпоряджатися цим майном.

До загальних правових наслідків, тобто таких, що поширюються на всі види недійсних правочинів, належить двостороння **реституція** (*лат. restitutio* — відновлення, відшкодування). Кожна зі сторін недійсного правочину повертає іншій стороні все, що було нею одержано внаслідок виконання такого правочину.

Якщо повернути в натурі отримане за правочином неможливо (майно втрачено або предметом правочину було надання послуг), то підлягає поверненню вартість того, що було одержано. У цьому випадку вартість обраховується за цінами, які існували на момент відшкодування.

Реституція може мати й односторонній характер, якщо за рішенням суду майно повертається лише одній стороні правочину. Зокрема, відповідно до ст. 228 ЦКУ якщо визнаний судом недійсний правочин було вчинено з метою, що явно суперечить інтересам держави і суспільства, то за наявності умислу лише в однієї зі сторін усе одержане нею за правочином повинно бути повернуто іншій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного за рішенням суду стягується в дохід держави.

Крім реституції, цивільне законодавство може передбачати настання і інших правових наслідків у разі визнання правочину недійсним. Так, коли визнанню правочину недійсним сприяла вина однієї зі сторін, двостороння реституція *може супроводжуватися* такими додатковими негативними наслідками для винної сторони, як:

1) *Відшкодування збитків* винною стороною, завданих іншій стороні або третій особі у зв'язку з вчиненням недійсного правочину. Наприклад, відповідно до статей 230 та 231 ЦКУ у випадках вчинення правочину під впливом обману чи насильства, винна особа зобов'язана відшкодувати потерпільй стороні збитки у подвійному розмірі.

2) *Відшкодування моральної шкоди*, завданої іншій стороні або третій особі у зв'язку з вчиненням недійсного правочину. Наприклад, відповідно до ст. 226 ЦКУ підлягає компенсації моральна шкода завдана опікунові недієздатної особи, якщо сторона, яка вчинила правочин, знала про психічний розлад або недоумство другої сторони або могла припустити такий її стан.

Зазначені правові наслідки недійсності правочинів установлені законодавством, а отже, відповідно до п. 4 ст. 216 ЦКУ не можуть змінюватися за домовленістю сторін.

При визначенні правових наслідків недійсності правочинів важливе значення має питання, чи всі умови правочину є недійсними. Відповідно до ст. 217 ЦКУ суд має право: 1) визнати правочин недійсним *у повному обсязі*, якщо вимогам закону суперечать істотні умови правочину; 2) визначити недійсним лише *окрему частину правочину*, якщо вимогам закону суперечать неістотні умови правочину, без яких він може існувати.

У другому випадку вважатимуться такими, що не виникли лише ті права та обов'язки сторін правочину, які були визначені у тій частині правочину, що була визнана недійсною. Наприклад, умова кредитного договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої відсоткової ставки в односторонньому порядку є нікчемною, однак інші умови договору зберігатимуть свою чинність.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте, які з указаних правочинів вважаються недійсними з погляду права.

1. Артем подарував своєму однокласникові в день 16-ліття повербанк.
2. Петренко В. заплатив Шевчуку А. за автомобіль 10-річної давності. Шевчук А. передав Петренкові В. ключі від автомобіля і техпаспорт, у якому було вказано Шевчука А. як власника.
3. Дідусь урочисто оголосив на дні народження внука, що дарує йому свій старовинний годинник.
4. Левченко Н. відкрила в банку особовий рахунок на ім'я 15-річного племінника і внесла на нього 4 тисячі гривень.
5. 16-річна Наталя і 13-річна Оля обмінялися смартфонами.
6. Квасова М. у день свого 70-річчя оголосила, що заповідає свою квартиру старшому синові, а свої коштовні прикраси, які їй дістались від матері, подарувала молодшій доньці.
7. Юрій позичив Романові 600 грн для купівлі абонементу на гірськолижний підйомник.

Розділ 5. Цивільне право України

- Власенко О. підписала договір дарування будинку в селі та земельної ділянки, вважаючи, що укладає заповіт на ім'я молодшого внука.
- Сашкові подарували на 17-ліття сноуборд. Він подав оголошення про продаж цього сноуборда, щоб дізнатися його вартість.
- Алла дорого купила в приятельки каблучку, вважаючи, що ця прикраса є срібною та оздоблена натуральним коштовним камінчиком.

Виконайте в команді

- Доберіть приклади ситуацій, у яких ітиметься про оспорювані правочини. Скористайтеся відповідними статтями ЦКУ.
- Доберіть приклади ситуацій, коли наявність дефектів змісту, сторін, волі, форми призведе до недійсності правочинів.

Для закріплення теми 18:

- Назвіть ознаки правочину.
- Визначте умови дійсності правочинів.
- Опишіть підстави визнання правочину недійсним.
- Порівняйте нікчемні та оспорювані правочини.
- Схарактеризуйте правові наслідки визнання правочину недійсним.
- Наведіть приклади реституції різних видів.

ТЕМА 19. Представництво і довіреність

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- представництво; • довіреність; • передурочення; • підстави виникнення представництва; • види представництва; • види довіреностей;
- повноваження представника; • підстави припинення довіреності.

«Через різноманітні дії досвід створює закон».

Латинський вислів

§ 19.1. Представництво

19.1.1. Підстави виникнення представництва

У реальному житті можуть виникнути ситуації, коли особа не буде здатна самостійно здійснювати необхідні юридичні дії, тож їй треба надати можливість діяти через довірену особу (представника). Надання можливості одній особі представляти інтереси іншої забезпечить усунення юридичних та фактичних перешкод на шляху реалізації своїх прав і свобод суб'єктом цивільних правовідносин.

Юридичні перешкоди, як правило, виникають у зв'язку з недостатнім обсягом дієздатності для вчинення особою належних дій. Так, як ми відзначали попередньо, малолітні особи у віці до 14 років можуть володіти майном, але мають обмежені можливості щодо його розпорядження (можуть

укладати лише дрібні побутові правочини). Надання права батькам чи опікунам представляти їхні інтереси й укладати замість них договори (наприклад, про передачу в оренду майна, що належить малолітній особі) дозволяє усунути цю перешкоду.

Юридичні особи також потребують можливості делегування своїх повноважень. Наприклад, згідно із законодавством відокремлений структурний підрозділ не є юридичною особою, а отже, його керівник не має права самостійно вчиняти юридично значущі дії. Однак, оскільки відстань між юридичною особою та структурним підрозділом є доволі значною (наприклад, університет знаходиться в Києві, а його філія — в Одесі), то виникає потреба надати керівникові філії більшої самостійності: дозволити підписувати документи, укладати договори тощо.

До фактичних перешкод належать обставини реальної дійсності, які унеможливають самостійну реалізацію суб'єктами своїх прав та обов'язків. Це може бути пов'язано з хворобою, відсутністю у місці, де вчинятимуть правочин, відсутністю належного рівня правових знань про події, що відбуватимуться, і т.п. Коло цих випадків не є жорстко визначеним.

Мовою нормативно-правового акту

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2003, редакція від 31.03.2019, витяг)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Стаття 237. Поняття та підстави представництва

1. Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.
2. Не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів.
3. Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства.

19.1.2. Представник. Особа, яку представляють

У відносинах представництва беруть участь троє суб'єктів:

1. Представник — особа, що вчиняє юридичні дії від імені особи, яку вона представляє. Фізичні особи можуть виступати як представники тільки у разі наявності в них повної цивільної дієздатності. Відповідно, малолітні, неповнолітні особи, а також недієздатні й особи з обмеженою дієздатністю не мають права здійснювати представництво. Юридичні особи мають право виконувати функції представника, якщо це передбачено нормативно-правовими актами або якщо це не суперечить їх установчим документам.

2. Особа, яку представляють. Особою, яку представляють, може бути будь-який учасник правовідносин, незалежно від обсягу його дієздатності. Водночас, при цьому треба враховувати, що представництво може бути як

Розділ 5. Цивільне право України

добровільним, так і обов'язковим. При добровільному представництві (наприклад, особа доручає укласти договір від її імені) у суб'єкта, який реалізує своє право на представництво, повинен бути необхідний рівень дієздатності. Наприклад, право доручити іншій особі представляти свої інтереси може лише повністю дієздатна фізична особа.

При обов'язковому представництві відносини виникають незалежно від волі та бажання представника та особи, яку представляють. Зокрема, законом прописано, що представництво в інтересах малолітніх та неповнолітніх дітей здійснюють їхні батьки. За таких умов рівень дієздатності особи, яку представляють, не є важливим для виникнення відносин представництва.

3. Треті особи. Це особи, з якими представник вчиняє правочини від імені особи, яку він представляє. Третьою особою може бути будь-який учасник правовідносин.

Представництво треба відрізнити від інших цивільних правовідносин, які схожі за формою (у них беруть участь три сторони), але різняться за змістом. Наприклад, посередник сприяє сторонам в укладенні правочину (збирає необхідну інформацію, знаходить клієнтів, допомагає узгодити розбіжності), однак не може укласти правочин від імені однієї зі сторін. Так само і кур'єри не є представниками, оскільки до їхньої сфери діяльності входить лише передача інформації або речей, наданих клієнтом, без права вчиняти від його імені дії в інтересах другої сторони.

19.1.3. Повноваження представника. Передурочення

Повноваження представника — це сукупність прав і обов'язків, якими наділений представник для здійснення юридичних дій. Обсяг цих повноважень визначається у договорі, довіреності, законі, адміністративному акті, акті органу юридичної особи. У разі, якщо представник вчиняє дії, не

передбачені його повноваженнями, вважається, що правочин учинено з перевищенням повноважень і настають наслідки, передбачені ст. 241 ЦКУ.

Мовою нормативно-правового акту

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2003, редакція від 31.03.2019, витяг)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Стаття 241. Вчинення правочинів з перевищенням повноважень

1. Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

2. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Водночас представник має право здійснити *передоручення* — передати своє повноваження частково або в повному обсязі іншій особі (замісникові), якщо це встановлено договором, законом, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє. У цьому випадку він зобов'язаний повідомити особу, яку представляє, та надати всі необхідні відомості про свого замісника. Замісник наділяється такими ж самими повноваженнями, як і первинний представник, а вчинений ним правочин створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє.

Підставами виникнення представництва є юридичні факти, з якими цивільне законодавство пов'язує виникнення повноважень представника. Такими юридичними фактами виступають: договір, закон, акт органу юридичної особи, а також інші підстави, встановлені актами цивільного законодавства.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.qd/ZrdcDUa>
бо QR-кодом

19.1.4. Види представництва

Розрізняють такі види представництва:

1. Добровільне (договірне) представництво.
2. Обов'язкове (законне) представництво.
3. Представництво, засноване на акті юридичної особи.

Виконайте в команді

1. Візуалізуйте умовно-графічно **підстави виникнення представництва та його види**. Скористайтесь інформацією за QR-кодом.
2. Доберіть приклади ситуацій, за яких виникає необхідність договірної чи обов'язкового представництва. Скористайтесь відповідними статтями ЦКУ.

§ 19.2. Довіреність

19.2.1. Види та форма довіреностей

Для того щоб особа могла виконувати покладені на неї обов'язки представника, її повноваження повинні бути належно підтверджені. Зокрема, представництво в цивільних правовідносинах може здійснюватися на підставі довіреності. Визначення довіреності закріплене у п. 3 ст.244 ЦКУ:

довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

Таким чином, **довіреність** — це односторонній правочин, у якому зафіксовані повноваження представника, який, діючи на підставі довіреності, створює права та обов'язки безпосередньо для довірителя.

Довіреність не треба плутати й ототожнювати з договором доручення. По-перше, договір доручення є однією з підстав для видачі довіреності. Представництво за довіреністю може ґрунтуватися на договорі або на акті органу юридичної особи. Наприклад, коли працівникові видається довіреність для вчинення дій, безпосередньо пов'язаних з його трудовими обов'язками, закріпленими у трудовому договорі, посадовій інструкції, тощо. По-друге, договір доручення спрямований на регулювання відносин між представником та особою, яку він представляє, і укладається підписанням його обома сторонами. Однак, довіреність підписує лише довіритель, і вона спрямована на інформування третіх осіб про право представника здійснювати представництво інтересів довірителя та обсяг наданих йому повноважень.

Залежно від обсягу повноважень, що їх надає довіритель представникові, розрізняють такі основні **види довіреностей**:

1) **загальна (генеральна) довіреність** — уповноважує представника на здійснення правочинів чи інших юридичних дій різного характеру. Наприклад, видача генеральної довіреності на розпорядження нерухомістю надає представникові право продати, подарувати, обміняти, здати в оренду нерухоме майно або просто надати право його використання у власних інтересах;

2) **спеціальна довіреність** — уповноважує представника на здійснення певного виду подібних правочинів чи інших юридичних дій. Наприклад, видача спеціальної довіреності на управління нерухомістю надає представникові право визначати порядок користування житлом (укладати договори з наймачами, стягувати орендну плату, вживати заходи щодо виселення боржників), однак не дозволяє йому розпоряджатися нерухомим

майном (не може продати, обміняти, заставити тощо). Спеціальні довіреності часто видаються працівникам підприємств, які постійно виконують типові дії, обумовлені їхніми трудовими обов'язками:

3) **разова довіреність** — уповноважує представника на здійснення одного конкретного правочину чи іншої юридичної дії. Наприклад, дружина надає своєму чоловікові довіреність на продаж квартири, яка перебуває у їхній спільній сумісній власності. Таким чином, визначається лише одна дозволена юридична дія — продаж (не обмін, не дарування), а також конкретний об'єкт правочину — квартира. Подібними видами довіреності також є одноразові довіреності на отримання заробітної плати, грошового переказу, стипендії, пенсії, на одноразове отримання товарно-матеріальних цінностей тощо.

Довіреність повинна укладатись у **письмовій формі** і має відповідати формі в якій відповідно до закону повинен вчинятися правочин. Це означає, що якщо правочин згідно із законом може укладатися в усній або письмовій формі — довіреність повинна бути укладена письмово; якщо правочин підлягає нотаріальному посвідченню — довіреність також підлягає **нотаріальному посвідченню**. В окремих випадках до нотаріально посвідчених прирівнюють довіреності, підписані посадовими особами, зазначеними у ст. 245 ЦКУ.

ДОВІРЕНОСТІ, ЩО ПРИРІВНЮЮТЬСЯ ДО НОТАРІАЛЬНО ЗАВІРЕНИХ	
Довіреність	Хто може посвідчити замість нотаріуса
1. Довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі	Начальник цього закладу, його заступник з медичної частини, старший або черговий лікар
2. Довіреність військовослужбовця, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також довіреність працівника, члена його сім'ї і члена сім'ї військовослужбовця	Командир (начальник) цієї частини, з'єднання, установи або закладу
3. Довіреність особи, яку утримують в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі	Начальник установи виконання покарань чи слідчого ізолятора
4. Довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами	Уповноважена на це посадова особа органу місцевого самоврядування
5. Довіреність суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу, за зверненням якого ухвалено	Посадова особа органу (установи), уповноваженого

Розділ 5. Цивільне право України

рішення про надання такої допомоги	законом на надання безоплатної правової допомоги
6. Довіреність на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії, аліментів, інших платежів та поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо)	Посадова особа організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на стаціонарному лікуванні, або за місцем його проживання

Законодавством визначено обов'язкові реквізити, що повинні міститися в довіреності і без зазначення яких вона не може вважатися дійсною. Такими обов'язковими реквізитами є:

- **дата видачі довіреності.** Довіреність без дати видачі є нікчемною;
- **інформація про довірителя.** Якщо довірителем є фізична особа, то зазначаються його прізвище, ім'я по батькові та паспортні дані. Якщо довірителем є юридична особа, то зазначається її повна назва, а також прізвище, ім'я по батькові та посаду, а також посаду особи, яка від імені юридичної особи має право надавати довіреність (наприклад, довіреність від імені підприємства має право надавати його директор);
- **інформація про представника.** Якщо представником є фізична особа, то зазначаються її прізвище, ім'я по батькові та паспортні дані;
- **коло повноважень представника.** У довіреності має бути зазначений чіткий перелік повноважень, які надаються представникові;
- **засвідчувальний підпис довірителя.** Довіреність підписується. Якщо довірителем є юридична особа, то обов'язковим реквізитом також стає печатка.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/ZrdcDUa>
бо QR-кодом

19.2.2. Підстави припинення довіреності

Виконайте в команді

- Візуалізуйте умовно-графічно **відмінність між довіреністю та договором доручення**. Скористайтеся відповідними статтями Глав 17 та 68 ЦКУ.
- Доберіть приклади ситуацій, за яких виникає необхідність нотаріального завірення довіреності.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Маслов О., який у 2012 році від'їжджав у довготривале відрядження за кордон, належно оформив довіреність на свою сестру Липську І., на підставі якої вона отримала право укладати дозволені законом правочини щодо управління та розпорядження майном Маслова О. (трикімнатною квартирою у м. Зеленому, автомобілем «Форд», земельною ділянкою в дачному товаристві «Південне»). Повернувшись у 2017 році з відрядження, Маслов О. виявив, що:

У квартирі від 2015 року проживає донька Липської І. Бережна О. з сім'єю, комунальні послуги з цього часу не сплачувались, оскільки Бережна О. вважала, що це обов'язок власника квартири, її матері. Автомобіль «Форд» Липська І. продала Зерову Г. у 2013 році, а гараж здавала в оренду своєму сусідові Кальченку С. Земельною ділянкою Липська І. користувалася сама, в повному обсязі сплачувала необхідні членські внески в товаристві «Південне», але використовувала на ній плодові дерева, засадила декоративні кущі та збудувала альтанку для відпочинку.

Дайте правову оцінку ситуації.

Для закріплення теми 19:

1. Назвіть види представництва.
2. Визначте підстави виникнення представництва.
3. Опишіть повноваження представника.
4. Зіставте види довіреностей та форму довіреності.
5. Схарактеризуйте підстави припинення довіреності.
6. Наведіть приклади довіреностей різних видів.

ТЕМА 20. Загальна характеристика права власності та інші речові права

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- право власності; • сервітут, • суперфіцій, • емфітевзис; • підстави набуття права власності; • об'єкти права власності; • речові права на чуже майно; • зміст права власності; • способи набуття права власності; • підстави виникнення та припинення права власності.

«Головна користь капіталу не в тім, щоби зробити більше грошей, а в тім, щоби робити гроші заради поліпшення життя».

Генрі Форд, американський промисловець

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/5FPd9B>

або QR-кодом

§ 20.1. Право власності: поняття, зміст, способи набуття і припинення

20.1.1. Поняття та зміст права власності

20.1.2. Суб'єкти та об'єкти права власності

20.1.3. Способи набуття та підстави припинення права власності

Виконайте в команді

1. З'ясуйте, опрацювавши текст ст. 319 «Здійснення права власності» ЦКУ, якими є **основні засади права власності**. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1778>
2. Прочитайте ст. 324, 325, 326, 327 ЦКУ і підготуйте **коротке повідомлення** про суб'єктів та об'єкти права власності українського народу, права приватної власності, права державної власності, права комунальної власності. **Візуалізуйте** цю інформацію умовно-графічно так, щоб її можна було доповнити під час опрацювання наступних тем розділу.

Розділ 5. Цивільне право України

20.1.4. Речові права на чуже майно

Мовою нормативно-правового акту

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2003, редакція від 31.03.2019, витяг)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Стаття 395. Види речових прав на чуже майно

1. Речовими правами на чуже майно є:
 - 1) право володіння;
 - 2) право користування (сервітут);
 - 3) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
 - 4) право забудови земельної ділянки (суперфіцій).
2. Законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно.

Розгляньте ілюстрацію на першому форзаці про види речових прав на чуже майно, прочитайте відповідну інформацію за QR-кодом і перейдіть до виконання практичних завдань.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Підготуйте повідомлення про: 1) викуп пам'ятки культурної спадщини, 2) реквізицію, 3) конфіскацію, 4) припинення права власності на нерухоме майно у зв'язку з викупом для суспільних потреб чи примусовим відчуженням із мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене. *Скористайтеся відповідними статтями Глави 25 Цивільного кодексу України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1778>

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Катерина під час туристичної поїздки загубила свою парасольку і навушники. Водій автобуса Петро Іванович наступного дня знайшов ці речі під сидінням автобуса, поклав їх на горішню полицю відразу біля місця водія і забув про них. Через 4 місяці учні цього 10-го класу їхали на екскурсію тим самим автобусом, і Катерина наважилася спитати водія про свої загублені речі. Петро Іванович одразу зрозумів, про що йдеться, зняв з полиці парасольку і навушники та віддав дівчині. Катерина у місті, куди вони їздили, придбала магнітик і подарувала Петрові Івановичу на знак вдячності за збережені речі. *Дайте правову оцінку ситуації, скориставшись змістом ст. 337-339 ЦКУ.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1778>

Для закріплення теми 20:

1. Назвіть об'єкти права власності.
2. Визначте способи набуття права власності.
3. Опишіть зміст права власності.
4. Порівняйте сервітут, суперфіцій та емфітевзис.
5. Зіставте підстави виникнення та припинення права власності.
6. Схарактеризуйте способи набуття права власності.
7. Наведіть приклади речових прав на чуже майно.

ТЕМА 21. Форми та види власності

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- право приватної власності; • право комунальної власності; • право державної власності; • спільна власність; • об'єкти і суб'єкти різних форм власності; • форми та види власності; • спільна часткова і спільна сумісна власність.

«Своїй, нехай маленькій, справі я віддаю перевагу перед усіма біржами світу».

Теодор Драйзер, американський письменник і громадський діяч

§ 21.1. Форми власності. Суб'єкти та об'єкти права власності. Види власності

21.1.1. Право приватної власності

Приватна власність — одна із форм власності, яку розуміють як абсолютне, захищене законом право фізичної або юридичної особи, чи групи осіб на об'єкт власності: продукти праці, засоби виробництва, гроші та цінні папери, інше рухоме та нерухоме майно тощо.

Суб'єктами права приватної власності в Україні є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. Іноземні громадяни та особи без громадянства користуються правами і виконують обов'язки щодо належного їм на території України майна однаково із громадянами України, якщо інше не передбачено законодавчими актами України. Так, іноземним громадянам та особам без громадянства земельні ділянки у власність не передаються.

Основою створення і примноження власності громадян є їхня праця. Громадянин набуває права власності на доходи від участі у суспільному виробництві, індивідуальної праці, підприємницької діяльності, вкладання коштів у кредитні установи, акціонерні товариства, а також на майно, одержане внаслідок успадкування або укладення інших угод, не заборонених законом.

Об'єктами права приватної власності є: житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки; предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки; насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби; грошові кошти, акції, інші цінні папери, інше майно споживчого і виробничого призначення.

Склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом. Майно може належати громадянам на праві спільної власності (сумісної чи часткової). Так, майно,

Розділ 5. Цивільне право України

придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, які об'єдналися для спільної діяльності, є їхньою спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Розмір частки кожного визначається ступенем його трудової участі.

21.1.2. Право державної та комунальної власності

Право державної власності може бути визначене як *влада (повноваження) держави використовувати (володіти, користуватися, розпоряджатися, управляти тощо) майном, що їй належить*.

Суб'єктом права державної власності є держава Україна як представник спільних інтересів народу.

Коло **об'єктів права державної власності** не обмежене. Держава може бути власником будь-яких речей, зокрема тих, що вилучені з цивільного обігу й обмежені в ньому. Отже, у державній власності перебуває майно, грошові кошти, які належать державі Україна. Вилученими з цивільного обігу вважаються об'єкти, які не можуть бути предметом правочинів. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається, безпосередньо встановлені у законі. Наприклад, Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» до об'єктів, вилучених з обігу, зараховує державні природні заповідники, державні природні заказники, національні природні парки тощо.

Згідно зі ст. 170 ЦКУ, держава набуває і здійснює цивільні права й обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. У ст. 13 Конституції України закріплено, що право державної власності від імені українського народу здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією. Верховна Рада України здійснює це право через затвердження державного бюджету України та контролю за його використанням. Кабінет Міністрів України здійснює управління державною власністю (ст. 116 Конституції України) з певними обмеженнями. Так, для представництва інтересів держави при укладенні міжнародних економічних договорів Прем'єр-міністр України, міністри повинні мати довіреність, підписану Президентом України. Право державної власності може також здійснювати Фонд державного майна України та інші уповноважені органи, зокрема державні підприємства й установи. Здійснюючи зазначені функції, органи державної влади діють не як суб'єкти права власності, а як представники цього суб'єкта: вони діють не від власного імені і не у своїх інтересах, а від

імені і в інтересах держави в цілому, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в якій є її народ.

У статтях 142, 143 Конституції України і ст. 60 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплене положення про те, що право комунальної власності належить самостійним суб'єктам — територіальним громадам. Таким чином, у законодавстві був введений новий суб'єкт права комунальної власності — *територіальна громада*, якій і належить право комунальної власності. Тому ЦКУ розглядає комунальну власність не як різновид державної, а як самостійну форму власності (ст. 327).

Право комунальної власності — це право територіальної громади володіти, користуватися, розпоряджатися майном, що належить їй, яке здійснюється безпосередньо або через органи місцевого самоврядування.

Суб'єктом права комунальної власності є територіальні громади сіл, селищ, міст тощо.

Об'єктами права комунальної власності є майно, зокрема грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Це може бути різноманітне рухоме і нерухоме майно, прибутки місцевих бюджетів, земля, природні ресурси, підприємства, установи, організації (ч. 1 ст. 327 ЦКУ). Однак коло об'єктів права комунальної власності вужче за коло об'єктів права державної власності. Зокрема, в комунальній власності не може знаходитися майно, що є об'єктом виняткової власності держави (наприклад, атомна зброя, єдина енергосистема тощо).

Здійснюють право комунальної власності, тобто управляють майном, що є у комунальній власності, безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування. Територіальна громада може набувати права власності на безгосподарну річ (ч. 2 ст. 335), знахідку (ч. 2 ст. 338), бездоглядну домашню тварину (ч. 2 ст. 341), на спадщину, яка визнана судом відумерлою (ч. 3 ст. 1277 ЦКУ), тощо.

Підставами виникнення права комунальної власності може бути передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності тощо. Сільська, селищна, міська, районна в місті рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріальні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснювати контроль за їх виконанням (ст. 16 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»). Підстави набуття права комунальної власності збігаються з підставами набуття права державної власності, розглянутими вище.

21.1.3. Право спільної та сумісної власності

Право співвласників спільно володіти, користуватися і розпоряджатися належним їм майном називається правом спільної власності. Спільна власність може виникнути внаслідок отримання у спадщину неподільних речей кількома спадкоємцями, при спільному створенні речі, її придбання тощо. Законодавець передбачає два види спільної власності: спільну сумісну та спільну часткову.

У спільній сумісній власності частки у праві власності на майно співвласників не визначено. Право кожного з них поширюється на все майно. Частки співвласників визначаються у разі припинення правовідносин (поділу, виділу). Спільна сумісна власність виникає відповідно до закону.

Спільна сумісна власність відрізняється від спільної часткової тим, що її учасники не мають наперед визначених часток у праві на спільне майно. У ній право кожного із співвласників рівною мірою поширюється на все спільне майно. Режим спільної сумісної власності визначено у статтях 368 — 372 ЦК України, 60 — 74 СК України. Виходячи зі змісту ст. 368 ЦКУ України, розрізняють два види спільної сумісної власності за ознакою суб'єктного складу: а) спільна сумісна власність подружжя; б) спільна сумісна власність членів сім'ї.

Співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між суб'єктами. Розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється учасниками за їхньою згодою.

У разі поділу майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними або законом. Водночас у разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється.

Договір про поділ нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

У спільній частковій власності кожен із співвласників має чітко визначену частку в праві власності на майно. Розмір часток може бути рівним або нерівним. Відповідно до ст. 357 ЦК, розмір часток у праві

спільної часткової власності вважається рівним, якщо інше не встановлене за домовленістю співвласників або законом. Частка учасника спільної часткової власності (співвласника) у праві власності визначається у вигляді дробу (1/2; 1/4; 1/6 і т.д.). Таку частку називають «ідеальною». Ідеальна частка має відповідати «реальній» частці. Реальна частка — це частка майна у натурі.

У ст. 358 ЦКУ зазначено, що кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна у натурі, яка відповідає його частині у спільній частковій власності. У разі неможливості цього він має право від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації.

Співвласники здійснюють право спільної часткової власності за згодою між ними. Вони мають право домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю.

Кожен із співвласників відповідно до своєї частки у праві спільної часткової власності зобов'язаний брати участь у витратах на управління, утримання та збереження спільного майна, у сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів), а також нести відповідальність перед третіми особами за зобов'язаннями, пов'язаними зі спільним майном.

У разі поділу спільного майна між співвласниками право спільної часткової власності на нього припиняється. Договір про поділ нерухомого майна, що є у спільній частковій власності, укладається у письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню.

Виконайте в команді

Складіть М-схему «Спільна та сумісна власність»

СПІЛЬНА ТА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ		
Особливості спільної сумісної власності	Спільне	Особливості спільної часткової власності

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Додайте інформацію в таблицю, відповівши на запитання:

1. Хто здійснює право власності цього виду?
2. Що може перебувати у власності цього виду?
3. Що не може перебувати у власності цього виду?

ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	ПРАВО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ	ПРАВО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
<ul style="list-style-type: none"> • П.1 - • П.2 - • П.3 - 	<ul style="list-style-type: none"> • Д.1 - • Д.2 - • Д.3 - 	<ul style="list-style-type: none"> • К.1 - • К.2 - • К.3 -

Розділ 5. Цивільне право України

Для закріплення теми 21:

1. Назвіть форми та види власності.
2. Визначте об'єкти і суб'єктів різних форм власності.
3. Опишіть підстави виникнення та припинення права приватної власності.
4. Порівняйте спільну часткову і спільну сумісну власність.
5. Зіставте право державної та комунальної власності.
6. Схарактеризуйте права щодо своєї приватної власності.
7. Наведіть приклади суб'єктів та об'єктів права комунальної власності.

ТЕМА 22. Право інтелектуальної власності

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• авторське право; • суміжні права; • автор; • твір; • суб'єкти та об'єкти інтелектуальної власності; • патентування; • особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності; • виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності.

«Вкрасти думки іноді більший злочин, ніж украсти гроші».
Франсуа Вольтер, французький філософ-просвітник XVIII ст.

§ 22.1. Право інтелектуальної власності. Патентування

22.1.1. Суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності

Право інтелектуальної власності — це сукупність юридичних норм та правил, що регулюють відносини інтелектуальної власності, а також суміжні з цими відносинами особисті немайнові та майнові відносини, зазначені у законі.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Суб'єктом права інтелектуальної власності, передусім, є творець такого результату. **Творцем** може бути лише фізична особа, юридичні ж особи можуть стати суб'єктами права інтелектуальної власності на підставі закону. Всі суб'єкти права інтелектуальної власності можна поділити на *первинні* і *похідні*. До перших належать лише творці результату інтелектуальної діяльності. Похідними є всі правонаступники, до яких право інтелектуальної власності перейшло на підставі договору або на підставі закону. Первинний суб'єкт права може передати свої майнові права на об'єкт інтелектуальної власності будь-якій іншій особі. Особливою категорією суб'єктів є роботодавці, у яких виникає право інтелектуальної власності на об'єкти, які створені під час виконання службових обов'язків. Так, у разі коли об'єкт інтелектуальної

власності створено при виконанні трудового договору, то право на нього належить як працівникові, який створив об'єкт, так і роботодавцеві, водночас сторони можуть визначити інший порядок. Якщо об'єкт інтелектуальної власності створено в результаті участі кількох осіб, то всі вони є суб'єктами права інтелектуальної власності, а саме співавторами.

22.1.2. Особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності

Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право на ім'я, автори мають право на опублікування свого твору під псевдонімом або забороняти згадування свого імені;
- 3) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
- 4) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності і не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Майнові права інтелектуальної власності.

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності за умови, що такі обмеження та винятки не створюють суттєвих перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав. Майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути внеском до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.

22.1.3. Виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності

Право інтелектуальної власності на результат творчої діяльності виникає внаслідок його створення, якщо такий об'єкт відповідає вимогам

Розділ 5. Цивільне право України

закону, а саме він має бути новим, втіленим у матеріальний об'єкт, придатним для використання, та відповідати іншим вимогам, встановленим законодавством. Законом можуть бути передбачені й інші підстави виникнення права інтелектуальної власності на об'єкт, а саме з моменту реєстрації майнових прав або внаслідок використання.

У результаті створення виникають **авторські** й **суміжні** права. Право інтелектуальної власності на об'єкти суміжних прав виникають щодо виконань — з моменту їх першого здійснення, щодо фонограм і відеограм — з моменту їх вироблення, щодо передач — з моменту їх першого здійснення (*докладніше про суміжні права йтиметься в наступній частині теми*).

Щодо об'єктів права промислової власності, то момент виникнення права інтелектуальної власності встановлено законодавством щодо кожного окремого об'єкта, що знайшло своє відображення в спеціальних статтях Цивільного кодексу України, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з тим чи тим об'єктом. Крім того, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності можуть переходити до третіх осіб на підставі цивільно-правових договорів. Такі права можуть бути передані повністю або частково. Також окремою підставою виникнення права інтелектуальної власності може бути перехід такого права у спадщину.

22.1.4. Патентування

ЦК України встановлює, що патентом засвідчується набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (ст. 462 — 464 ЦКУ) та права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин (ст. 485 — 488 ЦКУ) засвідчуються **патентом**.

Патент на винахід — це охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід. **Винахід** — це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології. Об'єктом винаходу може бути продукт, процес (спосіб), а також нове застосування відомого продукту чи процесу. Винахід відповідає умовам патентоздатності, якщо він новий, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Порядок та умови отримання патенту на винахід або корисну модель регламентує Закон України "Про охорону прав на винаходи та корисні моделі" (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>).

Для отримання патенту України на винахід або корисну модель необхідно подати заявку (комплект належно оформлених документів) до патентного відомства України (Укрпатент). За допомогою міжнародної заявки можна отримати патент практично в будь-якій країні світу. За заявкою на винахід Укрпатент проводить спочатку формальну, а потім кваліфікаційну експертизу. За заявкою на корисну модель проводиться лише формальна експертиза. За позитивного рішення експертизи заявникові видається патент на винахід (корисну модель). Правовий захист винаходу настає з моменту отримання патенту на винахід. Однак такий захист не є безстроковим. Термін дії патенту на винахід в Україні становить 20 років від дати подання заявки, патенту на корисну модель — 10 років. Для підтримання патенту правосильним необхідно сплачувати щорічні збори.

Виконайте в команді

1. Складіть схему «Суб'єкти права інтелектуальної власності».
2. Доберіть приклади майнових та немайнових прав інтелектуальної власності.
3. Дослідіть, як законодавство України регламентує строки чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин. Скористайтесь інформацією ст. 488 ЦКУ.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%EF%E0%F2%E5%ED%F2#w11>

§ 22.2. Авторське право та суміжні права

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/ohYt0M>
або QR-кодом

22.2.1. Авторське право. Суб'єкти авторського права. Автор

22.2.2. Об'єкти авторського права. Твір та його види

22.2.3. Особисті немайнові та майнові авторські права

22.2.4. Суміжні права. Об'єкти та суб'єкти суміжних прав

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте: 1) суб'єктів авторського та суміжних прав, 2) об'єкти авторського та суміжних прав, 3) майнові та немайнові права суб'єктів, 4) строк дії авторських та суміжних прав у такій ситуації та дайте їй правову оцінку:

Учень 11 класу Ігор та його однокласниця Галина у лютому 2017 року придумали слова та мелодію пісні «Юність», яку їхній клас мав виконати на урочистостях з нагоди закінчення школи.

Розділ 5. Цивільне право України

Брат Ігоря Володимир попрацював над аранжуванням мелодії і записав на студії «Пульс» фонограму цієї пісні. Учениця 10 класу Вікторія, яка планує здобувати вищу музичну освіту, з допомогою свого музичного керівника, на прохання Галини та Ігоря, підготувала виконання цієї пісні. Її однокласники Денис і Ольга записали відеосюжет виконання пісні, а вже у квітні 2017 року студія «Пульс» записала «плюсову» фонограму пісні «Юність» у виконанні Вікторії.

Увесь 11 клас активно тренувався виконувати цю пісню, зокрема, виконуючи під неї певні танцювальні рухи. Одинадятикласник Сергій опублікував на своїй сторінці у соцімережі Фейсбук відеорепетиції виступу, а згодом, 11 травня, розмістив відеокліп із піснею «Юність» (виготовлений студією «Пульс») на своєму каналі в Ютубі. Пісня та відео отримали чимало позитивних відгуків і її охоче співали багато учнів школи ще задовго до запланованих урочистостей. У день закінчення навчального року відеорепортаж з виступом учнів 11 класу було показано в сюжеті місцевого телеканалу новин.

Для закріплення теми 22:

1. Назвіть суб'єктів та об'єкти інтелектуальної власності.
2. Визначте особисті немайнові та майнові авторські права.
3. Опишіть майнові права інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав.
4. Порівняйте авторське право та суміжні права.
5. Зіставте особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності.
6. Схарактеризуйте виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності.
7. Наведіть приклади суміжних прав.

ТЕМА 23. Цивільно-правова відповідальність

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- цивільно-правова відповідальність; • джерело підвищеної небезпеки;
- збитки; • упущена вигода; • необхідна оборона; • непереборна сила;
- підстави цивільно-правової відповідальності; • види цивільно-правової відповідальності; • особливості цивільно-правової відповідальності;
- відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки;
- обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності;
- особливості відповідальності неповнолітніх; • відповідальність за чужу вину.

«Використовуй своє майно так, аби не нашкодити іншому».

Латинський вислів

§ 23.1. Види цивільно-правової відповідальності.

Відшкодування збитків

23.1.1. Збитки: поняття та види. Реальні збитки. Упущена вигода

Одним із заходів впливу на особу, яка посягнула на права чи інтереси інших учасників цивільного обороту, що охороняються законом, є цивільно-правова відповідальність. Вона полягає в тому, що на правопорушника покладається додатковий обов'язок, який тягне за собою певні майнові втрати, зменшення його майнової сфери.

Цивільно-правова відповідальність — це самостійний вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні державного примусу до правопорушника через позбавлення особи певних благ чи покладення обов'язків майнового характеру. До правопорушника застосовуються санкції майнового характеру, які спрямовані на відновлення порушених прав та полягають у відшкодуванні збитків, стягненні неустойки чи пені.

У ЦК України є визначення поняття збитків, яке і має бути покладене в основу дослідження його змісту. Відповідно до ст. 22 ЦК України **збитками** є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (*реальні збитки*); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (*упущена вигода*).

23.1.2. Порядок відшкодування

Згідно зі ст. 1166 ЦКУ, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Означеною нормою закону сформульовані *загальні умови*, за наявності яких у сукупності можливе примусове *відшкодування майнової шкоди* особою, яка її заподіяла:

1) наявність власне майнової шкоди, завданої особистим немайновим правам, або шкоди, завданої майну фізичної чи юридичної особи. За змістом ст. 22 ЦКУ така шкода може бути у формі втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, витрат, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходів, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода);

2) дії (рішення, бездіяльність) особи, що призвели до шкоди, були неправомірними. Зокрема, псування чужого майна є неправомірною дією, оскільки це за змістом ст. 321 ЦКУ обмежує власника у здійсненні свого права, а відтак, власник може вимагати усунення таких порушень його права;

3) наявність безпосереднього причинового зв'язку між діями (рішеннями, бездіяльністю) особи та завданою ними шкодою. Саме неправомірною дією викликає заподіяння майнової шкоди; інакше кажучи, майнова шкода

Розділ 5. Цивільне право України

повинна бути наслідком певної неправомірної дії, а не виникати на підставі інших чинників;

4) наявність вини особи, крім випадків, встановлених законом. За ч. 2 ст. 1166 ЦКУ особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини.

Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, установлених законом. Шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, установлених ЦКУ та іншими законами.

Своєю чергою, ст. 1167 ЦКУ містить загальні підстави відповідальності за завдану моральну шкоду — згідно з ч. 1 зазначеної статті моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

23.1.3. Види цивільно-правової відповідальності

У цивільному законодавстві розрізняють види відповідальності за різними критеріями. Зокрема, за підставами виникнення прав та обов'язків, за порушення яких встановлено відповідальність, розрізняють договірну та позадоговірну відповідальність.

Договірною вважається відповідальність у формі відшкодування збитків, сплати штрафу, втрати завдатку або позбавлення суб'єктивного права за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, яке виникло з договору. Наприклад, за поставку товарів, які виявилися недоброякісними (брак), постачальник сплачує покупцеві штраф у певному розмірі відсотків від вартості цих товарів, повертає суму — вартість товарів, якщо вона була сплачена покупцем, а також відшкодовує витрати, завдані покупцеві у зв'язку з проведенням експертизи, зберіганням, поверненням забракованих товарів постачальникові тощо. Відповідальність тут є договірною, бо вона настає за порушення обов'язків, які основані на договорі поставки.

Позадоговірною (або *недоговірною*) є відповідальність, що настає за вчинення протиправних дій однією особою щодо іншої за відсутності між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин. Така відповідальність настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і найчастіше виражається у формі відшкодування збитків. Так, у разі заподіяння каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізична чи юридична особа, відповідальні за шкоду, зобов'язані відшкодувати

потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати або зменшення працездатності, виплатити потерпілому одноразову допомогу у встановленому законом порядку та компенсувати витрати, спричинені ушкодженням здоров'я, зокрема на посилене харчування, протезування, санітарно-курортне лікування, сторонній догляд тощо (ст. 1195 ЦКУ). У цьому разі відповідальність є позадоговірною, хоча потерпілий з організацією чи громадянином може перебувати у трудових договірних відносинах.

Юридичне значення розмежування договірної і недоговірної відповідальності полягає в тому, що форми та розмір недоговірної відповідальності встановлюються тільки законом, а форми й розмір договірної відповідальності визначаються як законом, так і договором. При укладенні договору сторони можуть передбачити відповідальність за такі правопорушення, за які чинне законодавство не передбачає будь-якої відповідальності. Сторони можуть також знизити або підвищити розмір відповідальності порівняно зі встановленим законом.

На практиці може виникнути конкуренція між договірною і недоговірною відповідальністю. Наприклад, який вид відповідальності треба застосувати до наймача, який знищив або пошкодив майно наймодавця, — договірний чи недоговірний? Очевидно, за наявності передумови для договірного позову відповідальність має бути договірною. Саме таке вирішення цього питання гарантує для кожної зі сторін повнішу охорону її прав і не послаблює встановленої законом відповідальності.

Залежно від характеру розподілу відповідальності кількох осіб розрізняють дольову, солідарну і субсидіарну відповідальність.

Дольова відповідальність настає тоді, коли кожен із боржників несе відповідальність тільки в тій частині, яка припадає на нього відповідно до законодавства або договору. Дольова відповідальність має значення загального права і застосовується тоді, коли законодавством або договором не встановлено солідарної або субсидіарної відповідальності. Частки, що припадають на кожного з відповідальних осіб, визнаються рівними, якщо законодавством або договором не встановлено інший їх розмір.

Солідарна відповідальність характеризується тим, що кредитор може вимагати відшкодування збитків як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо, причому як повністю, так і в частині боргу. За чинним цивільним законодавством солідарна відповідальність настає лише у випадках, передбачених законом чи договором. Прикладом солідарної відповідальності, передбаченої законом, є відповідальність кількох осіб за спільне заподіяння шкоди.

Розділ 5. Цивільне право України

Субсидіарна відповідальність (додаткова відповідальність) застосовується тоді, коли у зобов'язанні беруть участь два боржники, один із яких є основним, а другий — додатковим. Суть субсидіарної відповідальності полягає в тому, що перед тим як звернутися з вимогою до додаткового боржника, кредитор повинен притягнути до відповідальності основного боржника.

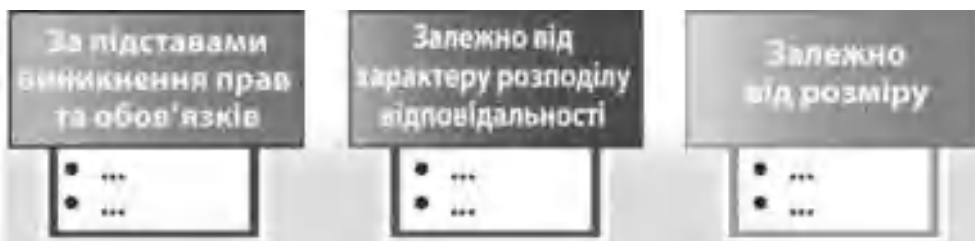
Залежно від розміру відповідальність може бути **повною і обмеженою**. Загальне правило передбачає настання відповідальності в повному розмірі. Воно поширюється як на договірну, так і на недоговірну відповідальність. Проте у випадках, передбачених законом, розмір відповідальності може бути обмеженим. Це правило застосовується не тільки до такої форми відповідальності, як стягнення збитків, а й до інших. Обмеження відповідальності може бути викликане специфікою того чи того договору, положеннями міжнародних договорів та під впливом інших обставин (майнового стану суб'єктів відповідальності тощо).

Виконайте в команді

1. Сформулюйте підстави цивільно-правової відповідальності, скориставшись текстом параграфа та опрацювавши зміст статей 22, 23 ЦКУ і Глави 82 Книги 5 ЦКУ.
2. Доповніть схему:

ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

§ 23.2. Особливості цивільно-правової відповідальності

23.2.1. Обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності

Закріплення у цивільному законодавстві принципу «відповідальності за вину» свідчить, що цивільно-правова відповідальність не є абсолютною, тобто вона поширюється до певних меж. Під **підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності** розуміються **обставини, з якими закон або договір пов'язують звільнення особи від застосування до неї санкцій за правопорушення.**

Стаття 617 ЦКУ вперше закріплює загальні підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання. Так, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Правовий випадок (*казус*) та непереборна сила (*форс-мажор*) як обставини, що звільняють від відповідальності за порушення зобов'язання, були передбачені ще у римському приватному праві.

Непереборна сила — це надзвичайна і непереборна за даних обставин подія, настання якої неможливо було передбачити і відвернути доступними засобами. Під поняття непереборної сили підпадають як руйнівні сили природи (землетрус, повідь), так і деякі суспільні явища (військові дії, масові заворушення, страйки тощо).

Казус — це обставина, що свідчить про відсутність вини контрагентів. Цю обставину хоч і можна відвернути, але її неможливо передбачити. Так, ательє своєчасно не виконало замовлення наречених, оскільки вночі зловмисники проламали дах ательє і викрали матеріал, з якого треба було шити весільні сукні.

Якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, то суд відповідно зменшує розмір збитків та штрафу, які стягуються з боржника (ст. 616 ЦКУ).

23.2.2. Джерело підвищеної небезпеки. Особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, які цю діяльність здійснюють, та інших осіб (ст. 1187 ЦКУ). Вичерпний їх перелік навести неможливо з огляду на постійний розвиток науки та техніки. Через цю обставину суд, вирішуючи питання про можливість віднесення діяльності до джерела підвищеної небезпеки, з'ясовує наявність його характерних ознак.

Характерні ознаки джерела підвищеної небезпеки: неможливість повного контролю з боку людини; наявність шкідливих властивостей; велика ймовірність завдання шкоди. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє

Розділ 5. Цивільне право України

транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (ст.1187 ЦКУ).

Особа, яка неправомірно заволоділа транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, завдала шкоди діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, зобов'язана відшкодувати її на загальних підставах. Якщо неправомірному заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її власника (володільця), шкода, завдана діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовується ними спільно, у частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення.

Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоду було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

23.2.3. Відповідальність за чужу вину та відповідальність без вини

У цивільному праві особа не завжди несе відповідальність лише за власну поведінку. Існує таке поняття, як відповідальність *«за чужу вину»*. Зокрема, за ст. 553 ЦКУ поручитель відповідає перед кредитором за порушене зобов'язання боржником. Поручитель не може звільнитися від відповідальності, навіть якщо буде доведено його невинність. Він відповідає за вину боржника — за «чужу» вину, а не за власну провину. Поручитель має право вимагати від боржника відшкодування йому того, що він виплатив кредиторі.

Також у цивільному праві є така категорія, як відповідальність *«без вини»*. Наприклад, якщо будівельник при спорудженні будинку, незважаючи на проведений інструктаж виконроба, припустився помилки і замість чотирьох вікон зробив три — відповідальність перед замовником нестиме не будівельник, а виконроб, хоча по суті, вини його тут нема.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/Px0CjI>
або QR-кодом

23.2.4. Особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх осіб

В особливому порядку несуть відповідальність за завдану шкоду неповнолітні та малолітні, бо вони не повністю дієздатними.

Виконайте в команді

1. Візуалізуйте умовно-графічно «Особливості цивільно-правової відповідальності».
2. Доберіть власні приклади ситуацій, за яких не наставатиме цивільно-правова

відповідальність. Скористайтеся відповідними статтями ЦКУ.

3. Проаналізуйте, які джерела підвищеної небезпеки є неподалік вашої школи чи вашого місця проживання. Визначте ситуації, за яких вони могли б спричинити заподіяння шкоди.

Для закріплення теми 23:

1. Назвіть підстави цивільно-правової відповідальності.
2. Визначте особливості цивільно-правової відповідальності.
3. Опишіть відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.
4. Порівняйте різні види цивільно-правової відповідальності.
5. Зіставте збитки та упущену вигоду; необхідну оборону й непереборну силу.
6. Схарактеризуйте особливості відповідальності неповнолітніх; відповідальність за чужу вину.
7. Наведіть приклади обставин, що звільняють від цивільно-правової відповідальності.

ТЕМА 24. Загальні положення цивільного процесу

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- представництво у суді; • третейські суди; • позовна заява;
- види проваджень у цивільному процесі; • стадії цивільного процесу.

«Судова процедура є тяжкою мукою, однак виконання закону увінчує справу».

Латинський вислів

§ 24.1. Цивільний процес

24.1.1. Види проваджень у цивільному процесі. Позовна заява

Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, Цивільного кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Цивільне судочинство (цивільний процес) — це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їхніми суб'єктами — судом і учасниками процесу.

Відповідно до ст. 1 ЦПК завданням цивільного судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави через всебічний справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи

Розділ 5. Цивільне право України

інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Законодавство про цивільне судочинство встановлює єдиний порядок розгляду цивільних справ, об'єднаних за матеріальними ознаками у три **види провадження** (ч. 3 ст. 15 ЦПК): *позовне провадження; наказне провадження; окреме провадження.*

Справи **позовного** провадження характеризуються наявністю двох сторін з протилежними інтересами і спірністю їхніх майнових та особистих немайнових правовідносин, які передаються на розгляд суду. Справи **окремого** провадження спрямовуються на встановлення певних обставин, наявності юридичних фактів або юридичного статусу громадян, необхідних для реалізації суб'єктивних прав. Справи **наказного** провадження полягають у спрощеній процедурі розгляду низки матеріально-правових вимог, які характеризуються явною очевидністю.

Позовна заява — документ, який пред'являється позивачем до суду в установленій процесуальним законом формі та містить вимогу про примусовий захист порушеного права чи інтересу.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/fUxLbA>
або QR-кодом

24.1.2. Стадії цивільного процесу. Учасники цивільного процесу. Представництво у суді

24.1.3. Розгляд цивільних справ третейськими судами

Третейський суд — *недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.* Сфера правовідносин, які можуть бути предметом третейського розгляду, обмежена виключно приватноправовими відносинами, і третейський суд не може розглядати публічно-правові спори.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про третейські суди» **до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених Законом.**

Серед найпоширеніших категорій справ, що розглядаються третейськими судами, можна назвати спори, пов'язані з неналежним виконанням договорів та стягненням штрафних санкцій. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду тільки за наявності між сторонами третейської угоди — угоди сторін про передачу спору на вирішення третейським судом.

Третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Третейська угода може містити як вказівку на конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом. Третейська угода укладається в письмовій формі.

Ухвалене судом рішення за загальним правилом є остаточним та оскарженню не підлягає. Однак ст. 51 Закону «Про третейські суди» встановлює виключні випадки, в яких рішення третейського суду може бути оскаржене до компетентного суду — місцевого загального суду чи місцевого господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом.

Рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами, третіми особами, а також особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їхні права й обов'язки. Виконувати рішення третейського суду можливо в добровільному порядку та примусово.

Виконайте в команді

Ознайомтеся зі змістом статей 95, 96, 234, 235 Цивільного процесуального кодексу України та порівняйте наказне й окреме провадження.

Скористайтеся також загальною структурою змісту **Розділу IV Окреме провадження** <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Дайте відповіді на запитання:

Що таке судовий наказ? Що таке окреме провадження? Які справи розглядаються в окремому провадженні? За якими вимогами може бути видано судовий наказ?

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Ознайомтеся зі змістом **ст. 6 Закону України «Про третейські суди»** <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>, зіставте цю інформацію з переліком справ, які можуть розглядатися у наказному та окремому провадженні. За потреби оформте матеріал у М-схемі. **Визначте, які справи можуть розглядатися у порядку позовного провадження.**

Стаття 6. Підвідомчість справ третейським судам. Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком: 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; 3) справ, пов'язаних з державною таємницею; 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 6) справ, однією із сторін у яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство; 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; 8) справ

Розділ 5. Цивільне право України

про встановлення фактів, що мають юридичне значення; 9) справ у спорах, що виникають із трудових відносин; 10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств; 11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; 12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України; 13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень; 14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Для закріплення теми 24:

1. Назвіть види проваджень у цивільному процесі.
2. Визначте учасників цивільного процесу.
3. Опишіть розгляд цивільних справ третейськими судами.
4. Порівняйте представництво за довіреністю і представництво на підставі закону або договору.
5. Схарактеризуйте стадії цивільного процесу.
6. Складіть приклади позовних заяв для відкриття цивільного провадження.

ТЕМА 25. Захист цивільних прав і охоронюваних інтересів

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- честь, • гідність, • ділова репутація, • моральна шкода, • позов, • позовна давність; • види та способи захисту цивільних прав, • строки захисту цивільних прав; • строки позовної давності; • зупинення, переривання та відновлення строку позовної давності; • підстави компенсації моральної шкоди; • форми захисту права власності; • способи захисту авторських прав; • віндикаційний та негативний позови.

«Перше правило бізнесу — вчиняй з іншим так, як він хотів би вчинити з тобою».

Чарлз Діккенс, англійський письменник

§ 25.1. Види і способи захисту цивільних прав

25.1.1. Форми і способи захисту цивільних прав

25.1.2. Захист честі, гідності та ділової репутації особи

25.1.3. Моральна шкода. Підстави та способи її компенсації

§ 25.2. Захист права власності

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/OOxwXz>
або QR-кодом

25.2.1. Способи захисту права власності.
Віндикаційний та негаторний позови

25.2.2. Способи захисту авторських та суміжних прав

25.2.3. Строки позовної давності

Виконайте в команді

Доповніть схему, скориставшись інформацією за QR-кодом.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю (за бажанням перетворіть її у схему)

Види і способи захисту цивільних прав		Приклади
Форма захисту	юрисдикційна неюрисдикційна	
Способи судового захисту цивільних прав		
Захист честі, гідності та ділової репутації		
Компенсація моральної шкоди	підстави спосіб	
Захист права власності	віндикаційний позов негаторний позов зобов'язально-правові позови	
Захист авторських та суміжних прав		
Позовна давність		

Розділ 5. Цивільне право України

Для закріплення теми 25:

1. Назвіть види та способи захисту цивільних прав.
2. Визначте строки захисту цивільних прав.
3. Опишіть припинення, переривання та відновлення строку позовної давності.
4. Порівняйте ввідикаційний та негаторний позови.
5. Зіставте форми захисту права власності.
6. Схарактеризуйте підстави компенсації моральної шкоди.
7. Наведіть приклади способів захисту авторських прав.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/OBarci>
або QR-кодом

Це важливо!

Практичне заняття 4:

Звернення до суду в цивільних справах

1. Розгляньте цивільно-правові ситуації за QR-кодом.
2. Визначте спосіб судового захисту.
3. Складіть позовну заяву за однією з них (на вибір).

ТЕМА 26. Зобов'язання у цивільному праві

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- зобов'язання; • штраф; • пеня; • неустойка; • порука; • гарантія;
- завдаток; • притримання; • види зобов'язань; • особливості зобов'язань;
- підстави виникнення і припинення зобов'язань; • способи забезпечення зобов'язань.

«Торгуючи честю, не розбагатієш».

Люк де Клап'є де Вовенарг,

французький філософ, письменник-мораліст XVIII ст.

§ 26.1. Зобов'язання: виникнення, припинення, способи забезпечення

26.1.1. Поняття зобов'язання

П'ята книга Цивільного кодексу України має назву «Зобов'язальне право» й об'єднує в собі норми, які регулюють загальні засади виникнення, виконання та припинення зобов'язань, правові наслідки порушення зобов'язань, а також окремі види зобов'язань. **Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ст. 509 ЦКУ).**

Зобов'язання тісно пов'язане з іншими цивільними правовідносинами, зокрема з речовими правовідносинами, і мають низку спільних із ними ознак. Водночас зобов'язанням притаманні і специфічні, властиві лише їм, риси:

1. Зобов'язальні правовідносини завжди встановлюються з конкретним суб'єктом. Зобов'язання належить до т.зв. відносних правовідносин, де уповноваженій особі кредитора протистоїть конкретно визначена зобов'язана особа — боржник. Однак в абсолютних правовідносинах (відносини власності) уповноваженій особі (власнику) протистоятиме невизначене коло суб'єктів (усі та кожен).

2. Об'єктом зобов'язання є певна поведінка боржника. На відміну від речових правовідносин, де об'єктом виступають певні речі (майно, гроші тощо), об'єктом зобов'язання є дії зобов'язаної особи (наприклад, передача майна, виконання робіт тощо).

3. Суб'єктивні права однієї сторони (кредитора) можуть бути реалізовані за наявності виконання іншою стороною (боржником) своїх обов'язків. У зобов'язальних правовідносинах кредитор не може здійснювати свої суб'єктивні права без участі боржника. Зокрема, право наймодавця (кредитора) на отримання плати за житло не може бути реалізовано без участі наймача (боржника). Однак у речових правовідносинах уповноважена особа може здійснювати свої суб'єктивні права самостійно, без участі інших осіб. Наприклад, власник реалізує своє право на користування житлом самостійно, не потребуючи участі в цьому інших осіб.

4. Активний характер поведінки зобов'язаної особи. У зобов'язальних правовідносинах зобов'язані особи повинні вчинити активні дії на користь уповноваженої особи. В окремих випадках, обов'язком зобов'язаної особи може бути утримання від певних дій. Проте здійснення речового права забезпечується пасивною поведінкою зобов'язаних осіб, які повинні утриматися від вчинення певних дій.

Як і будь-яке цивільне правовідношення, зобов'язання складається з трьох основних елементів: суб'єкта, об'єкта та змісту.

Структура зобов'язань	
<p>Суб'єктами у зобов'язанні виступають його учасники, яких законодавець називає кредитором і боржником.</p>	<p>Кредитор — особа, яка уповноважена вимагати від іншої особи виконання певної дії або утриматися від вчинення певної дії.</p> <p>Боржник — особа, яка зобов'язана вчинити на користь кредитора певну дію або утриматися від вчинення дії, якщо цього вимагає кредитор.</p> <p>Зокрема, у відносинах з оплати оренди житла наймодавець буде виступати кредитором, оскільки має право вимагати оплату за надане житло, а наймач — боржником, оскільки зобов'язаний таку оплату здійснити.</p> <p>Якщо кожна зі сторін у зобов'язанні має одночасно і права, й обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на</p>

Розділ 5. Цивільне право України

	користь другої сторони, і водночас кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї. Так, наймодавець за договором найму житла може бути як кредитором (має право вимагати оплату за надане житло), так і боржником (зобов'язаний передати житло у користування на строк визначений договором). Аналогічно і наймач виступає як боржник (зобов'язаний оплатити житло), і кредитор (має право вимагати передачу в користування оплачене житло).
Об'єктом зобов'язання виступає поведінка зобов'язаної особи	Формами цієї поведінки можуть бути: сплата грошей, надання послуг, передача майна тощо. В окремих випадках об'єктом зобов'язання може виступати бездіяльність, коли на особу буде покладено обов'язок утриматися від вчинення певних дій.
Зміст зобов'язання	Змістом зобов'язання є сукупність прав та обов'язків суб'єктів зобов'язання. Суб'єктивне право, яке належить кредиторомі, називається правом вимоги . Суб'єктивний обов'язок, який належить боржникові, називається боргом .

26.1.2. Виникнення та припинення зобов'язань

Зобов'язання виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів — життєвих обставин з якими норма пов'язує настання певних правових наслідків. Зобов'язання можуть виникати як на підставі одного юридичного факту, так і на підставі декількох юридичних фактів. Зокрема, право власності на спадкове майно за заповітом в особи виникає в разі настання кількох юридичних фактів: укладанням спадкодавцем заповіту, відкриття спадщини та прийняття її спадкоємцем.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/uIPiKP>
або QR-кодом

Основними підставами виникнення зобов'язань є:	Основними підставами припинення зобов'язань є:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Договори та інші правочини. 2. Створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності. 3. Завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі. 4. Інші юридичні факти. 5. Акти цивільного законодавства. 6. Акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів влади місцевого самоврядування. 7. Рішення суду. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Належне виконання зобов'язання. 2. Передання відступного. 3. Зарахування. 4. Новація зобов'язання. 5. Прощення боргу. 6. Поєднання в одній особі боржника і кредитора. 7. Неможливість виконання зобов'язання з незалежних від боржника причин. 8. Смерть фізичної особи чи ліквідація юридичної особи.

Зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

26.1.3. Майново-правові та зобов'язально-правові способи забезпечення виконання зобов'язань

Способи забезпечення виконання зобов'язань — це передбачені законом або договором спеціальні заходи, які повинні стимулювати боржника до належного виконання зобов'язання, а в разі невиконання чи неналежного виконання боржником своїх обов'язків — слугувати засобом захисту прав та інтересів кредитора.

Залежно від характеру забезпечення виконання зобов'язань розрізняють: майново-правові способи забезпечення виконання зобов'язань, зобов'язально-правові способи забезпечення виконання зобов'язань.

Для **майново-правових способів забезпечення виконання зобов'язань** характерним є наявність виділеного майна боржника, за рахунок якого в подальшому забезпечуватимуть інтереси кредитора. До таких способів належать: *застава, завдаток, притримання*.

Застава. На підставі застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 572 ЦКУ).

ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ

Предметом застави може бути:

- майно (речі), яким володіє боржник або набуде його в майбутньому (наприклад, урожай або приплід худоби), а також
- майнові права (права на чужі речі, кредиторські вимоги тощо).

Предметом застави не можуть бути:

- речі, вилучені з цивільного обігу;
- культурні та історичні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності;
- пам'ятки культурної спадщини, що не підлягають приватизації;
- об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена;
- вимоги, що мають особистий характер, тобто нерозривно пов'язані з особистістю їхнього носія (сюди можна віднести право на відшкодування моральної шкоди, шкоди, завданої життю та здоров'ю особи, тощо).

Розділ 5. Цивільне право України

Правові наслідки порушення боржником зобов'язання, забезпеченого заставою. У разі невиконання боржником зобов'язання, яке забезпечено заставою, кредиторів (заставодержатель) надається право звернення стягнення на предмет застави. Рішення про стягнення предмета застави ухвалює суд, якщо інше не було встановлено самим договором або законом. У подальшому предмет застави реалізується продажем через публічні торги, а отримані кошти йдуть на задоволення вимог кредитора.

У визначених законом або договором випадках заставодержатель має право самостійно здійснити реалізацію заставного майна. Наприклад, якщо особа взяла у ломбарді кредит під заставу телефону і не повернула своєчасно кошти, ломбард набуває право здійснити продаж цього телефону.

Окремими видами застави є: *іпотека* — застava нерухомого майна, яке залишається у володінні заставодавця; *заклад* — застava рухомого майна, при якій майно передається у володіння заставодержателя.

Завдаток. Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом (ст. 570 ЦКУ).

Завдаток одночасно виконує і платіжну, і забезпечувальну функції. *Платіжна функція* полягає в тому, що отримані як завдаток суми або майно зараховуються в рахунок належних із неї платежів. Зокрема, завдаток, сплачений за оренду житла, зараховується в загальну суму оренди. *Забезпечувальна функція* завдатку полягає у стимулюванні сторін до належного виконання своїх зобов'язань та застосуванні санкцій до сторони, яка не виконала своїх обов'язків.

Правовими наслідками порушення зобов'язання, що забезпечене завдатком, є:

- якщо винна у порушенні сторона, яка надала завдаток, — вона втрачає його на користь іншої сторони. Наприклад, сторона заплатила завдаток за оренду житла, але не вселилася в нього. Завдаток у такому разі залишається наймодавцеві.

- якщо винна у порушенні сторона, яка отримала завдаток, — вона повинна повернути завдаток та додатково сплатити суму розміру завдатку або його вартості. Наприклад, наймодавець отримав завдаток, але відмовився поселити наймача по приїзду. У такому разі наймодавець повинен повернути подвійну суму завдатку.

Завдаток треба відрізнити від авансу. **Аванс** — це частина грошової суми (попередній платіж), яка передається покупцем продавцеві, і включається до загальної ціни товару. Він виконує лише платіжну функцію і у будь-якому разі повертається до покупця, незалежно від причин розірвання договору.

Притримання. Одним зі способів забезпечення виконання зобов'язань є надання права кредиторіві, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторіві пов'язаних з нею витрат та інших збитків, притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Для зобов'язально-правових способів забезпечення виконання зобов'язань належать: *неустойка, порука, гарантія.*

Неустойка. Неустойка є одним із найпоширеніших видів забезпечення виконання зобов'язань, яка виникає внаслідок невиконання зобов'язань із вини боржника. Двома основними різновидами неустойки є *штраф* та *пена*.

Мовою нормативно-правового акту

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2003, редакція від 31.03.2019, витяг)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Стаття 549. Поняття неустойки

1. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.
2. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.
3. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Неустойка стягується незалежно від того, чи були завдані діями боржника збитки кредиторіві. Водночас, якщо збитки наявні, то неустойка може бути: 1. *Виключна* — кредитор має право стягнути тільки неустойку, але не збитки; 2. *Залікова* — кредитор має право стягнути неустойку, а також має право на відшкодування тієї частини збитків, яка не покрита неустойкою; 3. *Штрафна* (кумулятивна) — кредитор має право стягнути як неустойку, так і повну суму збитків; 4. *Альтернативна* — кредитор має право стягнути або неустойку, або збитки.

Залежно від підстав виникнення розрізняють *законну* (виникає з підстав передбачених законом) та *договірну* (виникає з підстав, передбачених договором) неустойку.

Порука — це договір, згідно з яким до зобов'язання основного боржника додатково приєднується зобов'язання іншої особи, що за нього поручилася. За договором поруки поручитель поручається перед кредиторіві боржника за

Розділ 5. Цивільне право України

виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ст. 553 ЦКУ). Зокрема, у практиці під час кредитування фізичних осіб для забезпечення своєчасного і належного повернення кредиту часто використовують договір поруки, а поручителями стають близькі люди.

Правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого порукою — боржник і поручитель несуть відповідальність перед кредитором як солідарні боржники. Якщо основний боржник не спроможний виконати своє зобов'язання, то кредитор має право звернутися з вимогою про виконання цього зобов'язання в повному обсязі до поручителя. Наприклад, при неповерненні кредиту банк має право вимагати від поручителя не лише повернення основного боргу, а й виплати неустойки передбаченої договором. Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не буде встановлено договором поруки.

Якщо поручитель виконав зобов'язання, забезпечене порукою, то до нього переходять усі права кредитора в цьому зобов'язанні. Наприклад, якщо поручитель повернув основний борг та виплатив неустойку, він отримує право вимагати від основного боржника компенсації усіх витрачених коштів.

Надання послуг боржникові з боку поручителя може здійснюватися як на безоплатній, так і на платній основі.

Гарантія (від фр. *garantie* — забезпечення) — *це односторонній правочин, за яким* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку (ст. 560 ЦКУ).

Характерними ознаками гарантії є: 1. *Строковий характер* — надається на певний строк і є чинною упродовж цього строку; 2. *Неможливість відкликання* протягом строку дії, якщо інше не встановлено в самій гарантії; 3. *Особливий суб'єктний склад* — гарантом можуть виступати тільки окремі види суб'єктів підприємницької діяльності (банки, кредитні спілки, ломбарди, страхові установи тощо); 4. *Самостійний характер* — зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання.

Правові наслідки порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, — гарант зобов'язаний сплатити кредиторovi грошову суму відповідно до умов гарантії. Після виконання цього обов'язку в гаранта виникає право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторovi, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Доповніть схему «Способи забезпечення виконання зобов'язань»:

Для закріплення теми 26:

1. Назвіть види зобов'язань.
2. Визначте види застави, види неустойки.
3. Опишіть особливості зобов'язань.
4. Зіставте підстави виникнення і припинення зобов'язань.
5. Схарактеризуйте способи забезпечення зобов'язань.
6. Наведіть приклади забезпечення зобов'язань.

ТЕМА 27. Цивільно-правові договори

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- договір; • акцепт; • оферта; • ознаки договору; • види цивільно-правових договорів; • умови дійсності договору; • стадії та умови укладання договору;
- договір купівлі-продажу; • договір дарування; • договір позики; • договір майнового найму.

«Ваш добробут залежить від ваших власних рішень».
Девід Рокфеллер, американський банкір, державний діяч

§ 27.1. Цивільно-правовий договір: ознаки, умови, види, умови дійсності, стадії укладення

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/N6ieQz>
або QR-кодом

27.1. 1. Поняття та ознаки договору

27.1. 2. Види договорів

27.1.3. Зміст договору. Істотні умови договору.
Звичайні та випадкові умови

27.1.4. Стадії укладення договору

Розділ 5. Цивільне право України

Виконайте в команді

1. Візуалізуйте умовно-графічно «Істотні, звичайні та випадкові умови договорів».
2. Складіть інфографіку-алгоритм «Стадії укладення договору».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Продовжте речення:

- 1) Залежно від терміну дії договори бувають ...
- 2) Залежно від обов'язків сторін договору вчинити зустрічні дії договори поділяють на ...
- 3) Залежно від форми укладання розрізняють договори ...
- 4) За ступенем юридичної завершеності договори поділяють на ...
- 5) Залежно від способу укладання договори поділяють на ...
- 6) Залежно від характеру розподілу прав та обов'язків між сторонами договору вони поділяють на ..

2. Візуалізуйте інформацію про види договорів у схемі.

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/N6ieQz>
або QR-кодом

§ 27.2. Характеристика окремих видів договорів

27.2.1. Договір купівлі-продажу

27.2.2. Договір дарування

27.2.3. Договір позики

27.2.4. Договір майнового найму

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Підготуйте повідомлення про:

- 1) договір найму, 2) піднайм, 3) прокат, 4) найм (оренда) земельної ділянки, 5) найм (оренда) транспортного засобу, 6) лізинг, 7) договір найму житла.

Дотримуйтеся такого плану: а) сторони договору, б) предмет договору, в) форма договору, г) права та обов'язки сторін, ґ) строк та особливості договору.

Скористайтеся статтями Глави 58 Цивільного кодексу України.

Виконайте в команді

1) Визначте істотні умови для таких договорів:

1. Наталія позичає у товаришки Марії ноутбук і принтер для написання курсової роботи.
2. Двоє студентів винаймають житло впродовж навчального року.
3. Артур купує мопед в Олега.
4. Дім моди купує в дизайнера кілька моделей зимового одягу для промислового виготовлення.
5. Бабуся дарує онуці свої фамільні коштовності з нагоди одруження.
6. Мама дарує синові дачу, успадковану від свого батька.
7. Василь винаймає у Степана кілька домашніх інкубаторів, щоб започаткувати власну справу.
8. Денис позичає в Маргарити гіроскутер.

9. Григорчуки винаймають на тривалий час у Бурмака однокімнатну квартиру, яка потребує ремонту.
10. Євген позичає у Володимира кошти для завершення ремонту в квартирі.

2) Наведіть приклади звичайних та випадкових умов для цих договорів.

Для закріплення теми 27:

1. Назвіть ознаки договору.
2. Визначте стадії та умови укладання договору.
3. Опишіть умови дійсності договору.
4. Порівняйте договір купівлі-продажу і договір дарування.
5. Зіставте договір позики і договір майнового найму.
6. Наведіть приклади консенсуальних, реальних, односторонніх, попередніх, безстрокових, відплатних цивільно-правових договорів.

ТЕМА 28. Основи спадкового права

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• спадкування; • заповіт; • спадщина; • черги спадкоємців; • обов'язкова частка спадщини; • спадкова трансмісія; • види спадкування; • види заповіту; • п'ять черг спадкоємців; • спадкування за законом; • спадкування за заповітом; • час і місце відкриття спадщини.

«Плач спадкоємця – замаскований сміх».

ПублійСір, римський поет I ст. до н.е.

§ 28.1. Спадщина і спадкування

28.1.1. Поняття спадкового права. Спадщина. Відкриття спадщини

Після смерті фізичної особи виникає необхідність визначити долю належних йому за життя майна і майнових прав та обов'язків, а також провести процедуру їх переходу до спадкоємців. Ця сфера суспільних відносин урегульована нормами спадкового права.

Спадкове право — це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок переходу майна, а також майнових прав і обов'язків померлого до інших осіб. Нормами спадкового права будуть визначатися час і місце відкриття спадщини, склад спадщини, способи передачі спадкових прав, правовий статус спадкодавця і спадкоємців, порядок визначення кола спадкоємців, особливості спадкування окремих видів майна та майнових прав, порядок оформлення спадкових прав тощо. Спадкове право є підгалуззю цивільного права України, а основні його норми

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/P0rnIX>
або QR-кодом

Розділ 5. Цивільне право України

викладені у книзі шостій Цивільного кодексу України, яка має назву «Спадкове право».

Спадкування. Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Спадщина. Спадщину складають права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися на момент його смерті.

28.1.2. Спадкодавець. Спадкоємець

Спадкодавець. Спадкодавцями можуть бути виключно фізичні особи: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства тощо. Юридичні особи та інші суб'єкти цивільного права набувати статусу спадкодавця не можуть. При спадкуванні за законом спадкодавцем може виступати будь-яка фізична особа, незалежно від обсягу її дієздатності (навіть малолітні та недієздатні особи). При спадкуванні за заповітом існує певне обмеження — спадкодавцем (заповідачем) може бути лише фізична особа, яка на момент складання заповіту є повністю дієздатною.

Спадкоємець. Спадкоємцями можуть бути: фізичні особи (як при спадкуванні за законом, так і за заповітом), юридичні особи (виключно при спадкуванні за заповітом), а в окремих випадках інші учасники цивільних відносин (держава, територіальні громади тощо). Незважаючи на наявну за кордоном практику призначення спадкоємців з числа домашніх улюбленців, в Україні тварини не можуть бути призначені спадкоємцями.

Право на спадкування у спадкоємців виникає після **відкриття спадщини**. Підставою для відкриття спадщини є: 1) смерть особи; 2) оголошення особи померлою в судовому порядку.

Важливого значення набуває визначення конкретного **моменту (часу) відкриття спадщини**. Якщо підставою відкриття спадщини була смерть особи, то часом відкриття спадщини є день смерті особи. Якщо підставою відкриття спадщини є оголошення особи померлою, то часом відкриття спадщини є день набрання законної сили рішенням суду. У разі якщо особи, які могли б спадкувати один після одного, померли впродовж однієї календарної доби, то спадщина відкривається одночасно й окремо щодо кожної з них. Це означатиме, що вони не спадкуватимуть один після одного, а натомість вважатимуться окремими спадкоємцями.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання, а якщо його встановити неможливо (наприклад, особа не мала реєстрації місця проживання) — то місцезнаходження нерухомого майна спадкодавця або основної його частини.

28.1.2. Заповіт. Спадкування за заповітом

Законодавством України передбачено два основні способи переходу прав та обов'язків від померлої особи (спадкодавця) до його спадкоємців: за заповітом і за законом. Спадкуванню за заповітом віддається перевага, оскільки саме в заповіті знаходить своє втілення реальна воля спадкодавця. Тому, якщо на майно претендують спадкоємці за законом і спадкоємці за заповітом, воно передається саме спадкоємцям за заповітом.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті (ст. 1233 ЦКУ). Заповіт є односторонньою угодою, за якою права й обов'язки для інших осіб виникають за волевиявленням заповідача.

28.1.3. Спадкування за законом

Якщо при спадкуванні за заповітом коло спадкоємців та розмір їх спадщини визначається самим спадкодавцем, то при спадкуванні за законом цю функцію бере на себе держава. Зважаючи на пріоритетність позиції спадкодавця, спадкування за законом відбувається лише у випадках, коли:

- 1) заповіт не був складений спадкодавцем;
- 2) заповіт був складений, однак пізніше був скасований спадкодавцем або визнаний судом недійсним;
- 3) спадкоємці за заповітом померли до відкриття спадщини, були усунуті від спадкування або самі відмовилися від її прийняття.

При спадкуванні за законом спадкоємці діляться на п'ять черг.

28.1. 4. Здійснення права на спадкування. Прийняття спадщини

Прийняття спадщини відбувається через подання спеціальної заяви про прийняття спадщини нотаріусу або уповноваженій особі місцевого самоврядування. Для цього законом встановлюється строк у 6 місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо спадкоємець не бажає прийняти спадщину, то він може відмовитися від неї поданням відповідної заяви. Правом подати заяву про відмову від спадщини користується повнолітня дієздатна особа. У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права

Розділ 5. Цивільне право України

спадкування, неприйняття ними спадщини, спадщина визнається судом *відумерлою* і переходить у власність територіальної громади (ст. 1277 ЦКУ). У разі спадкування нерухомого майна звернення спадкоємця до нотаріуса за свідоцтвом про право на спадщину є обов'язком спадкоємця. Свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення шестимісячного строку з дня відкриття спадщини, оскільки тільки тоді можливо визначити коло спадкоємців які прийняли спадщину.

Виконайте в команді

Дайте правову оцінку ситуацій.

- 1) Після смерті Левицької Д. її майно було поділено у відповідних співвідношеннях між спадкоємцями за законом. Через 9 місяців до суду звернувся Левицький В. із заявою про те, що спадкове майно за заповітом його матері належить йому. Яким має бути рішення суду?
- 2) Дідусь заповів усе своє майно найстаршому внукові, який проживав разом із ним. Через рік здоров'я дідуся погіршилося, його поклали у лікарню і підключили до апарату штучного дихання. Внук, провідуючи дідуся у лікарні, вирішив допомогти і позбавити його страждань, відключивши медичне обладнання. Які правові наслідки потягне реалізація цього наміру?
- 3) Чи буде мати право спадкувати за законом жінка після смерті свого чоловіка, якщо шлюб між ними є недійсним?
- 4) Спадкоємець помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти. Чи є в Цивільному кодексі України норма, що регулює відповідну ситуацію?
- 5) Дідусь не залишив заповіту, проте перед смертю при свідках неодноразово говорив, що все своє майно збирається залишити улюбленій онуці. Проаналізуйте цю ситуацію згідно з чинним законодавством.

Для закріплення теми 28:

1. Назвіть черговість спадкоємців.
2. Визначте види заповіту.
3. Опишіть види спадкування.
4. Порівняйте спадкування за законом і спадкування за заповітом.
5. Оцініть обов'язкову частку спадщини у спадкуванні.
6. Схарактеризуйте час і місце відкриття спадщини.
7. Наведіть приклади спадкової трансмісії.

Це важливо!

Практичне заняття 5

Оформлення спадкових прав

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/wNz9ph>
або QR-кодом

Це важливо!

Практичне заняття 6

Набуття права власності

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Дайте відповіді на запитання. За потреби скористайтесь нормами Книги третьої Цивільного кодексу України, «Право власності та інші речові права», Розділ 1. Право власності, Глава 24 «Набуття права власності» (Статті 326 — 345).

1. Хто такий добросовісний набувач?
2. Хто є власником новоствореної речі?
3. Що таке переробка речі з погляду права? Наведіть приклади.
4. Яка річ є безгосподарною? Як вона може стати об'єктом власності? Яких видів власності?
5. Хто набуває права власності на рухому річ, від якої власник відмовився?
6. За яких умов особа, яка знайшла загублену річ, набуває права власності на неї?
7. Який порядок набуття права власності на бездоглядну домашню тварину?
8. Що таке скарб? Які особливості набуття права власності на скарб?
9. Який термін набувальної давності встановлено щодо рухомого і нерухомого майна?
10. Петренко виконав $\frac{3}{4}$ будівельних робіт зі спорудження будинку, але не ввів його в експлуатацію. Складаючи заповіт, намагався вказати об'єкт незавершеного будівництва як нерухоме майно, однак нотаріус відмовився реєструвати такий заповіт. Чи правомірні дії нотаріуса?
11. Брати Вишнянські на канікулах збирали лісові суніці і продавали їх на ринку. Лісник заявив, що частину суніць вони повинні віддавати в сільський дитсадок, оскільки ліс, де хлопці збирали суніці, знаходиться на території сільської ради с. Горішне. Дайте правову оцінку діям лісника.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Борщівська З. в порядку спадкування за заповітом після смерті свого дядька отримала двокімнатну квартиру. Антончук М. звернувся до Борщівської З. як спадкоємиці, яка прийняла спадщину, з вимогою про стягнення боргу в розмірі 10 000 доларів США, посилаючись на те, що спадкодавець позичав у нього ці гроші і не повернув. Борщівська З. повернула Антончуку М. борг. Однак пізніше дізналася, що спадкодавець у рахунок сплати цього боргу залишив на ім'я Антончука М. заповіт на автомобіль, який за вартістю значно перевищував суму боргу. Антончук М. машину прийняв. Чи набуто Антончуком М. автомобіль на достатній правовій підставі? Як ви гадаєте, чи виникло в Антончука М. якесь зобов'язання щодо Борщівської З.? Прочитайте гл. 83 ЦКУ (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5676>). Запропонуйте вирішення змодельованої справи, обґрунтувавши її посиланням на законодавчі норми.

Правова ситуація 2. Співачка Ніколь виконувала власні пісні. Для нового концерту вона захотіла розучити і виконати пісню відомого виконавця Кептена. Той погодився, а його продюсер надав Ніколь для підписання договірні документи, у яких йшлося про сплату роялті. З'ясуйте із доступних джерел, що таке роялті. Знайдіть у ст. 14 Податкового кодексу України визначення роялті. За що сплачують роялті? Які платежі не вважаються роялті? Чи матиме Ніколь права виконавиці пісні, якщо сплатить роялті Кептену?

Розділ 5. Цивільне право України

Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей до розділу 5 «Цивільне право України»

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<p>1. Підготуйте інформаційну довідку про зміст Закону України «Про захист прав споживачів». Які права й обов'язки споживачів передбачено цим законом? Ким здійснюється захист прав споживачів?</p> <p>2. Підготуйте за результатами свого дослідження «пам'ятку» про права споживачів у магазинах і як діяти, коли права споживача порушено.</p>
Логічна	<p>1-2. Складіть кросворд «Цивільне право України», використавши ключові поняття і терміни теми. Підготуйте (на вибір) два види завдань до слів кросворда: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань.</p> <p>3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань із трьох тем розділу «Цивільне право України» (по 12 запитань із кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати їхні тести. Порівняйте результати.</p> <p>4. Порівняйте поняття «ліквідація юридичної особи» і «реорганізація юридичної особи». У чому полягає відмінність між ними?</p> <p>5. Зіставте договірне і законне представництво. Чим вони різняться? Хто здійснює законне представництво?</p>
Діяльнісно-процесуальна	<p>1. Складіть проект договору купівлі-продажу. Які спеціальні вимоги передбачено законодавством до договору купівлі-продажу нерухомого майна?</p> <p>2. Схематично зобразіть систему судів загальної юрисдикції. Хто має право на звернення до суду? Які способи захисту цивільних прав та інтересів застосовує суд? Складіть «порадник» для тих, хто має намір звернутися до суду за захистом свого порушеного права. Яким вимогам має відповідати позовна заява?</p> <p>3. Складіть проект позовної заяви про витребування речі з чужого незаконного володіння за самостійно змодельованою ситуацією. Яким – негативним чи ввіндованим є цей позов?</p> <p>4. Наведіть приклади споживчих і неспоживчих, індивідуально-визначених і родових, подільних і неподільних, головних і належних речей. Які нематеріальні блага можуть бути об'єктами цивільних прав?</p>
Аксіологічна	<p>1. Сформулюйте зміст основних засад цивільного законодавства в Україні. Як тлумачаться принципи диспозитивності і змагальності цивільного процесу?</p> <p>2. Сформулюйте, з якою метою у законодавстві встановлюється позовна давність. Які строки загальної і спеціальної позовної давності передбачає ЦК України?</p> <p>3. Визначте правові наслідки реституції.</p>

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/zMvFNw>

або QR-кодом

ТЕМА 29. Загальна характеристика господарського права України

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- господарське право; • суб'єкти господарського права; • суб'єкти господарювання; • структура Господарського кодексу України; • суб'єкти господарського права; • суб'єкти господарювання; • права та обов'язки суб'єктів господарювання.

«Добробут держави залежить від її законів».
Аристотель, давньогрецький філософ

§ 29.1. Господарське право. Суб'єкти господарювання і суб'єкти господарського права

29.1.1. Предмет господарського права. Господарський кодекс України

Господарське право є окремою, самостійною галуззю права, предметом якої є суспільні відносини, що формуються навколо та у зв'язку з діяльністю юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність.

Господарське право є системою норм, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Господарський кодекс України (ГКУ) встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності.

Під **господарською діяльністю** у ГКУ розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГКУ).

29.1.2. Суб'єкти господарського права

Під *суб'єктами господарського права* розуміються всі учасники господарських відносин незалежно від форми власності та загального правового статусу.

Учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (ст. 2 ГКУ).

Господарське законодавство не конкретизує прав суб'єктів господарського права. Оскільки учасники у сфері господарювання є фізичними та юридичними особами які є насамперед суб'єктами цивільних прав та обов'язків. Їх загальні права, правовий статус, порядок створення та діяльності, а відтак права та обов'язки регламентуються нормами ЦК України та спеціальним законодавством.

*Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/yZ0Aqx>
або QR-кодом*

Особливості господарювання фізичних осіб визначено у ст. 128, 129 ГКУ.

Виконайте в команді

Заповніть таблицю «суб'єкти господарювання та їх права і обов'язки»

Суб'єкти господарювання та їх права і обов'язки		
Суб'єкти господарювання	Права суб'єктів господарювання	Обов'язки суб'єктів господарювання

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Наведіть приклади та розташуйте джерела господарського права за юридичною силою.

Для закріплення теми 29:

1. Назвіть визначення господарського права та господарської діяльності.
2. Визначте учасників господарських правовідносин.
3. Опишіть права та обов'язки суб'єктів господарського права.
4. Порівняйте права і обов'язки суб'єктів господарського права, визначені ЦКУ та ГКУ.
5. Зіставте поняття «суб'єкти господарського права» і «суб'єкти господарювання».
6. Схарактеризуйте права та обов'язки суб'єктів господарювання.
7. Наведіть приклади суб'єктів господарського права та суб'єктів їх господарювання.

ТЕМА 30. Суб'єкти господарювання

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- підприємницька діяльність; • підприємство; • господарське товариство;
- види господарських товариств; • види підприємств;
- порядок реєстрації та припинення підприємницької діяльності; • права та обов'язки учасників товариств;
- відкрите акціонерне товариство; • закрите акціонерне товариство;
- товариство з обмеженою відповідальністю; • товариство з додатковою відповідальністю.

«Всі люди – потенційні підприємці. Але не тому, що всі вони повинні засновувати свої компанії, а тому що воля до творення вбудована в людську ДНК»

Рейд Хоффман, співзасновник LinkedIn

§ 30.1. Суб'єкти господарювання (громадянин, підприємство)

30.1.1. Поняття суб'єкта господарювання та їх види

Господарська діяльність є складним багатогранним процесом, у якому задіяна низка суб'єктів у різних сферах господарства. Як-правило, такими особами є фізичні та юридичні особи, які діють або створені відповідно до норм Цивільного кодексу України, а кінцевою метою їх діяльності є отримання прибутку.

Загальний перелік суб'єктів господарювання є у ст. 55 Господарського кодексу України. **Суб'єктами господарювання** визнаються *учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.*

Суб'єктами господарювання є:

1) **господарські організації** — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, зокрема державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) **громадяни України, іноземці та особи без громадянства**, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Відповідно до ст. 58 ГКУ громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.

Ч. 2 ст. 128 ГКУ передбачено, що громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Господарським кодексом передбачено дві можливості для громадянина здійснювати господарську діяльність, зокрема, як підприємця або через створене ним приватне підприємство (із залученням чи без залучення найманих працівників).

Нормативно закріплене визначення підприємства подане у ст. 62 ГКУ. Так, **підприємством є самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.** Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Згідно з ч. 4. Ст. 62 ГКУ, підприємство є юридичною особою, яка має відокремлене майно, самостійний баланс, банківські рахунки та може мати печатки.

ЗАЛЕЖНО ВІД ФОРМ ВЛАСНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ, В УКРАЇНІ МОЖУТЬ ДІЯТИ ПІДПРИЄМСТВА ТАКИХ ВИДІВ:
приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
комунальне підприємство , що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
державне підприємство , що діє на основі державної власності;
підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
спільне комунальне підприємство , що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами — суб'єктами співробітництва.

Якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні (ст. 63 ГКУ).

30.1.2. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Згідно з ч.1 ст. 118 ГКУ **об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою**

Розділ 6. Господарське право України

координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав. Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання.

У ст. 120 ГКУ закріплені основні види об'єднань підприємств, які утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціація — договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації має бути зазначено, що вона є господарською асоціацією.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум — тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, зокрема правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест).

30.1.3. Асоційовані підприємства

Згідно зі ст. 126 ГКУ *асоційованими підприємствами* (господарськими організаціями) є група суб'єктів господарювання — юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

Залежність між асоційованими підприємствами поділяється на просту і вирішальну. *Проста залежність* між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які мають ухвалюватися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів. *Вирішальна залежність* між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Вирішальна залежність в Україні може виникати виключно за згоди Антимонопольного комітету України.

30.1.4. Холдингова компанія

Холдингова компанія — публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) (ч. 5 ст. 126 ГКУ).

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, зокрема Державної керуючої холдингової компанії, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про акціонерні товариства», Законом України «Про холдингові компанії в Україні» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність холдингових компаній та їх корпоративних підприємств.

Розділ 6. Господарське право України

Законом України «Про холдингові компанії в Україні» (ст. 1) визначено, що холдингові компанії бувають трьох видів.

1) **Державна керуюча холдингова компанія** — державна холдингова компанія, корпоративним підприємством якої може бути інша державна холдингова компанія чи господарське товариство, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) якого належить державі;

2) **корпоративне підприємство** — господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія;

3) **холдингова компанія** — **акціонерне товариство**, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Виконайте в команді

Заповніть таблицю:

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств	Асоціація	Корпорація	Консорціум	Концерн
Особливості				
Приклади				

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Наведіть приклади холдингових компаній різних видів. Скористайтесь інтернет-ресурсами.

§ 30.2. Господарське товариство

30.2.1. Поняття господарського товариства

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками.

Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

До різновидів господарських товариств належать: *акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.* Товариства

можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України. У процесі діяльності господарські товариства можуть набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати в зобов'язання, виступати в суді та третейському суді від свого імені. Господарським кодексом України (ст. 80) визначено такі види господарських товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВ	
Права	Обов'язки
а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених цим Законом;	а) додержувати установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства;
б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Право на отримання частки прибутку (дивідендів) пропорційно частці кожного з учасників мають особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів;	б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, в тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами;
в) вийти в установленому порядку з товариства;	в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства;
г) одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів;	г) нести інші обов'язки, якщо це передбачено цим Законом, іншим законодавством України та установчими документами.
г') здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.	

30.2.3. Порядок створення господарського товариства

Створення господарського товариства регламентується ЦК України, Законами України «Про господарські товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи,

Розділ 6. Господарське право України

організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України. Товариство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації. Державна реєстрація товариств проводиться у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб.

30.2.5. Правовий режим майна суб'єктів господарювання України

Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, згідно зі ст. 133 ГКУ становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління.

Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном.

Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника.

Правом оперативного управління у цьому визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених цим ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (права володіння, права користування), передбачених Цивільним кодексом України.

Виконайте в команді

1. Ви з товаришами вирішили створити господарське товариство. Акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства – який вид господарського товариства буде для вас привабливим з огляду на те, яку господарську діяльність плануєте вести?
2. Знайдіть у Законі України «Про Акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року статтю, яка визначає типи акціонерних товариств. Як поділяються акціонерні товариства за типами? Що є критерієм поділу?

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Складіть проект засновницького договору акціонерного товариства, яке ви обрали, виконуючи завдання «1» в команді.
2. Порівняйте власний проект з проектами «компаньйонів».
3. Складіть схему органів управління акціонерним товариством.

Для закріплення теми 30:

1. Назвіть поняття господарського товариства.
2. Визначте види господарських товариств.
3. Опишіть особливості створення господарського товариства.
4. Порівняйте різні види господарських товариств.
5. Зіставте право господарського відання та право оперативного управління майном.
6. Схарактеризуйте нормативну базу, яка регламентує порядок створення господарського товариства.
7. Наведіть приклади акціонерного товариства, повного і командитного.

Це важливо!

Практичне заняття 7:

Реєстрація

юридичної особи, фізичної особи-підприємця

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, регулює Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/x3WnuW>
або QR-кодом

ТЕМА 31. Господарські договори

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- господарський договір; • ознаки господарського договору; • порядок укладення господарських договорів; • види господарських договорів;
- господарський договір; • цивільно-правовий договір.

«Даремно казати : «Ми робимо все, що можемо». Треба зробити те, що необхідно!».

Вінстон Черчилль, прем'єр-міністр Великої Британії

§ 31.1. Господарський договір: поняття, ознаки, види, форма, порядок укладення

Загалом договірні відносини навколо майна регулюються ст. 626–654 ЦКУ. Господарські договори регулюються як загальним законодавством (ЦКУ) так і спеціальним законодавством (Господарським кодексом та

Розділ 6. Господарське право України

окремими законами, які регулюють зовнішньоекономічну, інвестиційну, транспортну та інші види господарської діяльності).

31.1.1. Поняття господарського договору, його ознаки та види

Господарський договір є різновидом господарського зобов'язання. Згідно з ч. 1 ст. 179 ГКУ, майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями.

Господарські договори є різновидом цивільно-правових договорів і до них застосовуються правила, визначені ЦКУ. Водночас при укладенні господарських договорів згідно з ч. 4. ст. 179 ГКУ сторони можуть визначати зміст договору на основі:

- *вільного волевиявлення*, (сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству);
- *примірного договору*, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;
- *типового договору*, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;
- *договору приєднання*, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

31.1.2. Форма господарського договору

Оскільки господарські договори є різновидом цивільно-правових договорів, до них застосовуються вимоги, передбачені ЦКУ. Згідно зі ст. 208 ЦКУ господарські договори належить вчиняти у *письмовій формі*.

Загальний порядок укладання господарських договорів визначений ст. 181 ЦКУ. Згідно з ч. 1 вказаної статті господарський договір за загальним правилом викладається у *формі єдиного документа, підписаного сторонами*. Допускається укладання господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладання такого виду договорів.

31.1.3. Порядок укладення господарських договорів

Згідно з ч. 3 ст. 180 ГКУ, при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити *предмет, ціну та строк дії договору*.

Умови про предмет у господарському договорі мають визначати *найменування* (номенклатуру, асортимент) та *кількість продукції* (робіт, послуг), а також *вимоги до їх якості*. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у ст. 15 ГКУ, а в разі їх відсутності — в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг. *Ціна* у господарському договорі визначається в порядку, встановленому цим Кодексом, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними. У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни. *Строком дії* господарського договору є *час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору*. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Виконайте в команді

1. Порівняйте господарський та цивільно-правовий договори.
2. Результати своєї роботи оформіть у таблиці чи схемі.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть проект договору поставки продукції, проект договору виконання робіт, проект договору надання послуг (на вибір)

Для закріплення теми 31:

1. Назвіть визначення господарського договору.
2. Визначте істотні умови господарського договору.
3. Опишіть способи укладення господарського договору.
4. Схарактеризуйте вимоги щодо якості предмета договору.
5. Наведіть приклади різних видів господарських договорів.

ТЕМА 32. Господарсько-правова відповідальність. Господарський процес

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- господарське правопорушення; • господарські санкції; • господарські суди;
- господарські спори; • ознаки господарського правопорушення; • учасники господарського процесу; • справи, що розглядають господарські суди;
- види господарських правопорушень; • склад господарського правопорушення; • види господарських санкцій; • процедура досудового врегулювання господарських спорів; • засади господарського судочинства;
- підстави господарської відповідальності.

«Лише деякі вміють працювати. На інших чекає вбогість».

Наталія Грейс, бізнес-тренер

§ 32.1. Господарсько-правове правопорушення і господарсько-правова відповідальність

32.1.1. Види і склад господарсько-правового правопорушення

Господарське правопорушення — це протиправна дія або бездіяльність учасника господарських правовідносин, що суперечить нормам господарського права, є порушенням зобов'язань учасника перед іншою стороною або іншими учасниками.

Господарські правопорушення залежно від юридичної підстави можна класифікувати на договірні і позадоговірні. Своєю чергою, договірні правопорушення можуть бути такими:

1. Порушення на стадії виникнення зобов'язань (порушення порядку, змісту, строків укладання договорів).
2. Порушення строків виконання договірних та інших господарських зобов'язань.
3. Порушення господарських зобов'язань щодо якості поставленої продукції.
4. Порушення господарських зобов'язань щодо перевезення вантажів.
5. Порушення законодавства про захист економічної конкуренції.
6. Порушення прав власника.

32.1.2. Підстави господарсько-правової відповідальності

Згідно зі ст. 218 ГКУ, підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил

здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі, якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

32.1.3. Види господарсько-правової відповідальності. Господарські санкції

Господарсько-правова відповідальність за своєю суттю є різновидом юридичної відповідальності, що застосовується зазвичай за порушення господарських зобов'язань (господарське правопорушення). Санкції за подібні правопорушення передбачені у Господарському кодексі України. За змістом господарська відповідальність носить *матеріальний характер*, виражається здебільшого у формі фінансових компенсацій або економічних обмежень, що застосовуються до порушника.

Учинення господарського правопорушення тягне за собою застосування господарських санкцій, передбачених ст. 217 ГКУ.

Так, **господарськими санкціями** визнаються *заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки*. У сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**: *відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції*. Крім зазначених санкцій, до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються *адміністративно-господарські санкції*. Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції — уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Розділ 6. Господарське право України

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, зобов'язаний відшкодувати завдані цим **збитки** суб'єктові, права або законні інтереси якого порушено. Визначаючи розмір збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, - на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків. Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

У разі заподіяння збитків одночасно кількома учасниками господарських відносин кожен із них зобов'язаний відшкодувати збитки суб'єктові, якому завдано збитків, відповідно до вимог статті 196 Господарського кодексу України. Учасник господарських відносин, який відшкодував збитки, має право стягнути збитки з третіх осіб у порядку **регресу**. Державні (комунальні) підприємства за наявності підстав зобов'язані вжити заходів щодо стягнення в порядку регресу збитків з інших суб'єктів господарювання або стягнути збитки з винних працівників підприємства відповідно до вимог законодавства про працю.

Учасник господарських відносин у разі порушення ним грошового зобов'язання не звільняється від відповідальності через неможливість виконання і зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані невиконанням зобов'язання, а також сплатити штрафні санкції. Обчислення розміру збитків здійснюється у валюті, в якій провадилися або мають бути проведені розрахунки між сторонами, якщо інше не встановлено законом. У разі висунення вимог щодо відшкодування збитків в іноземній валюті кредитором повинен бути зазначений грошовий еквівалент суми збитків у гривнях за офіційним курсом Національного банку України на день висунення вимог.

32.1.4. Господарські спори. Досудове і судове врегулювання господарських спорів

Господарські спори — це різновид правових спорів, вони виникають у процесі здійснення господарської діяльності суб'єктами господарських правовідносин.

Досудове врегулювання господарського спору здійснюється сторонами у межах двосторонніх договірних відносин. Основним способом досягнення

врегулювання спору є двосторонні або багатосторонні переговори. За певних умов сторони можуть використувати посередника (медіатора) основним завданням якого є сприяння у досягненні компромісу та підписання мирової угоди. Одним із варіантів досудового (альтернативного) вирішення спору є інститут третейського судочинства який останніми роками набуває все більшої популярності.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/IQ5PfA>
або QR-кодом

32.1.5. Учасники господарського процесу

Згідно зі ст. 41 ГПУ у справах позовного провадження учасниками справи є *сторони: позивач і відповідач та треті особи*.

Під час розгляду вимог у *наказному провадженні* учасниками справи є **заявник** та **боржник**. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду учасниками справи є учасники третейського розгляду, а також особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки. У справах про банкрутство склад учасників справи визначається прийнятим у 2018 році Кодексом України з процедур банкрутства (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>), який введено в дію 21 жовтня 2019 року.

Стадії господарського процесу

Розділ 6. Господарське право України

Виконайте в команді

Використовуючи загальну схему складу правопорушення, схарактеризуйте об'єктів, суб'єктів, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону господарського правопорушення.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1.

Під час ліквідації повного товариства «Зеро-Зеро» (засновники – Зеновій П. і Захар Л.) виявилось, що його активів не вистачає для розрахунку з усіма кредиторами. Загальна сума боргу становить 100 000 гривень. Зеновій П. відмовляється сплатити половину боргу, оскільки: 1) він не здійснював безпосередню діяльність товариства; 2) його частка в статутному капіталі становить лише 4 %.

Чи обґрунтовані пояснення Зеновія? В чому особливості відповідальності повного товариства? Який порядок притягнення до відповідальності засновників товариства?

Правова ситуація 2.

Між приватним підприємством "Тепличка" і цегельним заводом 20 березня 2018 року було укладено договір купівлі-продажу 20 тис. цеглин. Згідно з умовами договору ПП 20 березня 2018 року провело передоплату, а 30 березня 2018 року представник ПП з'явився за цеглою на власному транспорті. Проте ні 30 березня, ні в наступні 3 дні представник ПП не зміг одержати цеглу. Представник заводу пояснив, що цегла не може бути відвантажена через аварію в системі електропостачання. ПП купило потрібну йому цеглу в іншого виробника і 6 травня 2018 року повідомило цегельний завод про відмову від договору. Одночасно ПП зажадало повернення суми передоплати, відшкодування збитків за експлуатацію і простій автотранспорту, сплати неустойки. Чи вправі покупець відмовитися від договору купівлі-продажу в односторонньому порядку?

Чи правомірні вимоги покупця щодо повернення заплачених сум? Дайте правовий аналіз ситуації та вирішіть її.

Для закріплення теми 32:

1. Назвіть учасників господарського процесу .
2. Визначте справи, що розглядають господарські суди.
3. Опишіть види господарських санкцій.
4. Схарактеризуйте підстави господарської відповідальності.
5. Наведіть приклади господарських правопорушень різних видів.

**Завдання для формування та перевірки
ключових і предметних компетентностей до розділу 6
«Господарське право України»**

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підготуйте інформаційну довідку про сутність, ознаки та види підприємницької діяльності. Чи є особи, яким заборонено займатися підприємництвом? У який спосіб держава підтримує підприємництво? Знання яких галузей права потрібні підприємцям? 2. Підготуйте за результатами свого дослідження соціальну рекламу, що закликає до підприємництва, наголошуючи всі переваги створення власної справи.
Логічна	<ol style="list-style-type: none"> 1-2. Складіть кросворд «Господарське право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте на вибір два види завдань до слів кросворду: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань. 3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань з двох тем розділу «Господарське право України» (по 10 запитань з кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати їхні тести. Порівняйте результати. 4. Порівняйте за змістом поняття «підприємництво» і «бізнес». Чи є відмінність між поняттями «підприємницька діяльність» і «господарська діяльність»? 5. Зіставте право господарського відання і право оперативного управління. Чим вони різняться?
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Складіть проект господарського договору. 2. Схематично зобразіть систему господарських судів. 3. Хто має право на звернення до господарського суду? Які справи належать до юрисдикції господарських судів? Складіть «порадник» для тих, хто має намір звернутися до господарського суду за захистом свого порушеного права. Яким вимогам має відповідати позовна заява? 4. Наведіть приклади господарських правопорушень. Які санкції можуть застосовуватися за вчинення таких правопорушень? Хто їх застосовує?
Аксіологічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначте переваги і хиби використання процедури досудового врегулювання спору. 2. Сформулюйте зміст основних принципів господарювання в Україні. 3. Уявіть, що ви керуєте підприємством і надійшла пропозиція щодо об'єднання з підприємствами, що випускають подібну продукцію чи пов'язані виробничим циклом. Асоціація, корпорація, консорціум чи концерн: яка форма об'єднання буде прийнятною для вашого підприємства? Обґрунтуйте свою думку.

**Скористайтесь
посиланням:**

<https://is.gd/614CNK>

або QR-кодом

ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- **знати:** форми реалізації права на працю в Україні; предмет трудового права; джерела трудового права; умови трудового договору; види трудового договору; обставини припинення трудового договору; види робочого часу; види відпусток; види дисциплінарних стягнень; види трудових спорів; органи, що вирішують індивідуальні та колективні трудові спори; види заробітної плати;
- **визначити поняття та терміни:** трудове право; трудові правовідносини; колективний договір; трудовий договір; роботодавець; працівник; трудова книжка; робочий час; час відпочинку; відпустка; неспорядкований робочий день; надурочні роботи; трудовий спір; страйк; заробітна плата; мінімальна заробітна плата; охорона праці; трудова дисципліна; правила внутрішнього трудового розпорядку; дисциплінарне стягнення; матеріальна відповідальність;
- **опити:** процес укладання трудового договору; особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи - суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи - підприємця; порядок укладання та розірвання трудового договору; особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні; порядок накладення дисциплінарного стягнення; обставини матеріальної відповідальності; порядок вирішення трудових спорів; порядок організації та проведення страйку; особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні;
- **розрізнити і порівняти:** види відпусток; скорочений і неповний робочий час; індивідуальні та колективні трудові спори; страйк і мітинг; трудовий і колективний договори; матеріальну і дисциплінарну відповідальність;
- **характеризувати:** загальні обставини розірвання трудового договору; види робочого часу; колективну відповідальність;
- **аналізувати:** правові ситуації на основі положень трудового законодавства.

ТЕМА 33. Правове регулювання трудових відносин в Україні

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- трудове право; • трудові правовідносини; • колективний договір;
- форми реалізації права на працю в Україні; • предмет трудового права;
- джерела трудового права; • порядок укладання колективного трудового договору.

«Якщо ти розумний, то будь працьовитий, як бджола».

Луцій Анней Сенека, давньоримський філософ

§ 33.1. Право на працю. Трудове право. Трудові правовідносини

33.1.1. Право на працю. Предмет трудового права.

Джерела трудового права

Конституцією України передбачено **право на працю**. Воно означає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Однією з форм реалізації права на працю є укладення трудового договору про виконання роботи за наймом. Усі відносини найманої праці на підставі укладеного трудового договору урегульовані нормами трудового права.

Суспільні відносини найманої праці, тобто *відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору між працівником і роботодавцем, за яким працівник наймається для виконання відповідної роботи за певну плату, яка визначена цим договором*, називають **трудовими відносинами**.

ПРЕДМЕТ ТРУДОВОГО ПРАВА:

трудові відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору,

відносини, що **тісно пов'язані з трудовими**: працевлаштування, з підготовки кадрів і підвищення кваліфікації, щодо контролю за дотриманням законодавства про працю, щодо матеріальної відповідальності і з вирішення трудових спорів, а також відносини з приводу встановлення умов праці на підприємствах.

Трудове право України — це система правових норм, які регулюють трудові відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору, та тісно пов'язані з ними суспільні відносини (працевлаштування, з підготовки кадрів і підвищення кваліфікації, щодо нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю, щодо матеріальної відповідальності, з розгляду трудових спорів і щодо встановлення умов праці на підприємствах) на основі поєднання договірних засад і централізованого та локального встановлення прав і обов'язків суб'єктів із застосуванням специфічних санкцій для їх належного здійснення.

Розділ 7. Трудове право України

Джерело трудового права — це нормативно-правовий акт (норма права), прийнятий компетентним державним органом або на договірному рівні, зокрема числі безпосередньо на підприємстві, у визначених законом межах, з допомогою якого забезпечується правове регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними суспільних відносин на підприємствах і організаціях, де використовується наймана праця.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/tpIkNt>
або QR-кодом

33.1.3. Види трудових правовідносин

Трудовими правовідносинами вважаються всі суспільні відносини, які врегульовані нормами трудового права. Трудові правовідносини поділяються на власне трудові і правовідносини, які пов'язані з трудовими.

ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ:	
Власне трудові правовідносини (індивідуально-трудові)	
-	правовідносини, що виникають на підставі укладення трудового договору між працівником і роботодавцем
-	правовідносини робочого часу і часу відпочинку, оплати праці, трудової дисципліни і охорони праці
Правовідносини, які пов'язані з трудовими:	
Організаційно-управлінські	правовідносини між трудовим колективом (чи профспілковим органом) і роботодавцем, колективно-трудові правовідносини (соціального діалогу та встановлення умов праці на підприємствах)
Правовідносини працевлаштування	(виникають у результаті пошуку роботи громадянином): а) між органом працевлаштування і громадянином, який звернувся із заявою про влаштування на роботу; б) між органом працевлаштування і організацією, яка потребує кадрів; в) між громадянином і організацією, куди він направлений на роботу органом працевлаштування
Правовідносини, що виникають з приводу нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства	(виникають у результаті виконання уповноваженими державними і профспілковими органами спеціальних функцій з нагляду і контролю за охороною праці на підприємствах, в установах, організаціях та дотриманням трудового законодавства). Мають чітко виражений публічно-правовий характер
Правовідносини, що виникають з приводу розгляду трудових спорів	
Правовідносини навчання і перекваліфікації на виробництві	

33.1.4. Суб'єкти трудових правовідносин

Працівником вважається фізична особа, яка уклала трудовий договір з роботодавцем для праці на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи. Трудове законодавство, встановлюючи мінімальний вік, з якого допускається прийняття на роботу (16 років), не може встановлювати граничного віку, до якого можна працювати за трудовим договором.

Роботодавець як суб'єкт трудового права — це *особа (фізична або юридична), яка надає роботу іншій особі (працівнику) на підставі трудового договору у формі будь-якого з його різновидів, передбачених законодавством, зокрема обрання чи призначення на посаду*. Поняття «роботодавець» є порівняно новим у трудовому праві України. Чинний КЗпП України такого поняття не містить, незважаючи на усі зміни, які були до нього внесені. Натомість у ньому передбачений такий суб'єкт як «власник або уповноважений ним орган». Однак є низка нормативно-правових актів, які так чи інакше застосовують цей термін, а в деяких навіть зроблено спробу дати його визначення. Зважаючи на останні тенденції у чинному законодавстві, ми вживатимемо термін «роботодавець» на позначення *суб'єкта трудових правовідносин, який надає роботу працівникові*.

УЧАСНИКИ (СУБ'ЄКТИ) ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН	
Працівники	Роботодавці
<ul style="list-style-type: none"> — профспілки та їх органи, наймані працівники загалом (трудові колективи); — органи нагляду за дотриманням трудового законодавства, — органи працевлаштування, — комісії з розгляду трудових спорів (КТС), — примирні комісії і трудові арбітри, що розглядають колективні трудові спори, — інші суб'єкти. 	

Усі роботодавці є або *фізичними* або *юридичними особами*. Роботодавчі властивості громадян виникають із досягненням повноліття. Тобто трудова правосуб'єктність громадян-роботодавців за віком її настання не збігається з трудовою правосуб'єктністю громадян-працівників. Хоча суб'єктом права власності громадяни можуть бути навіть до досягнення повноліття, використовувати працю інших громадян як роботодавці вони можуть лише після досягнення 18-річного віку.

Найчисельнішу групу роботодавців становлять *юридичні особи*. Трудова правосуб'єктність юридичних осіб за загальним правилом виникає з моменту їх державної реєстрації.

33.1.5. Підстави виникнення та припинення трудових правовідносин

Юридичним фактом, що є підставою для виникнення індивідуальних трудових правовідносин, вважається укладення трудового договору, що є основою всього трудового права. У визначених законодавством випадках трудові правовідносини виникають на підставі трудового договору в

результаті: укладення контракту; обрання на посаду; призначення на посаду за результатами конкурсного відбору; направлення на роботу органом працевлаштування за умови встановленої квоти (броні); фактичного допуску до роботи з відома роботодавця. Колективні трудові правовідносини виникають у результаті укладення колективного договору, підписання галузевої чи регіональної угоди.

Припинятися трудові правовідносини можуть як за фактом спливу відповідного терміну, визначеного у трудовому чи колективному договорі (угоді), так і в результаті вольових дій учасників цих правовідносин. Підстави припинення, наприклад, трудового договору визначені у Кодексі законів про працю. Зокрема, трудові правовідносини можуть бути припинені як за ініціативою однієї зі сторін трудового договору, так і за ініціативою так званих «третьох осіб», наприклад, військового комісаріату у разі призову працівника на військову службу.

33.1.6. Особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи-суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи-підприємця

Чинне трудове законодавство не встановлює особливостей правового статусу роботодавців-суб'єктів малого підприємництва. Водночас у проєкті Трудового кодексу є низка норм, які встановлюють особливості правового регулювання трудових відносин з такими роботодавцями.

Зокрема, роботодавець може самостійно затверджувати правила внутрішнього трудового розпорядку, затверджувати режими робочого часу. Ці правила не можуть суперечити трудовому законодавству, угодам і колективному договору, а також нормативним актам роботодавця, які погоджено із зазначеним виборним органом (представником). У той же час у роботодавців-суб'єктів малого підприємництва укладається колективний договір і на їх працівників поширюються умови праці, передбачені чинним законодавством.

Особливістю трудових відносин за участю фізичної особи-підприємця є те, що наймачем-роботодавцем тут виступає фізична особа. При цьому вона може бути як підприємцем без створення юридичної особи, так і окремим громадянином, що не займається підприємницькою діяльністю. Згідно зі ст. 24 КЗпП України такий договір укладається обов'язково у письмовій формі.

Трудовий договір підписується у двох примірниках (по одному примірнику для кожної сторони). Про укладення трудового договору роботодавець-фізична особа повідомляє орган державної фіскальної служби

за місцем свого проживання. Трудовий договір з роботодавцем-фізичною особою може бути як безстроковим, так і укладений на певний строк.

Найманим працівникам, які працюють у фізичної особи, оформляють трудові книжки. Таку трудову книжку веде роботодавець, а зберігається вона в працівника.

Виконайте в команді

1. Згадайте з курсу «Основи правознавства», вивченого у 9 класі, за яких умов можуть як виняток приймати на роботу осіб, які досягли 15 років, які досягли 14-річного віку. Перевірте себе, ознайомившись зі змістом ч. 2 ст. 188 КЗпП.
2. Поміркуйте, наскільки правомірно вважати, що трудові відносини — це завжди відносини колективної праці.
3. Визначте, з якими іншими галузями права трудове право має найтісніші взаємозв'язки.
4. Визначте, чи може держава бути суб'єктом трудових правовідносин.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте, чи є вказані особи суб'єктами трудового права.

1. Данило, який працює менеджером у фірмі «Автолюкс».
2. Василь, який працює у Михайла, а саме виконує роботи з укладання плитки в житлових приміщеннях.
3. Оксана, яка вдома шиє одяг на замовлення.
4. Пенсіонерка Марія, яка за плату допомагає сусідам у веденні домашнього господарства і доглядає за їхнім малюком, поки батьки на роботі.
5. Студент Віктор, який працює барменом у вільний від навчання час.
6. Кирило, який задля отримання прибутку почав вирощувати городину і садові ягоди.
7. Антон, який керує відділом кадрів великого підприємства.
8. Лідія, яка є завідувачкою закладу дошкільної освіти.

§ 33.2. Колективний договір

Скористайтесь

посиланням:

<https://is.gd/tpIkNt>

або QR-кодом

33.2.1. Поняття колективного договору

У системі трудового права колективний договір виступає одним із основних інститутів галузі права, що включає в себе досить значну кількість правових норм різного рівня — як централізованого, так і локального.

Колективний договір є *нормативно-правовим договором, що укладається на локальному (виробничому) рівні з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів суб'єктів соціального партнерства.*

Розділ 7. Трудове право України

Для закріплення теми 33:

1. Назвіть форми реалізації права на працю в Україні; предмет трудового права; джерела трудового права.
2. Визначте суб'єктів та об'єкт трудових правовідносин, сторони колективного договору.
3. Опишіть порядок укладання трудового договору, особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи-суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи-підприємця.
4. Порівняйте поняття «право на працю» і «трудове право».
5. Зіставте роботодавчі властивості фізичних та юридичних осіб.
6. Оцініть значення колективного договору у відносинах між трудовим колективом та адміністрацією підприємства.
7. Схарактеризуйте структуру трудових правовідносин, підстави виникнення та припинення трудових правовідносин.
8. Наведіть приклади різних видів трудових правовідносин.

ТЕМА 34. Трудовий договір

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• трудовий договір; • роботодавець; • працівник; • трудова книжка; • умови трудового договору; • види трудового договору; • підстави припинення трудового договору; • порядок укладання та розірвання трудового договору

«Вільна праця потрібна людині сама собою, для розвитку та підтримання в ній почуття людської гідності».

Костянтин Ушинський, український педагог

§ 34.1. Трудовий договір. Контракт

34.1.1. Поняття та умови трудового договору

Як вже зазначалося раніше, трудовий договір є основною підставою виникнення трудових правовідносин і водночас формою залучення до праці. Трудовий договір широко застосовується в усіх країнах з ринковою економікою для найму робочої сили.

Трудовий договір — це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації, уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник, уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (ст. 21 КЗпП).

Сторонами трудового договору є роботодавець і працівник. Якщо найм на роботу на підставі трудового договору здійснює фізична особа, то роботодавцем вважатиметься вона. Загальні умови участі фізичних осіб у трудових правовідносинах як роботодавців загалом збігаються з цивільною правосуб'єктністю фізичних осіб.

Зміст трудового договору формують взаємні зобов'язання його сторін.

У загальному вигляді зміст трудового договору подано у ст. 21 КЗпП, яка передбачає обов'язок працівника виконувати роботу, передбачену договором, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, та обов'язок роботодавця виплачувати заробітну плату і забезпечити умови праці, потрібні для виконання цієї роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Здебільшого права і обов'язки сторін встановлюються за взаємною згодою працівника і роботодавця. Розрізняють і такі умови трудового договору, що визначені законодавством. Це, зазвичай, гарантії, які передбачають мінімальний розмір заробітної плати, мінімальну тривалість відпустки тощо, їх ще називають нормативними умовами.

Основну частину трудового договору становлять договірні (погоджувальні) умови. Вони стосуються *трудової функції, місця роботи, оплати праці, початку роботи*. У трудовому договорі також можуть міститися умови про нерозголошення комерційної таємниці. Основною вимогою, яка висувається до договірних умов, є правило ст. 9 КЗпП: умови трудового договору не повинні погіршувати становище працівника порівняно з тими, що вже встановлені чинним законодавством.

Для трудового договору законодавством передбачено, здебільшого, письмову форму. Стаття 24 КЗпП містить перелік випадків, коли додержання письмової форми трудового договору є обов'язковим.

Мовою нормативно-правового акту

Кодекс законів про працю України

редакція від 11.10.2018, витяг <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

Стаття 24. Укладення трудового договору

Трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. Додержання письмової форми є обов'язковим:

- 1) при організованому наборі працівників;
- 2) при укладенні трудового договору про роботу в районах з особливими природними географічними і геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я;
- 3) при укладенні контракту;
- 4) у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;

Розділ 7. Трудове право України

- 5) при укладенні трудового договору з неповнолітнім (стаття 187 цього Кодексу);
- 6) при укладенні трудового договору з фізичною особою;
- 7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, — також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи.

Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я.

34.1.2. Випробувальний строк

З метою перевірки, чи може працівник належно виконувати доручену роботу, при прийнятті на роботу роботодавець може встановити йому випробування. Умова про випробування обов'язково має бути зазначена в наказі про прийняття на роботу. Строк випробування встановлюється угодою сторін, але не повинен перевищувати трьох місяців. Для робітників такий строк не має перевищувати одного місяця, а в окремих випадках, за погодженням з відповідним виборним органом первинної профспілкової організації, — шести місяців. До строку випробування не зараховують дні, коли працівник фактично не працював, незалежно від причини.

Коли строк випробування закінчився, а працівник продовжує працювати, то він вважається таким, що витримав випробування, і наступне розірвання трудового договору допускається лише на загальних підставах. Додаткового наказу на прийняття на роботу не потрібно.

У разі встановлення роботодавцем невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі він має право протягом строку випробування звільнити такого працівника, письмово попередивши його про це за три дні.

34.1.3. Види трудового договору. Контракт

Види трудового договору. Трудовий договір поділяється на види за різними критеріями: терміном його дії; суб'єктами; характером виконуваної функції; порядком виникнення трудових правовідносин тощо.

Найбільш традиційним вважається поділ трудових договорів за *термінами їх дії*. Згідно зі ст. 23 КЗпП розрізняють такі їх види:

- 1) **безстрокові**, тобто укладені на невизначений строк;
- 2) **строкові**, укладені на строк, визначений угодою сторін;
- 3) такі, що укладаються **на час виконання певної роботи**.

Трудове законодавство обмежує застосування *строкових трудових договорів*. Укладаючи їх, працівник бере на себе зобов'язання працювати на підприємстві протягом конкретного терміну. Такий трудовий договір може укладатися на будь-який строк, визначений за взаємною згодою сторін. Він може бути визначений або певним часовим (календарним) відрізком, або ж закінчення договору зумовлюється настанням конкретного юридичного факту, наприклад, виходом на роботу жінки, що перебувала у відпустці з догляду за дитиною, чи поверненням працівника, що був обраний на виборну посаду, тощо. Строк трудового договору може також визначатися терміном виконання певної роботи. В наказі про укладення строкового трудового договору обов'язково має зазначатись про його строковий характер.

Строковий трудовий договір укладається лише у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчо. Тим самим сфера укладення строкових трудових договорів законодавчо обмежена.

Серед договорів, які безпосередньо впливають на факт виникнення трудових правовідносин, особливе місце належить *контракту*.

Контракт визначається як *особливий вид трудового договору, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (зокрема матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, зокрема дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін*. Сфера його укладення визначається виключно законами України. Він обов'язково укладається у письмовій формі.

Виконайте в команді

1. Порівняйте трудовий договір та цивільно-правовий договір (наприклад, договір підряду, доручення), візуалізуйте інформацію в таблиці.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Д. був прийнятий на роботу в конструкторське бюро з місячним випробувальним строком на посаду інженера-конструктора. За 2 дні до закінчення місячного

Розділ 7. Трудове право України

строку Д. усно повідомили, що адміністрація вирішила його залишити для випробування ще на місяць. Але через тиждень з міністерства направили інженера, який був звільнений у зв'язку з реорганізацією відділу у міністерстві, а Д. звільнили як такого, що не витримав випробування. *Дайте правову оцінку ситуації.*

Правова ситуація 2. Власова Т. домовилася з начальником відділу кадрів льонокомбінату про зарахування її на посаду бухгалтера. Коли Власова Т. наступного дня вийшла на роботу, їй сказали, що на цю посаду прийняти її не можуть, оскільки вона за останні три роки змінила два місця роботи. Власова Т. звернулася із заявою до директора льонокомбінату, в якій указала на те, що у зв'язку з укладенням договору про роботу на льонокомбінаті вона втратила змогу влаштуватися на іншу роботу, а для звільнення з попередніх місць роботи мала поважні причини. *Дайте правову оцінку ситуації.*

§ 34.2. Укладення трудового договору

34.2.1. Порядок укладення трудового договору

Трудове законодавство встановлює єдині вимоги щодо порядку укладення трудового договору. Передбачено, зокрема, що, укладаючи трудовий договір, роботодавець має право вимагати від особи, що наймається на роботу, *трудова книжка і документ, який посвідчує особу*. Якщо така особа поступає на роботу вперше і не має трудової книжки, то вона має надати *довідку з місця проживання*. Міські жителі подають довідки з житлово-експлуатаційної організації, а мешканці сільських населених пунктів — довідки з сільрад. Особи, звільнені зі Збройних Сил України, подають наймаючись на роботу, *військовий квиток*.

Стаття 25 КЗпП забороняє роботодавцеві, укладаючи трудовий договір, вимагати від осіб, які наймаються на роботу, відомості про партійну, національну належність, походження, прописку та документи, подання яких не передбачено законодавством.

Водночас законодавство *передбачає подання додаткових документів* у тих випадках, коли зайняття посади чи виконання певної роботи вимагає відповідної освіти або кваліфікації. Наприклад, *диплома про освіту, посвідчення водія* тощо. Стаття 24 КЗпП забороняє укладати трудовий договір із громадянином, якому, згідно з медичним висновком протипоказана запропонована робота за станом здоров'я. відповідно до законодавства, осіб, молодших 18-ти років, приймають на роботу після обов'язкового медичного огляду.

Законодавством України, як виняток, можуть встановлюватися певні *обмеження при прийнятті на роботу* деяких осіб. Зокрема, роботодавець

вправі запроваджувати обмеження щодо спільної роботи осіб, які є близькими родичами чи свояками, на одному і тому самому підприємстві. Таке обмеження може встановлюватись лише за умови, що родичі у зв'язку з виконанням трудових обов'язків безпосередньо підпорядковані один одному. Стаття 25-1 КЗпП подає перелік таких родичів і свояків. До них належать батьки, подружжя, брати, сестри, діти, а також батьки, брати, сестри, діти подружжя.

Однією з гарантій для працівників при укладенні трудового договору є правило ч. 1 ст. 22 КЗпП, яким встановлено заборону необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Необґрунтованою відмовою за наявності вакантного робочого місця вважається відмова з посиланням на обставини, що не стосуються ділових якостей працівника.

Для деяких категорій працівників встановлено *додаткові гарантії прийому на роботу*. Зокрема, Законом «Про зайнятість населення» передбачено бронювання на підприємствах з чисельністю працівників понад 20 осіб до 5 % загальної кількості робочих місць для таких категорій громадян: одному з батьків або особі, яка їх замінює і: має на утриманні дитину (дітей) віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю; утримує без одного з подружжя особу з інвалідністю з дитинства (незалежно від віку) та/або особу з інвалідністю I групи (незалежно від причини інвалідності); дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; особам, звільненим після відбуття покарання або примусового лікування; молоді, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу; особам, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років; особам з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; особам, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; учасникам бойових дій відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Розділ 7. Трудове право України

Заборонено відмовляти цим особам у прийомі на роботу, якщо вони направлені на підприємство органами державної служби зайнятості в межах встановленої броні.

Трудове законодавство встановлює заборону необґрунтованої відмови у прийомі на роботу також: а) молодим фахівцям, які закінчили вищий навчальний заклад і у встановленому порядку направлені на роботу на певне підприємство; б) вагітним жінкам з мотивів вагітності; в) жінкам, які мають дітей віком до 3 років або дитину-інваліда, а також самотні матері — за наявності дитини віком до 14 років з мотивів наявності дитини; г) виборним працівникам після закінчення строку їх повноважень; ґ) працівникам, яким надано право поворотного прийняття на роботу; д) інвалідам, які направлені органами Фонду соціального захисту інвалідів в рахунок броні; е) особам, які були звільнені у зв'язку із призовом на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу; є) працівникам, запрошеним на роботу в порядку переведення з іншого підприємства.

Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням роботодавця про зарахування працівника на роботу.

34.2.3. Права та обов'язки працівника та роботодавця

До початку роботи роботодавець зобов'язаний:

1) роз'яснити працівникові його права та обов'язки, проінформувати про умови праці, а також про його права на пільги та компенсації за роботу на шкідливих та небезпечних роботах;

2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;

3) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;

4) проінформувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Працівникам, які працюють більше 5 днів, оформляють *трудову книжку*. Вона є основним документом про трудову діяльність працівника. Трудові книжки ведуться на всіх працівників, зокрема на працівників, які є співвласниками (власниками) підприємств, фермерських господарств, сезонних та тимчасових, позаштатних працівників за умови, що вони підлягають державному соціальному страхуванню, а також на працівників, які працюють за трудовим договором у фізичної особи.

Заповнення трудової книжки вперше провадиться роботодавцем не пізніше тижневого строку з дня прийняття на роботу працівника. На осіб, які

працюють за сумісництвом, трудові книжки ведуться тільки за місцем основної роботи.

До трудової книжки **вносять**:

1) відомості про працівника: прізвище, ім'я та по батькові, дата народження;

2) відомості про прийняття на роботу із зазначенням дати прийняття і посади чи виду роботи, переведення на іншу постійну роботу, звільнення із зазначенням підстави і дати звільнення;

3) відомості про нагородження державними нагородами та відзнаками України, а також про заохочення, які передбачені правилами внутрішнього трудового розпорядку, статутами та положеннями про дисципліну;

4) відомості про відкриття, на які видані дипломи, про використані винаходи і раціоналізаторські пропозиції та про виплачені у зв'язку з цим винагороди.

До трудової книжки **не вносять** дисциплінарні стягнення, які накладаються на працівника, відомості про тимчасові переведення, а також премії, передбачені системою заробітної плати або виплата яких має регулярний характер. Усі записи у трудовій книжці вносяться роботодавцем після видання відповідного наказу не пізніше тижневого строку, а про звільнення — у день звільнення і повинні точно відповідати тексту наказу і нормі закону.

Останнім часом, окрім трудової книжки, на кожного працівника заводять ще й **страхове свідоцтво**. Відповідно до законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування підставою для здійснення виплат із соціального забезпечення є не трудовий стаж, а страховий стаж, тобто період, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачувала або за неї сплачувались страхові внески.

Тому не виключено, що з часом трудова книжка втрачатиме своє значення і буде повністю замінена на страхове свідоцтво.

Свідоцтво видається кожній особі, яка підлягає будь-якому виду загальнообов'язкового державного соціального страхування. Страхове свідоцтво зберігається у застрахованої особи. Воно пред'являється у разі одержання послуг та матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, укладення трудового договору (контракту), договору цивільно-правового характеру, предметом якого є виконання робіт та надання послуг, під час прийому на навчання, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

34.2.4. Переведення та переміщення працівника

Трудове законодавство не дозволяє в односторонньому порядку змінювати умови трудового договору.

Зміною умов трудового договору є доповнення, скасування або коригування певних істотних умов змісту договору, якщо при цьому трудові правовідносини продовжують тривати.

Розрізняють **переведення на іншу роботу, переміщення** і зміну інших істотних умов трудового договору.

Переведенням на іншу роботу, яке потребує згоди працівника, вважатиметься *доручення працівникові виконувати роботу, яка не відповідає спеціальності, кваліфікації чи посаді, а також зміна інших (крім робочого місця) істотних умов трудового договору, якщо при цьому немає змін в організації виробництва і праці.*

Залежно від тривалості переведень їх поділяють на **постійні** та **тимчасові**.

При *постійному переведенні* його строк не обумовлюється. Воно завжди відбувається за згодою працівника. При тимчасовому переведенні заздалегідь обумовлюється його строк. Після спливу зазначеного строку працівника поновлюють на попередній роботі.

Тимчасові переведення проводять за згодою працівника. Однак законодавством встановлено винятки з цього правила. Так, роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди на термін до одного місяця для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей. Перелік цих обставин виняткового характеру не є вичерпним. Переведення працівника у таких випадках можливе лише за умови, що робота не протипоказана йому за станом здоров'я. Крім того, забороняється тимчасово переводити на іншу роботу осіб віком до 18 років, вагітних жінок, жінок, які мають дитину-інваліда або дитину віком до 6 років, без їхньої згоди (ч. 3 ст. 33 КЗпП).

При тимчасовому переведенні оплата праці здійснюється за виконану роботу, але вона не повинна бути нижчою від середнього заробітку за попередню роботу.

Серед тимчасових переведень, які здійснюються в інтересах працівника, можна виділити *переведення, пов'язані зі станом його здоров'я*. Йдеться про випадки, коли працівник тимчасово або постійно не може виконувати роботу, на яку він був прийнятий, проте може без шкоди своєму здоров'ю виконувати іншу, легшу роботу. Поняття «легша робота» визначається у

кожному конкретному випадку, враховуючи фізіологічні та психологічні можливості працівника належно виконувати роботу. Ініціатива про переведення на легшу роботу може виходити як від працівника, так і від роботодавця.

Висновок про необхідність постійного переведення із зазначенням переліку робіт, на які можна перевести працівника, надає медико-соціальна експертна комісія. Для тимчасового переведення потрібен висновок лікарсько-консультаційної комісії лікувального закладу за місцем проживання або роботи працівника, де так само вказуються види робіт, на яких працівник може працювати.

34.2.5. Відсторонення від роботи

При відстороненні трудові відносини працівника з роботодавцем не припиняються, тому тут не йдеться про звільнення з роботи. Однак при цьому *працівник тимчасово не допускається до виконання своїх трудових обов'язків*. Залежно від причин відсторонення заробітна плата на цей період не зберігається, хоч у деяких випадках виплачується допомога за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або ж нараховується середній заробіток.

Відсторонення від роботи можливе лише у випадках, що передбачені законодавством. Воно оголошується наказом або розпорядженням керівника підприємства, установи чи організації, і про це працівник має бути повідомлений. Термін відсторонення встановлюється до усунення причин, що його викликали. Працівник має право оскаржити наказ про відсторонення від роботи у встановленому законом порядку.

Стаття 46 КЗпП України передбачає правило, за яким працівник *може бути відсторонений від роботи роботодавцем*, якщо з'явився на роботу у нетверезому стані, стані наркотичного або токсичного сп'яніння; при відмові або ухилився від обов'язкових медичних оглядів, навчання інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної безпеки, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

У цих випадках відсторонення від роботи здійснює роботодавець за поданням компетентних посадових осіб *без збереження заробітної плати*.

Виконайте в команді

1. Знайдіть у тексті Конституції України положення, які стосуються права на працю.
2. Сформулюйте права і обов'язки громадян як суб'єктів трудових правовідносин.
3. Складіть проект трудового договору для таких ситуацій:
 - Галина В. влаштовується помічником вихователя в заклад дошкільної освіти.

Розділ 7. Трудове право України

- 17-річна Оксана Х. влаштовується лаборантом на кафедрі хімії в університет.
- Марія М. влаштовується працювати касиром супермаркету.
- Василь Т. працюватиме технологом цеху, який виготовляє керамічну плитку.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації

Правова ситуація 1. Швея ательє «Шпулька» Валько М. тимчасово, у зв'язку з хворобою працівника, була переведена у прибиральниці. Валько М. не вийшла на роботу, посилаючись на те, що праця прибиральниці належить до некваліфікованої роботи і адміністрація не має права здійснювати таке переведення без її згоди. *Які порушення допущені адміністрацією при переведенні Валько М.? Куди може звернутися Валько М. з оскарженням і як буде вирішено спір?*

§ 34.3. Припинення трудового договору

34.3.1. Загальні підстави припинення трудового договору

Припинення трудового договору допускається лише за дотримання таких умов: а) існують законні підстави для його припинення; б) дотримано встановленого порядку звільнення з роботи.

Законними підставами для припинення трудового договору вважаються такі, які визначені законодавчими актами. Переважно вони передбачаються у КЗпП. Однак ст. 7 КЗпП встановлює, що, крім передбачених Кодексом, для припинення трудового договору деяких категорій працівників за певних умов спеціальним законодавством можуть бути передбачені й інші підстави.

Щодо другої умови, то закон встановлює порядок припинення трудового договору для певних груп підстав, наприклад, **з ініціативи працівника, з ініціативи роботодавця**. Існує також порядок припинення трудового договору для кожної підстави зокрема, наприклад, для розірвання договору за п. 1 ст. 40 КЗпП. При припиненні трудового договору за п. 1 ст. 36 КЗпП за угодою сторін порядок його розірвання визначають самі сторони. Деякі особливості пов'язані, наприклад, з порядком проведення виплат, які можуть здійснюватися при припиненні трудового договору, можуть встановлюватися спеціальним законодавством або ж колективним договором.

Усі підстави припинення трудового договору, що передбачені КЗпП, можна класифікувати залежно від характеру юридичного факту (дія чи подія), який став підставою для його припинення.

До юридичних фактів — *подій* належать смерть працівника (у разі смерті працівника припинення трудового договору оформляється наказом, у якому зазначається саме така підстава) та сплив терміну самого договору.

До юридичних фактів — *дій* належать такі підстави, за яких трудовий договір припиняється в результаті волевиявлення його сторін або так званих третіх осіб, які не є його стороною.

34.3.2. Розірвання трудового договору за ініціативою працівника

При розірванні трудового договору з ініціативи працівника важливе значення має те, чи він укладений на невизначений строк, чи має строковий характер. Загальне правило передбачає, що працівник має право розірвати безстроковий трудовий договір, попередивши про це роботодавця за 2 тижні. Якщо до закінчення вказаного терміну працівник самовільно залишив роботу, то він може бути звільнений за прогул. Протягом терміну попередження працівникові надається право відкликати раніше подану заяву. Законодавство також передбачає, якщо після закінчення терміну попередження працівник не був звільнений, продовжує працювати і не наполягає на залишенні роботи, роботодавець не має права звільнити його відповідно до раніше поданої заяви.

Трудовий договір може бути розірваний і до закінчення 2-тижневого терміну попередження, якщо роботодавець і працівник про це домовились. Якщо ж роботодавець не звільняє працівника після спливу цього терміну, то працівник має право припинити роботу. Водночас ст. 38 КЗпП зобов'язує роботодавця за наявності поважних причин звільнити працівника у такий строк, про який він просить у заяві. Поважними причинами закон називає такі, за наявності яких працівник не може продовжувати виконання роботи.

34.3.3. Розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця

Трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір, до закінчення його строку, можуть бути розірвані роботодавцем лише з підстав, передбачених у законі із додержанням встановленого порядку. Роботодавець, на відміну від працівника, позбавлений права на свій розсуд розірвати трудовий договір. Це зумовлено передусім охороною трудових прав працівників та є важливою гарантією захисту від необгрунтованих звільнень за ініціативою роботодавця.

Ст. 40 КЗпП України містить вичерпний перелік підстав для **розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця**. Зокрема, останній має право розірвати договір у випадку:

- 1) змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;

Розділ 7. Трудове право України

2) виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі відмови у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці;

3) систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;

4) прогулу (зокрема відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотири місяці поспіль унаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;

7) появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

8) вчинення за місцем роботи розкрадання (зокрема дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу;

10) призову або мобілізації власника — фізичної особи під час особливого періоду;

11) встановлення невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом строку випробування.

Крім того, існують деякі **додаткові підстави розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця**. Вони стосуються лише певних категорій працівників. Зокрема, ст. 41 КЗпП України передбачає, що трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний також у випадках:

– одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації всіх форм власності (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його

заступниками, головним бухгалтером підприємства, установи, організації, його заступниками, а також службовими особами органів доходів і зборів, яким присвоєно спеціальні звання, і службовими особами центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах державного фінансового контролю та контролю за цінами;

- винних дій керівника підприємства, установи, організації, внаслідок чого заробітна плата виплачувалася несвоєчасно або в розмірах, нижчих від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати;
- винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові, товарні або культурні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довір'я до нього з боку роботодавця;
- вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи;
- перебування всупереч вимогам Закону України «Про запобігання корупції» у прямому підпорядкуванні у близької особи;
- припинення повноважень посадових осіб.

Окремою варто згадати *підстави розірвання трудового договору з ініціативи осіб або органів, що не є стороною трудового договору*. До цієї групи належать такі підстави:

- призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу (п. 3 ст. 36);
- розірвання трудового договору на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу (ст. 45);
- набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено до покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи (ч. 7 ст. 36);
- розірвання трудового договору з неповнолітнім на вимогу його батьків або інших осіб (ст. 199 КЗпП).

У деяких випадках у разі розірвання трудового договору працівникові виплачується *вихідна допомога*. Ст. 44 КЗпП передбачає, що вихідна допомога виплачується в розмірі середньомісячного заробітку у випадках припинення трудового договору у зв'язку з:

- відмовою працівника від переведення в іншу місцевість разом з підприємством, а також: відмова його продовжувати роботу через зміну істотних умов праці (п.6 ст.36);
- змінами в організації виробництва і праці, зокрема ліквідацією, реорганізацією, банкрутством або перепрофілюванням підприємства,

Розділ 7. Трудове право України

- установи, організації, скороченням чисельності або штату працівників (п. 1 ст. 40);
- виявленням невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі (п.2 ст. 40);
 - поновленням на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (п. 6 ст. 40).

При припиненні трудового договору у разі призову або вступу на військову службу або направлення на альтернативну (невійськову) службу (п. 3 ст. 36) вихідна допомога виплачується у розмірі двох мінімальних заробітних плат, а при звільненні працівника у зв'язку з порушенням роботодавцем законодавства про працю, умов колективного чи трудового договору — в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного середнього заробітку. У разі припинення трудового договору з підстави припинення повноважень посадових осіб (п. 5 ст. 41) — у розмірі не менше ніж шестимісячний середній заробіток.

Ст. 40 КЗпП України *забороняє звільнення працівника за ініціативою роботодавця в період його тимчасової непрацездатності*. При цьому не має значення причина непрацездатності та її тривалість, а також чи було це відомо роботодавцю. Вказана норма не застосовується у разі розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця через нез'явлення працівника на роботу протягом більш як чотири місяці поспіль внаслідок тимчасової непрацездатності, ліквідації підприємства чи розірвання трудового договору з ініціативи працівника. Також закон *забороняє звільняти працівника за ініціативою роботодавця у період перебування його у відпустці*. Тут не має значення, у якій відпустці перебуває працівник. Норма про заборону розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця в період перебування працівника у відпустці не поширюється також на випадок звільнення у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації.

Виконайте в команді

1. Визначте, якими можуть бути правові наслідки незаконного оформлення прийняття, переведення чи звільнення з роботи.
2. Визначте особливості окремих видів трудових договорів.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Підстави розірвання трудового договору».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Данило працював економістом на заводі. 12 червня він подав заяву на звільнення за власним бажанням. Однак 17 червня він звернувся до керівника відділу і повідомив, що передумав звільнитися, оскільки не знайшов нової роботи. 21 червня його викликав директор заводу і повідомив, що за раніше поданою заявою Данила звільнять з 1 липня, оскільки заяву тільки сьогодні подали директору. Крім того директор вимагав, щоб Данило вказав у заяві причину для звільнення. Данило відмовився виконати вимогу директора і пояснив, що передумав звільнитися. *Який порядок звільнення за власним бажанням? Чи можна відкликати раніше подану заяву? Який порядок відкликання раніше поданої заяви? Куди звернутися Данилові зі скаргою на звільнення?*

Правова ситуація 2. К. працював бухгалтером на заводі. Через несприятливе фінансове становище на зборах трудового колективу було ухвалено рішення про скорочення управлінського персоналу, однак зазначено, що у разі покращення фінансового становища усіх звільнених працівників приймуть назад на роботу. К. у зв'язку із ухваленим рішенням було звільнено за скороченням штату. Він заперечував проти звільнення, оскільки вважав, що підстав для звільнення немає, він єдиний годувальник у сім'ї, бо дружина зареєстрована в службі зайнятості як безробітна. Крім того в нього найвища кваліфікація серед усіх бухгалтерів. *Який порядок звільнення працівників за скороченням штату? Чи правомірно звільнили К.? Чи законним є рішення про прийняття на роботу всіх звільнених працівників після покращення фінансового становища підприємства? Куди можна оскаржити незаконне звільнення?*

Правова ситуація 3. Ш. працював економістом на комбінаті «Атрон». Наказом від 24 жовтня 2011 р. його було звільнено за ст. 38 КЗпП України. Вважаючи звільнення неправильним, Ш. звернувся до суду з позовом про поновлення його на роботі, посилаючись на те, що 10 жовтня 2011 р. він подав заяву про звільнення з роботи за власним бажанням, 22 жовтня того ж самого року він захворів, після хвороби вирішив не звільнитися, а коли прийшов на роботу 3 листопада 2011 р., його повідомили, що він звільнений згідно з поданою раніше заявою. *Який порядок розірвання трудового договору з ініціативи працівника? Чи включається час хвороби в строк попередження про звільнення за власним бажанням? Вирішіть спір.*

Для закріплення теми 34:

1. Назвіть умови трудового договору; види трудового договору; підстави припинення трудового договору.
2. Визначте умови та особливості відсторонення від роботи.
3. Опишіть порядок укладання та розірвання трудового договору.
4. Порівняйте трудовий і колективний договори.
5. Зіставте права та обов'язки працівника і роботодавця, поняття «переведення» та «переміщення» працівника, розірвання трудового договору за ініціативою працівника та за ініціативою роботодавця.
6. Оцініть роль випробувального строку в трудових правовідносинах.
7. Схарактеризуйте загальні підстави розірвання трудового договору.
8. Наведіть приклади додаткових гарантій прийому на роботу для деяких категорій працівників.

ТЕМА 35. Робочий час і час відпочинку

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• робочий час; • види робочого часу; • ненормований робочий день; • надурочні роботи; • час відпочинку; • відпустка; • види відпусток; • особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні; • скорочений і неповний робочий час

«Той, хто не може розпорядитися двома третинами дня особисто для себе, має бути названий рабом».

Фрідріх Ніцше, німецький філософ і психолог XIX ст.

§ 35.1. Робочий час

35.1.1. Поняття робочого часу

Робочий час — це встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін період, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором.

Розрізняють основний та неосновний робочий час. **Основний** — це встановлена законом або трудовим договором тривалість робочого часу, яку безумовно має відпрацювати працівник. До цього виду робочого часу належать: нормальний, скорочений та неповний робочий час. **Неосновним** робочим часом вважається законодавчо закріплене відхилення від основного робочого часу. Це передусім — надурочні роботи, тривалість робочого часу у вихідні, святкові та неробочі дні.

35.1.2. Види робочого часу

Найпоширенішим видом робочого часу є **нормальний робочий час**.

Це — час, визначений законом як норма робочого тижня для працівників, зайнятих у звичайних умовах праці незалежно від виду, характеру, форми виконуваної роботи та обліку робочого часу. Нормальний робочий час не може перевищувати 40 годин на тиждень. Водночас законом передбачена можливість в колективному договорі встановити зменшену норму робочого часу. Закріплений на рівні колективно-договірного регулювання робочий час і буде нормальним для даного підприємства.

Скорочений робочий час законодавство передбачає для окремих категорій працівників. При цьому, незважаючи на досить суттєве його скорочення порівняно з нормальним робочим часом, він так само є нормою для тих, на кого він поширюється. А отже, для них нема жодного погіршення в оплаті праці, тривалості відпустки та ін. порівняно з тими, що працюють на умовах нормального робочого часу.

Першою категорією працівників зі скороченим робочим часом є неповнолітні. Залежно від віку закон передбачає декілька варіантів. Для осіб віком від 16 до 18 років тривалість робочого часу — 36 годин на тиждень, а для тих, що

не досягли 16 років, — 24 години на тиждень. Така ж тривалість робочого часу і для учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул.

Наступна категорія осіб зі скороченою тривалістю робочого часу — працівники, зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці. Тривалість їх робочого тижня не повинна перевищувати 36 годин, а в окремих випадках ця норма може бути і меншою. Перелік виробництв, цехів, професій і посад з шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, встановлюється підзаконними нормативними актами. Робочий час скорочується в ті дні, коли працівник фактично зайнятий у шкідливих умовах праці не менше половини встановленої Переліком для даного виробництва, цеху, професії чи посади тривалості робочого дня. Однак якщо в Переліку вказується «постійно зайнятий», «постійно працюючий», то робочий день скорочується лише за умови, що працівник фактично зайнятий у шкідливих умовах протягом всього скороченого робочого дня.

Скорочена тривалість робочого часу передбачена законодавством також для медичних працівників; для педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх та спеціальних середніх та вищих навчальних закладів; для інвалідів 1-ї та 2-ї груп, які працюють на підприємствах, у цехах та на ділянках, призначених для використання праці цих осіб.

Неповний робочий час встановлюється за погодженням між працівником та роботодавцем. Така домовленість між сторонами трудового договору можлива безпосередньо при прийнятті на роботу, так і згодом, у період роботи; на певний термін і без зазначення такого терміну.

Трудовим законодавством передбачено категорії працівників, яким роботодавець зобов'язаний встановити неповний робочий час на їхнє прохання: для вагітної жінки; жінки, яка має дитину віком до 14 років або

Розділ 7. Трудове право України

дитину-інваліда, зокрема таку, що перебуває під її опікою, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку. Відмова роботодавця забезпечити таке право може бути оскаржена до органів, що уповноважені розглядати трудові спори.

Розрізняють кілька видів неповного робочого часу: неповний робочий тиждень (скорочення кількості робочих днів протягом робочого тижня); неповний робочий день (скорочення тривалості робочого дня без скорочення кількості робочих днів у тижні); поєднання обох попередніх (наприклад, 2 робочі дні на тиждень по 3 години щодня).

Робота на умовах неповного робочого часу не звужує обсягу трудових прав працівників. Вони мають право на відпочинок, право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності тощо. Оплата праці в цьому випадку проводиться пропорційно відпрацьованому часу при погодинній формі оплати праці або ж залежно від виробітку — якщо встановлено відрядну форму оплати праці.

Неосновний, або надурочний, робочий час як різновид робочого часу — це час, протягом якого працівник виконує обумовлену трудовим договором роботу понад встановлену норму тривалості робочого часу. В законодавстві така робота називається надурочною роботою. Цей вид робочого часу відрізняється від інших видів певними особливостями:

- може застосовуватися лише у виняткових випадках, визначених законом;
- граничні норми їх застосування;
- подвійна оплата за надурочну роботу;
- заборона залучення окремих категорій працівників.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Складіть схему «Види робочого часу».
2. Проаналізуйте відмінність скороченого та неповного робочого часу

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації

Правова ситуація 1. 14-річний Ігор і 15-річний Петро влаштувалися на роботу на підприємство з доставки пошти під час канікул. Їм встановили робочий час відповідно 24 і 36 годин на тиждень з оплатою пропорційно відпрацьованому часу. Вони обоє висловили бажання працювати повний робочий час, щоб заробити більше грошей, а також продовжити працювати після закінчення канікул. У цьому проханні обом було відмовлено. *З якого віку допускається прийом на роботу неповнолітніх? Який порядок встановлення робочого часу для неповнолітніх? Як оплачується праця неповнолітніх? Проаналізуйте вимоги неповнолітніх і відмову дирекції.*

§ 35.2. Час відпочинку

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/eGyjbw>
або QR-кодом

35.2.1. Час відпочинку і його види

35.2.2. Особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні

35.2.3. Поняття та види відпусток

Виконайте в команді

1. Складіть схему «Види часу відпочинку».
2. Установіть відмінність між поняттями «вихідні», «святкові» та «неробочі» дні. Візуалізуйте інформацію.
3. Порахуйте кількість святкових і неробочих днів у поточному календарному році.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю:

ВИДИ ВІДПУСТОК		
Вид відпустки	Тривалість	Особливість оплати

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 2. С. працював на заводі токарем. 17 серпня він написав заяву про надання йому відпустки з наступного дня. У відділі кадрів йому пояснили, що відпустку йому надати не мають змоги, оскільки вже багато працівників перебувають у відпустках, підприємство має багато замовлень, а тому працівники зараз дуже потрібні. С. запропонували надати відпустку з 20 вересня, коли більшість працівників вийдуть із відпустки. Крім того, С. пояснили, що він має право на щорічну основну відпустку мінімальної тривалості, а також додаткову щорічну відпустку за шкідливі умови праці тривалістю наполовину меншою від максимальної, що передбачено чинним законодавством. *Які види відпусток ви знаєте? Коли в працівника з'являється право на відпустку? Який порядок надання відпустки, а також порядок обчислення її тривалості?*

Для закріплення теми 35:

1. Назвіть види робочого часу; види відпусток.
2. Визначте особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні.
3. Опишіть особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні.
4. Порівняйте види відпусток; скорочений і неповний робочий час.
5. Зіставте поняття «святкові дні» і «неробочі дні».
6. Оцініть значення для працівника передбаченої трудовим законодавством відпустки без збереження заробітної плати.
7. Схарактеризуйте види робочого часу.
8. Наведіть приклади надурочних робіт, професій із ненормованим робочим днем.

ТЕМА 36. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації.

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- трудова дисципліна; • правила внутрішнього трудового розпорядку;
- дисциплінарна відповідальність; • дисциплінарне стягнення; • види дисциплінарних стягнень; • матеріальна відповідальність; • порядок накладення дисциплінарного стягнення; • підстави матеріальної відповідальності; • колективна відповідальність

«Без явно посиленої працьовитості немає ні талантів, ні генії».

Дмитро Менделєєв, учений, хімік

§ 36.1. Трудова дисципліна

36.1.1. Поняття трудової дисципліни. Заохочення

Одним з обов'язків працівника є дотримання трудової дисципліни.

Трудова дисципліна – це сукупність норм, які встановлюють обов'язки сторін трудового договору, режим їх виконання, внутрішній трудовий розпорядок, засоби заохочення та відповідальності, що складають механізм забезпечення виконання цих зобов'язань. Трудова дисципліна має подвійний характер і передбачає взаємні зобов'язання обох сторін трудового договору:

- **обов'язок роботодавця** створювати працівникові умови праці, необхідні для найбільш ефективного виконання трудової функції;
- **обов'язок працівника** — неухильно дотримувати правил поведінки, встановлених законодавчими актами, локальними нормами та угодами сторін.

Обов'язки роботодавця полягають у забезпеченні працівникам соціальних, економічних гарантій та прав, передбачених законом. Трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохочення за сумлінну працю та застосуванням в певних випадках заходів дисциплінарного та громадського впливу і стягнення.

Заохочення — це своєрідна форма позитивної оцінки результатів праці працівника у процесі виконання ним своєї трудової функції; один із засобів забезпечення належної трудової дисципліни. До працівників можуть застосовуватись будь-які заохочення, що обумовлені в затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку

(ст. 143 КЗпП). На практиці можуть застосовуватися *матеріальні чи моральні* (за формою), *індивідуальні чи колективні* (за суб'єктом) заохочення.

Типовими правилами внутрішнього трудового розпорядку для робочих і службовців підприємств, установ, організацій (п. 21) передбачено перелік заходів заохочення, які можуть використовуватися на всіх підприємствах: оголошення подяки; видача премії; нагородження цінним подарунком; нагородження Почесною грамотою; занесення до Книги пошани, на Дошку пошани.

За особливі трудові заслуги працівників представляють до нагородження орденами, медалями, почесними грамотами, нагрудними знаками і до присвоєння почесних звань та звань кращого працівника за певною професією. Встановлення державних нагород може здійснюватися лише законами України. Відповідно до п. 25 ст. 106 Конституції України нагородження державними нагородами належить до компетенції Президента України.

36.1.2. Правила внутрішнього трудового розпорядку

Внутрішній трудовий розпорядок — це додержання працівником у процесі виконання трудових функцій визначеного нормами трудового права порядку організації праці.

Внутрішній трудовий розпорядок на конкретному підприємстві, в установі, організації визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням роботодавця та профспілкового комітету.

Правилами внутрішнього розпорядку визначаються трудові обов'язки працівника та роботодавця. **До обов'язків працівника належать:**

1) обов'язки з виконання трудових функцій (виконувати роботу, обумовлену трудовим договором, продуктивно використовувати робочий час, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця тощо);

2) обов'язки додержуватися правил поведінки, які забезпечують нормальний трудовий процес (режиму роботи, правил охорони праці, техніки безпеки, гігієни праці, виробничої санітарії, утримувати своє робоче місце в чистоті та порядку, бережно ставитися до майна власника тощо).

До **обов'язків роботодавця** можна віднести організацію процесу праці, належне забезпечення умов безпеки та гігієни праці, надання необхідних засобів для виконання працівниками трудових обов'язків тощо.

У деяких галузях народного господарства для окремих категорій працівників діють статuti та положення про дисципліну, які затверджує, як правило, Кабінет Міністрів України (наприклад, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту). Необхідність застосування спеціальних актів зумовлена особливістю змісту обов'язків працівників, складу дисциплінарних правопорушень та дисциплінарних стягнень.

Розділ 7. Трудове право України

Виконайте в команді

1. Поміркуйте, чи тотожні поняття «трудова дисципліна» та «дисципліна праці»?
2. Наведіть приклади заохочень.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Василь працював вахтером на підприємстві. 11 жовтня він не вийшов на роботу, оскільки його брат закінчував будувати гараж і потребував допомоги. Наприкінці робочої зміни на підприємстві було складено акт про відсутність Василя на роботі. Наступного дня Василеві запропонували дати пояснення щодо невиходу на роботу, але він відмовився їх писати. 15 жовтня роботодавець звернувся до профспілкового комітету з поданням про дачу згоди на звільнення Василя з роботи за вчинення прогулу 11 жовтня і відмову написати пояснення щодо своєї відсутності. *Який порядок звільнення працівника за прогул? Коли потрібна згода профспілкового органу на звільнення працівника?*

Правова ситуація 2. Токареві М. було оголошено догану за роботу на верстаті без захисних окулярів, а слюсарю В. — за відмову від проходження медичного огляду. Через три дні М. знову отримав зауваження за роботу без окулярів, а слюсар В. відмовився пройти медичний огляд. Директор заводу, отримавши згоду профкому, звільнив їх за п. 3 ст. 40 КЗпП. *Чи правомірні дії директора?*

§ 36.2. Дисциплінарна відповідальність

36.2.1. Дисциплінарна відповідальність працівників. Дисциплінарні стягнення

Дисциплінарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності за трудовим правом. Вона *полягає в обов'язку працівника нести відповідальність за вчинене ним порушення трудової дисципліни перед роботодавцем і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права.*

Виділяють два види дисциплінарної відповідальності: 1) **загальну** (санкції такої відповідальності застосовують до всіх без винятку працівників); 2) **спеціальну** (застосовується на підставі окремих нормативно-правових актів: статутів, положень, законів і поширюється лише на визначене коло працівників).

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена ст. 147 КЗпП.

КЗпП визначає два види дисциплінарних стягнень: **догана** та **звільнення**. Перелік дисциплінарних стягнень загального характеру є вичерпним.

Дисциплінарні стягнення накладаються органом, якому надано право прийняття працівника на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду). За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки одне дисциплінарне стягнення. Перед застосуванням

дисциплінарної відповідальності працівник має дати письмове пояснення про вчинення дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне стягнення застосовується роботодавцем безпосередньо після виявлення проступку, але не пізніше 1 місяця з дня його виявлення, не враховуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладено пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку. Дисциплінарне стягнення оголошується працівникові у наказі роботодавця. З цим наказом працівник ознайомлюється і письмово засвідчує це.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність передбачена спеціальним законодавством: законами, що визначають особливості правового статусу окремих груп працівників (наприклад, Закон України від 15 грудня 1992 р. «Про статус суддів», Закон «Про державну службу» тощо), або підзаконними актами (статутами та положеннями про дисципліну). Спеціальній дисциплінарній відповідальності підлягають прокурорсько-слідчі працівники, судді, державні службовці, працівники гірничих підприємств, працівники зв'язку та деякі інші категорії працівників.

Дисциплінарні стягнення діють 1 рік. Після закінчення цього строку працівник вважається таким, який не притягувався до дисциплінарної відповідальності. Якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж виявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року. У період дії дисциплінарних стягнень до працівника не можна застосовувати заходи заохочення.

Виконайте в команді

1. Підготуйте повідомлення (на вибір):
 - Види дисциплінарних стягнень та їх характеристика.
 - Порядок накладання дисциплінарних стягнень.
 - Додаткові заходи впливу на порушників трудової дисципліни.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Види і строки накладення дисциплінарних стягнень».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації

Правова ситуація 1. 11 вересня Кравченко А. запізнився на роботу на 20 хвилин через те, що працівники комунального транспорту страйкували. 14 вересня директору підприємства була подана доповідна про запізнення Кравченка А. Директор розпорядився притягнути працівника до дисциплінарної відповідальності (накласти догану). Кравченко А. заперечував проти накладення догани, оскільки вважав, що на роботу запізнився з поважних причин і робоче завдання, яке було йому доручено, він виконав, а отже, підприємству ніякої шкоди завдано не

Розділ 7. Трудове право України

було. 19 вересня Кравченко А. написав заяву з проханням надати щорічну основну оплачувану відпустку мінімальної тривалості, що передбачена законодавством. *Що таке дисциплінарна відповідальність та що є підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності? Які види дисциплінарних стягнень ви знаєте? Який порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності? Вкажіть останній день коли на Кравченка А. можна накладати догану.*

§ 36.3. Матеріальна відповідальність

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/OtoJuB>

або QR-кодом

36.3.1. Поняття та підстави матеріальної відповідальності

36.3.2. Види матеріальної відповідальності

36.3.3. Колективна матеріальна відповідальність

36.2.3. Визначення розміру шкоди та порядок її покриття

Виконайте в команді

1. Визначте, які обставини виключають матеріальну відповідальність.
2. Підготуйте повідомлення: «Види матеріальної відповідальності працівників, її підстави та умови», «Матеріальна відповідальність власника підприємства, установи, організації».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть порівняльну таблицю матеріальної та цивільно-правової відповідальності.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації

Правова ситуація 1. Фрезерувальник Прокопчук В. допустив грубе порушення технологічної дисципліни, за що йому було знижено кваліфікаційний розряд (з 5 на 4). Водночас йому не оплатили роботу за продукцію, що виявилася внаслідок цього браком, а також притягли до дисциплінарної та матеріальної відповідальності за заподіяну шкоду. Прокопчук В. звернувся до суду з позовною заявою, в якій вимагав відновити йому колишні умови праці, оскільки стягнення у вигляді переведення на нижчеоплачувану роботу не передбачено трудовим законодавством і зниження кваліфікаційного розряду, як на його думку, не передбачено законом. Крім того, за один проступок може бути накладено тільки одне стягнення, а у нього цілих чотири: зниження розряду, несплата виконаної роботи (продукція виявилася браком), стягнення за це матеріальної шкоди, догана. *Дайте правову оцінку цій ситуації. Вирішіть спір.*

Для закріплення теми 36:

1. Назвіть види дисциплінарних стягнень.
2. Визначте види дисциплінарної відповідальності та суб'єктів матеріальної відповідальності.
3. Опишіть порядок накладення дисциплінарного стягнення; підстави матеріальної відповідальності.
4. Порівняйте матеріальну і дисциплінарну відповідальності.
5. Зіставте види матеріальної відповідальності.
6. Оцініть роль правил внутрішнього трудового розпорядку у трудових правовідносинах, роль заохочень у трудових правовідносинах.
7. Схарактеризуйте колективну відповідальність.
8. Наведіть приклади визначення розміру шкоди та порядку її покриття.

ТЕМА 37. Індивідуальні та колективні трудові спори

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- трудовий спір; • страйк; • види трудових спорів; • індивідуальні трудові спори; • колективні трудові спори; • органи, що вирішують індивідуальні та колективні трудові спори; • порядок вирішення трудових спорів; • порядок організації та проведення страйку.

«Нам легше керувати людьми, ніж перешкодити їм керувати нами».

Франсуа де Ларошфуко, французький письменник-мораліст XVII ст.

§ 37.1. Види трудових спорів. Індивідуальні трудові спори

37.1.1. Трудові спори та органи, що їх вирішують

37.1.2. Індивідуальні трудові спори та порядок їх вирішення

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/7u4cLr>
або QR-кодом

Виконайте в команді

Складіть схему «Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Бухгалтер ВАТ «Весна» Д. була відсутньою на роботі три з половиною години. Отримавши письмове пояснення Д., з якого було зрозуміло, що вона була відсутньою на

Розділ 7. Трудове право України

робочому місці з поважних причин, головний бухгалтер оголосив їй догану. Д., яка до цього не мала ніяких стягнень, а навіть кілька разів заохочувалась, звернулася із заявою до КТС про зняття накладеного дисциплінарного стягнення. Крім цього, Д. вказувала в заяві, що прогулом вважається відсутність на роботі протягом усього робочого дня, вона ж була відсутньою на роботі тільки 3,5 години. *Що розуміється під прогулом без поважної причини? Як має бути вирішений спір?*

Правова ситуація 2. 15 листопада Л. звернулася до КТС із заявою про неправомірну затримку оплати лікарняного листка. У КТС заява Л. була розглянута 6 грудня. На засіданні КТС із 12 членів були присутні тільки 6. У цьому складі КТС ухвалила рішення про задоволення заяви Л. *Дайте юридичну кваліфікацію діяльності КТС, посилаючись на закон.*

Правова ситуація 3. 17-річна Коропчук А. була прийнята на роботу касиром з випробувальним строком 3 місяці. Через 4 місяці її звільнили у з установленням невідповідності виконуваній роботі протягом строку випробування. При цьому не було одержано згоди профспілки. Коропчук А., незгідна із звільненням, звернулася до КТС. *Куди повинна звернутись Коропчук А. за розрішенням спору? Яке повинне бути рішення спору?*

§ 37.2. Колективні спори. Страйк

37.2.1. Колективні трудові спори (конфлікти). Способи вирішення колективних трудових спорів

37.2.2. Страйк: порядок організації та проведення

37.2.3. Обмеження у проведенні страйку

Виконайте в команді

1. Складіть алгоритм вирішення колективних трудових спорів залежно від їх виду.
2. Визначте правові наслідки законного і незаконного проведення страйку.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть порівняльну таблицю «Види трудових спорів».

Для закріплення теми 37:

1. Назвіть види трудових спорів; органи, що вирішують індивідуальні та колективні трудові спори.
2. Визначте способи вирішення колективних трудових спорів.
3. Опишіть порядок вирішення трудових спорів; порядок організації та проведення страйку.
4. Порівняйте індивідуальні та колективні трудові спори; страйк і мітинг.
5. Схарактеризуйте порядок оголошення страйку залежно від рівня колективного трудового спору.
6. Оцініть роль КТС у розв'язанні індивідуальних трудових спорів.
7. Схарактеризуйте обмеження у проведенні страйку.
8. Наведіть приклади ситуацій, що можуть призвести до виникнення індивідуальних чи колективних трудових спорів, страйку.

ТЕМА 38. Оплата праці. Охорона праці

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• заробітна плата; • мінімальна заробітна плата; • охорона праці; • види заробітної плати; • особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні

«Гроші платить не наймач — він тільки їх тримає. Гроші платить продукт праці».

Генрі Форд, американський конструктор автомобілів

§ 38.1. Гарантії прав працівників на заробітну плату. Охорона праці

38.1.1. Заробітна плата

Однією з умов трудового договору є умова про заробітну плату працівника. **Заробітна плата** — це винагорода, обчислена, зазвичай, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Для заробітної плати як правової категорії характерними є певні **ознаки**:

- 1) Вона є *винагородою* за виконання працівником трудових обов'язків.
- 2) Розмір її *залежить* від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його роботи та господарської діяльності підприємства. Розмір заробітної плати *визначається* за наперед встановленими нормами і розцінками.
- 4) Заробітна плата має *гарантований* характер.

Гарантії прав працівників на заробітну плату. Конституція України у ст. 43 встановлює право кожного на заробітну плату не нижче від визначеної законом. Це покладає на роботодавця обов'язок провести виплату відповідної суми заробітної плати, якщо працівник виконає необхідні умови. Заробітна плата має регулярно виплачуватися у строки, встановлені у колективному договорі. Розмір її не може бути нижчим за мінімальний розмір оплати праці, визначений законом.

Заробітна плата має виплачуватися у грошовій формі. Виплата заробітної плати натурою може бути передбачена колективним договором за цінами не нижче собівартості у розмірі, що не перевищує 30 % нарахованої за місяць. А постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 244 «Про перелік товарів, не дозволених для виплати заробітної плати натурою», визначено товари і послуги, якими забороняється виплата заробітної плати в натуральній формі.

Стаття 21 Закону «Про оплату праці» забороняє будь-яке зниження розмірів заробітної плати працівникові залежно від його походження,

Розділ 7. Трудове право України

соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання.

Серед прав працівника на оплату праці можна виділити право на регулярну виплату заробітної плати не рідше 2 разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує 16 календарних днів.

Законом України від 3 липня 1991 р. «Про індексацію грошових доходів населення» (в редакції Закону від 6 лютого 2003 р.) встановлено, що індивідуальна заробітна плата підлягає індексації. Okремо необхідно зазначити право працівника на компенсацію втрати частини заробітної плати у зв'язку із затримкою термінів її виплати відповідно до Закону України від 19 жовтня 2000 р. «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати».

Серед прав працівника на оплату праці також варто зауважити законодавче обмеження відрахувань із заробітної плати у розмірі не більше 20 відсотків, а у випадках, окремо передбачених законодавством України, не більше 50 відсотків. У випадках стягнення аліментів, відбування покарання у вигляді виправних робіт — не більше 70 відсотків заробітку.

38.1.2. Структура заробітної плати

Розрізняють *основну, додаткову заробітну плату* та інші *заохочувальні і компенсаційні виплати*. Стаття 2 Закону «Про оплату праці» визначає *основну заробітну плату* як винагороду за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці. Вона встановлюється у вигляді відрядних розцінок, тарифних ставок або посадових окладів. *Додаткова заробітна плата* — це винагорода за працю понад встановлені законодавством, колективним чи трудовим договором норми праці за трудові успіхи та винахідливість, а також за роботу в особливих умовах праці. Інші *заохочувальні та компенсаційні виплати* встановлюються у формі винагороди за підсумками роботи за рік, премій за спеціальними системами і положеннями, компенсаційних та інших грошових і матеріальних виплат, які не передбачені актами чинного законодавства або які виплачуються понад встановлені норми. До них належать: оплата простоїв не з вини працівника; надбавки і доплати, які не передбачені законодавством; винагорода за підсумками роботи за рік; одноразові заохочення; матеріальна допомога; суми наданих підприємством трудових і соціальних пільг; інші компенсаційні виплати.

Законодавство передбачає два *види регулювання оплати праці*: державне і договірне.

Закон «Про оплату праці» визначає сферу державного регулювання заробітної плати найманих працівників в Україні. На державному рівні відбувається:

- встановлення розміру мінімальної заробітної плати;
- встановлення державних норм і гарантій оплати праці;
- встановлення умов і розмірів заробітної плати керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності;
- встановлення умов і розмірів заробітної плати працівників підприємств, установ і організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету;
- регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів згідно з переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;
- оподаткування доходів працівників.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці.. Стаття 3 Закону «Про оплату праці» визначає її як встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Розмір мінімальної заробітної плати встановлює Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у законі про Державний бюджет України з урахуванням вироблених шляхом переговорів пропозицій спільного представницького органу об'єднань профспілок і спільного представницького органу об'єднань організацій роботодавців на національному рівні.

На державному рівні забезпечується також регулювання заробітної плати у разі відхилення від тарифних умов. Такими умовами вважається виконання робіт, які не відповідають нормальним вимогам, що встановлені законодавством про працю, колективним чи трудовим договором.

До сфери державного регулювання належить також встановлення **норм оплати праці**: в надурочний час; у святкові, неробочі і вихідні дні; в нічний час; за час простою, що стався не з вини працівника; при виготовленні продукції, що виявилася браком не з вини працівника. Зокрема, в останньому випадку місячна заробітна плата працівника не може бути нижчою від двох третин тарифної ставки (окладу).

Закон «Про оплату праці» до сфери державного регулювання відносить також встановлення гарантій для працівників при оплаті щорічних відпусток; часу, протягом якого працівник виконував державні обов'язки, та в інших випадках, коли за працівником за законодавством зберігається середній заробіток.

Розділ 7. Трудове право України

Серед гарантій права на оплату праці варто зауважити *порядок її оплати у вихідні, святкові та неробочі дні*. Робота у вихідні дні компенсується за згодою сторін наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі в подвійному розмірі. Робота у святкові і неробочі дні компенсується оплатою в подвійному розмірі або наданням іншого дня відпочинку.

Договірне регулювання заробітної плати здійснюється на основі системи угод, що укладаються на державному (генеральна угода), галузевому, регіональному та виробничому (колективний договір) рівнях.

38.1.3. Охорона праці

Право на безпечні і нешкідливі умови праці визнано в Україні одним із конституційних прав людини і громадянина. Забезпечення цього права здійснюється за допомогою системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, що належать до охорони праці.

Центральне місце в системі законодавства України про охорону праці посідає Закон України «Про охорону праці», що був ухвалений Верховною Радою України 14 жовтня 1992 року.

Закон визначає охорону праці як систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Особливістю законодавства України про охорону праці є те, що значна частина питань з охорони праці регулюється нормативними актами, прийнятими на конкретному підприємстві, в установі, організації. Порядок їх прийняття встановлюється централізованим законодавством.

Законодавство України встановлює загальні гарантії права на безпечні і нешкідливі умови праці, що надаються всім працівникам, а також передбачає додаткові гарантії для певних категорій працівників, що зумовлено підвищеними вимогами охорони їх здоров'я. До таких категорій належать працівники, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах праці, неповнолітні особи, жінки, особи з пониженою працездатністю та ін.

Виконайте в команді

1. Визначте, що означає і яке юридичне значення має поняття «середній заробіток». Яка різниця між «середнім заробітком» і «середньою зарплатою»?
2. Визначте відмінність між доплатами і надбавками, гарантійними та компенсаційними виплатами.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему: «Структура заробітної плати».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Бухгалтер Дмитрик М. неодноразово на прохання головного бухгалтера залишалася після закінчення робочого дня для складання форм річного звіту. Після звіту Дмитрик М. пред'явила вимогу про оплату 27 годин надурочної роботи. Директор підприємства відмовив їй в оплаті і пояснив, що у неї ненормований робочий час, а понаднормові години компенсуються додатковою відпусткою. *Чи обґрунтовані вимоги Дмитрик М.? Чи обґрунтовані пояснення директора підприємства?*

Правова ситуація 2. У зв'язку з підготовкою автомашини до щорічного технічного огляду головний інженер автотранспортного підприємства запропонував групі ремонтних робітників на чолі з інженером — механіком залишитися на три години для завершення виконання невідкладних робіт. Однак, в цей день закінчити всі роботи не вдалося, і працівникам було запропоновано залишитися на роботі наступного дня ще на три години. При отриманні розрахункових листків заробітної плати за минулий місяць робітники виявили, що їм не нарахована зарплата за виконані надурочні роботи. У бухгалтерії їм пояснили, що в табелі обліку робочого часу надурочна робота, виконана цими працівниками, не зазначається. Директор підприємства пояснив, що він не залучав робітників до надурочних робіт, і виконана в цей час робота повинна бути зроблена в звичайний робочий день. Крім того, для виконання надурочних робіт потрібна згода профспілкового органу. Робітники звернулись до комісії по трудових спорах підприємства із заявою про стягнення заробітної плати за час виконання надурочних робіт. *Вирішіть суперечку.*

Для закріплення теми 38:

1. Назвіть види заробітної плати, ознаки заробітної плати.
2. Визначте структуру заробітної плати.
3. Опишіть особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні.
4. Порівняйте основну та додаткову заробітні плати.
5. Зіставте державне і договірне регулювання оплати праці.
6. Оцініть роль мінімальної заробітної плати в системі оплати праці.
7. Схарактеризуйте гарантії прав працівників на заробітну плату.
8. Наведіть приклади заохочувальних та компенсаційних виплат.

Це важливо!

Практичне заняття 8

Судовий захист трудових прав

Судовий захист трудових прав у разі виникнення індивідуальних трудових спорів передбачає проходження трьох послідовних стадій. Перша стадія — звернення до суду. Друга стадія — розгляд і вирішення спору. Третя стадія — виконання ухвалених рішень.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/UoBLsY>
або QR-кодом

Розділ 7. Трудове право України

Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей до розділу 7 «Трудове право України»

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<ol style="list-style-type: none">1. Підготуйте інформаційну довідку про фріланс (надомну працю), яка дедалі більше поширюється в Україні. Чи здійснюється правове регулювання такої форми зайнятості в Україні? Які міжнародні акти регулюють використання надомної праці?2. З'ясуйте статистичну інформацію про зайнятість та безробіття в Україні, нелегальне працевлаштування. Що таке «трудова міграція»?3. Підготуйте за результатами свого дослідження соціальну рекламу про переваги і значимість легального працевлаштування.
Логічна	<ol style="list-style-type: none">1-2. Складіть кросворд «Трудове право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте на вибір два види завдань до слів кросворду: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань.4. Складіть тести для перевірки теоретичних знань з трьох тем розділу «Трудове право України» (по 12 запитань з кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати їхні тести. Порівняйте результати.5. Порівняйте поняття: «переведення» і «переміщення» працівника; «неповний» і «скорочений» робочий час; «матеріальна» і «дисциплінарна» відповідальність працівників. У чому полягає відмінність між цими поняттями?6. Співставте звільнення працівника і відсторонення його від роботи, чим вони різняться? В яких випадках працівник може бути відсторонений від роботи?
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none">1. Складіть проект трудового договору. В яких випадках його укладають у письмовій формі?2. Підготуйте за КЗпП покрокову «інструкцію» для осіб, які працевлаштовуються. Які документи може вимагати роботодавець? Які обов'язки має роботодавець при прийнятті на роботу працівника? Для яких працівників може встановлюватися випробувальний строк?3. Складіть таблицю відмінностей трудового договору та цивільно-правового договору (підряду, доручення, авторського та ін.). Які спільні і відмінні риси матеріальної та цивільно-правової відповідальності? Що є ще спільного в цивільному і трудовому праві?4. Поміркуйте, чи може роботодавець самостійно ухвалювати правові норми. Наведіть приклади.5. З'ясуйте, в яких випадках працівникові при звільненні виплачують вихідну допомогу і в якому розмірі.6. Складіть схему видів часу відпочинку. Чи залежить тривалість відпустки від стажу роботи?
Аксіологічна	<ol style="list-style-type: none">1. Сформулюйте правові наслідки незаконного оформлення прийняття, переведення чи звільнення з роботи.2. Поміркуйте, яким є критерій аморальності як юридичної підстави для звільнення з роботи за п. 3 ст. 41 КЗпП.3. Спрогнозуйте, які професії будуть популярними на ринку праці в майбутньому.4. Визначте, з якими іншими галузями права трудове право має найбільш тісні взаємозв'язки.5. Поясніть, з якою метою законодавчо визначається розмір мінімальної заробітної плати?

**Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/t5EwgA>
або QR-кодом**

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ШЛЮБ

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР

УСИНОВЛЕННЯ

ДИТИНА

БАТЬКО

МАТІР

Опіка і піклування

СІМ'Я

ПАТРОНАТ

Прийомна сім'я

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- *знає:* джерела сімейного права; способи захисту сімейних прав та інтересів; ознаки сім'ї; умови укладання шлюбу; підстави припинення шлюбу; права і обов'язки подружжя; спосіб визначення дітей, позбавлених батьківського піклування;
- *застосовує поняття і терміни:* сім'я; шлюб; шлюбний договір; дитина; батько; матір; усиновлення; опіка і піклування; патронат, прийомна сім'я;
- *аналізує:* структуру СКУ; підстави створення сім'ї; порядок укладання шлюбу; порядок оскарження шлюбу недійсним; порядок розірвання шлюбу; особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей; підстави позбавлення батьківських прав; порядок усиновлення дитини; права та обов'язки усиновлювача та усиновленого; права та обов'язки опікуна та піклувальника;
- *порівнює:* розірвання шлюбу і визнання шлюбу недійсним;
- *розрізняє:* опіку та піклування; усиновлення та патронат;
- *характеризує:* особисті немайнові та майнові права подружжя; правові наслідки визнання шлюбу недійсним; майнові права батьків і дітей; правові наслідки позбавлення батьківських прав;
- *застосовує:* знання з теми для аналізу правових ситуацій
- *аналізує:* правові ситуації на основі положень сімейного законодавства

ТЕМА 39. Загальна характеристика сімейного права

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

•сімейні відносини; •учасники сімейних відносин, •сімейне право; •джерела сімейного права; •Сімейний кодекс України; •структура СКУ; •сім'я; •ознаки сім'ї; •підстави створення сім'ї; •сімейні права та обов'язки; •захист сімейних прав та інтересів.

«Сім'я — це суспільство в мініатюрі, від цілісності якого залежить безпека всього великого людського суспільства».

Фелікс Адлер, просвітник, педагог, письменник, громадський діяч

§ 39.1. Сімейне право. Сім'я

39.1.1. Загальна характеристика сімейних та прирівняних до них відносин

Сімейні відносини — це, насамперед, *особисті немайнові відносини, що виникають із шлюбу, кровного споріднення, належності до сім'ї, а також пов'язані з ними майнові відносини.* Ці відносини пов'язують не сторонніх, а близьких фізичних осіб — подружжя, батьків і дітей, родичів. *Прирівнюються до сімейних і відносини усиновлення (удочеріння), опіки й піклування, патронату над дітьми, відносини у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу.*

Сімейні відносини в Україні регулюються державою за допомогою правових норм лише в тій частині, у якій це є допустимим і можливим з погляду інтересів їх учасників та інтересів суспільства. Тому сімейні відносини в багатьох випадках регулюються нормами моралі, а не суто правовими нормами. Сімейні відносини можуть бути врегульовані й за домовленістю (договором) між їх учасниками. Тому поняття «сімейні відносини» і «сімейні правовідносини» не збігаються за своїм обсягом.

Мовою нормативно-правового акту

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2002, поточна редакція від 28.08.2018)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Стаття 2. Учасники сімейних відносин, які регулює Сімейний кодекс України

1. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.
2. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком.

3. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому.
4. Сімейний кодекс України НЕ регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

Регулювання сімейних відносин здійснюється з метою:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї, для материнства та батьківства, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство; забезпечує охорону прав матері та батька, пріоритет сімейного виховання дитини; бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.

Сукупність правових норм, які регулюють та охороняють особисті й пов'язані з ними майнові відносини фізичних осіб, що виникають зі шлюбу й належності до сім'ї, утворює самостійну галузь права — сімейне право.

39.1.2. Джерела сімейного права. Сімейний кодекс України

Джерелами сімейного права є ті нормативно-правові акти, які містять норми, що регулюють сімейні відносини.

Джерелами сімейного права є Конституція України, Сімейний кодекс України (далі СКУ), Закони України: «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 року, «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року та інші нормативно-правові акти України, а також міжнародні акти та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Виконайте в команді

Зіставте норми, які містяться в ст. 16 Загальної декларації прав людини (http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) та ст. 51 Конституції України (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>). Які з міжнародних норм дублюються в Основному законі України?

Розділ 8. Сімейне право України

Основним, кодифікованим джерелом сімейного права є Сімейний кодекс України (далі — СКУ), який Верховна Рада України ухвалила 10 січня 2002 р. Він визначає засади шлюбу, права і обов'язки подружжя, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. За структурою СКУ складається із семи розділів, глав і статей.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/W6Mev7>
або QR-кодом

39.1.3. Сім'я. Підстави створення сім'ї

Сім'я — первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя. Вона дає змогу задовольнити значну частину фізичних і духовних потреб людини. Сім'я — це також союз людей, зв'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю.

Основною підставою виникнення сім'ї є *шлюб*. Сім'я може створюватися і на підставі кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом та таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. **Сім'ю становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.**

Членами сім'ї зазвичай є подружжя, діти, батьки, а також інші особи, які постійно проживають з ними і ведуть спільне господарство.

Подружжя вважається сім'єю навіть тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Поміркуйте, чи є сім'єю відповідно до Сімейного кодексу України:

1. Чоловік і жінка, які після вінчання проживають разом без державної реєстрації шлюбу?
2. 18-річна студентка і одинока бабуся, в квартирі якої вона винаймає кімнату під час навчання?
3. Дві дівчини-студентки, що спільно проживають в одній кімнаті гуртожитку?
4. Юнак, який постійно проживає зі своїм хресним батьком?
5. Племінник і його тітка, які проживають в одному будинку в сусідніх квартирах?
6. Чоловік і жінка, які розірвали шлюб, але продовжують проживати в одній квартирі?

Статус члена сім'ї тягне за собою передбачені законодавством права та обов'язки (батьківські, аліментні, майнові тощо). Сімейні права та обов'язки

не можна відчужувати, передавати іншим, купувати, продавати чи дарувати. Наприклад, не можна передати своє право на материнство чи обов'язок з виховання дитини. Навіть коли батьки або усиновителі за договором доручають тимчасовий нагляд за дитиною няні, то це не означає, що вони передають свої батьківські права.

Мовою нормативно-правового акту

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2002, поточна редакція від 28.08.2018)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Стаття 14. Здійснення сімейних прав

1. Сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі.
2. Якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самостійно здійснювати свої права, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника.

Стаття 15. Виконання сімейних обов'язків

1. Сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.
2. Якщо особа визнана недієздатною, її сімейний обов'язок особистого немайнового характеру припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання.

Майновий обов'язок недієздатної особи за її рахунок виконує опікун.

3. Якщо в результаті психічного розладу, тяжкої хвороби або іншої поважної причини особа не може виконувати сімейного обов'язку, вона не вважається такою, що ухиляється від його виконання.
4. Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування наслідків, встановлених цим Кодексом або домовленістю (договором) сторін.

39.1.4. Способи захисту сімейних прав та інтересів

У разі порушення сімейних прав та інтересів кожна особа має право на їх захист.

Розділ 8. Сімейне право України

Юрисдикційна форма захисту — це регламентована законодавством діяльність уповноважених державних органів у сфері захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин.

Найефективнішим, звичайно, є **судовий захист**, адже ухвалене суддею рішення має загальнообов'язкову силу і забезпечується можливістю застосування державного примусу.

Мовою нормативно-правового акту

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2002, поточна редакція від 28.08.2018)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Стаття 18. Захист сімейних прав та інтересів

1. Кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Суд застосовує способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін, перелік яких закріплено у ст. 18 СК України:

Спосіб захисту	Приклад
1) встановлення правовідношення	визнання батьківства — ст. 128 СКУ визнання материнства — ст. 132 СКУ усиновлення дитини — ст. 224 СКУ
2) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку	стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса або за рішенням суду — ст. 181, 189 СКУ
3) припинення правовідношення, а також його анулювання	розірвання шлюбу — ст. 109 СКУ визнання шлюбу недійсним — ст. 40, 41 СКУ позбавлення батьківських прав — ст. 164 СКУ скасування усиновлення — ст. 238 СКУ
4) припинення дій, які порушують сімейні права	усунення перешкод у спілкуванні з дитиною одним з батьків, якщо батьки проживають окремо — ст. 159 СКУ
5) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права	поновлення шлюбу у разі з'явлення особи, яка була оголошена померлою або визнана безвісно відсутньою — ст. 118 СКУ поновлення батьківських прав — ст. 169 СКУ
6) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або договором	відшкодування моральної шкоди, заподіяної у зв'язку з порушенням права на материнство або батьківство — ст. 49, 50 СКУ відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної ухиленням одного з батьків, з ким проживає дитина, від виконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини — ст. 170 СКУ
7) зміна правовідношення	зменшення або збільшення розміру аліментів за рішенням суду — ст. 192 СКУ зміна умов шлюбного договору — ст. 100 СКУ

8) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб	визнання незаконним рішення органу опіки та піклування, визнання незаконною відмови у реєстрації шлюбу
---	--

Неюрисдикційна форма захисту сімейних прав — це застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, що вона вчиняє для захисту свого права та інтересу або права та інтересу іншої особи без звернення до державних органів.

Так, батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина (ч. 1 ст. 154 СКУ). Також вони мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду (ст. 163 СКУ).

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Дем'янюк А. та Присяжнюк Л. — двоюрідні брати, які проживають окремо, але в одному місті. Дем'янюк А. є непрацездатним, отримує мінімальну пенсію, а Присяжнюк Л. є приватним підприємцем, має стабільний дохід. Дем'янюк А. вирішив подати позов до суду про стягнення з Присяжнюка Л. аліментів на своє утримання, обґрунтовуючи це тим, що ближчих родичів, ніж Присяжнюк Л., у нього нема. Чи є Дем'янюк А. та Присяжнюк Л. членами сім'ї? Чи правильно Дем'янюк А. обрав спосіб захисту своїх інтересів? Чи буде судом розглянута ця справа по суті? Між якими учасниками регулює сімейні відносини СКУ?

Для закріплення теми 39:

1. Назвіть джерела сімейного права.
2. Визначте, чи є юридичні особи суб'єктами сімейних відносин?
3. Опишіть ієрархію нормативно-правових актів, що регулюють сімейні відносини (за юридичною силою).
4. Порівняйте ефективність судового захисту та інших юрисдикційних форм захисту сімейних прав.
5. Зіставте поняття «сімейні відносини» і «сімейні правовідносини».
6. Оцініть роль держави в регулюванні сімейних відносин.
7. Схарактеризуйте структуру СКУ.
8. Наведіть приклади способів захисту сімейних прав, які застосовує суд.

ТЕМА 40. Шлюб. Права та обов'язки подружжя

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• шлюб; • шлюбний договір; • умови укладання шлюбу; • порядок укладання шлюбу; • права і обов'язки подружжя; • особисті немайнові та майнові права подружжя; • підстави припинення шлюбу; • розірвання шлюбу; • визнання шлюбу недійсним; • порядок визнання шлюбу недійсним; • порядок розірвання шлюбу; • правові наслідки визнання шлюбу недійсним.

«Одружитися — це означає наполовину зменшити свої права і вдвічі збільшити свої обов'язки».

Артур Шопенгауер, німецький філософ

§ 40.1. Шлюб. Укладання і реєстрація шлюбу. Шлюбний договір

40.1.1. Поняття шлюбу

Шлюб — це сімейний, зареєстрований у державних органах реєстрації актів цивільного стану (далі РАЦС) союз чоловіка і жінки, заснований на почуттях взаємної любові, дружби і поваги, з метою створення сім'ї, народження і виховання дітей, ведення спільного побуту. Він ґрунтується на добровільній згоді, породжує між подружжям взаємні особисті і майнові права та обов'язки.

Ознаки шлюбу за законодавством України

добровільність	для укладення шлюбу має бути взаємна згода осіб, які одружуються. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Реєстрація шлюбу з особою, яка визнана недієздатною, а також з особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, є підставою для визнання такого шлюбу недійсним
рівноправність	рівність виявляється як щодо особистих немайнових прав кожного з подружжя (право на прізвище, місце проживання, вибір професії), так і щодо майна, яке нажите спільною працею під час шлюбу
моногамність	особа може перебувати одночасно тільки в одному шлюбі. Право на повторний шлюб виникає тільки після припинення попереднього
союз чоловіка і жінки	чинним законодавством України не передбачено шлюб між особами однієї статі
захистений державою союз	СКУ вимагає обов'язкової державної реєстрації шлюбу в органах РАЦС. Проживання однією сім'єю жінки і чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя. Реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя і дітей, в інтересах держави й суспільства.

Шлюб є **фіктивним**, якщо його укладено жінкою і чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав й обов'язків подружжя.

Виконайте в команді

Релігійний обряд шлюбу: «за» і «проти» визнання його легальною формою шлюбу.

Знайдіть якомога більше переконливих аргументів і контраргументів до позиції, яку займає ваша команда.

Скористайтесь

посиланням:

<https://is.gd/wn9ZXN>

або QR-кодом

40.1.2. Умови укладання шлюбу. Особи, які не можуть перебувати у шлюбі між собою

40.1.3. Порядок реєстрації шлюбу

Виконайте в команді

Знайдіть із відкритих джерел інформацію про модернізацію практики реєстрації шлюбу, й, зокрема, про новий сервіс «Шлюб за добу», який Міністерство юстиції України запустило з 29 липня 2016 року. З моменту запуску станом на липень 2018 року в рамках цього проекту було проведено **38 444** реєстрацій шлюбів. Сформулюйте власну позицію щодо необхідності спрощення механізму реєстрації шлюбу.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Леся та Іван вирішили одружитися і подали до органу РАЦС заяву про реєстрацію шлюбу. Батьки Лесі організували підготовку до весілля: заздалегідь орендували приміщення, закупили продукти тривалого зберігання тощо. Напередодні весілля подруга Лесі розповіла Іванові, що наречена раніше вже перебувала в шлюбі і в неї є малолітня дитина. Іван розгубився, оскільки не знав цього раніше, і відмовився від шлюбу. *Чи потягне така відмова правові наслідки? Які правові наслідки могли настати, якби Іван передумав одружуватися лише через свою неготовність до такої відповідальності? Як розвивалася б ситуація, якби Леся засумнівалася у своїх почуттях і відмовилася від шлюбу?*

Правова ситуація 2. Дівчина, яка працює кухаркою у їдальні військової частини, звернулася до командира частини зі скаргою, що один з офіцерів обіцяв з нею одружитися, клявся у вічному коханні, дарував квіти, а тепер, коли вона завагітніла, він не хоче реєструвати шлюб. Під тиском командира, який погрожував притягненням до дисциплінарної відповідальності, офіцер погодився укласти шлюб, який у присутності двох свідків і був зареєстрований командиром військової частини. *Схарактеризуйте ситуацію з позицій законодавства. Які норми з гл. 3-4 СКУ (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n205>) було порушено в даному випадку?*

40.1.4. Шлюбний договір: поняття та порядок укладення

Особи, які одружуються або вже одружилися, можуть укласти шлюбний договір. Шлюбний договір — правочин, який врегульовує майнові відносини, визначає майнові права і обов'язки подружжя. Шлюбний договір НЕ може

Розділ 8. Сімейне право України

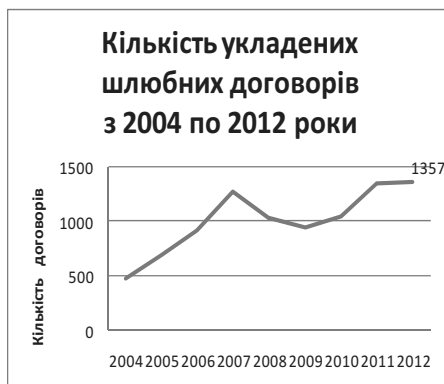
регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми.

Виконайте в команді

Проаналізуйте наведені статистичні дані щодо кількості шлюбних договорів, укладених протягом 2004-2012 років. Як Ви гадаєте, про що свідчать такі показники, якщо за даними статистики, шлюбні договори укладають близько 70 % подружніх пар у Європі та США?

Чи укладатимете Ви шлюбний договір з нареченою(-ним) у майбутньому?

§ 40.2. Права подружжя, власність подружжя. Право на утримання

40.2.1. Особисті немайнові та майнові права подружжя

СКУ визначає найважливіші права й обов'язки подружжя, й зокрема розрізняє:

Особисті немайнові права	Особисті немайнові обов'язки
право на материнство і на батьківство	обов'язок утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї
право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань	
право на свободу та особисту недоторканість	обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю
право на зміну прізвища	
право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, вияв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку	спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги
право на вільний вибір місця свого проживання	
право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї	обов'язок утверджувати в сім'ї повагу до матері й до батька
право вживати заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин	обов'язок спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї
право припинити шлюбні відносини	

Право на материнство і на батьківство особливо захищене законодавством. Так, небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини,

як і відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини можуть бути причиною розірвання шлюбу.

Майнові права і обов'язки подружжя стосуються майна, як набутого до шлюбу, так і спільно нажитого під час шлюбу, тобто пов'язані з правовим режимом їхнього майна. Отож майно подружжя може бути спільним і роздільним (особистим).

Майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його **спільною сумісною власністю**, тобто кожен із подружжя однаково має право володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном; при цьому не має значення розмір заробітку чи доходу кожного із подружжя. Навіть якщо один із них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Роздільне майно подружжя (особиста приватна власність дружини та чоловіка) — це майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, одержане ним під час шлюбу в порядку дарування або спадкування, та ін.

40.2.2. Спільна сумісна власність подружжя

Кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це може бути будь-яке майно (заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані кожним із подружжя) і будь-які речі (й зокрема, придбані за час шлюбу для професійних занять одного з подружжя), за винятком виключених з цивільного обороту, тобто таких, які не можуть переходити у приватну власність фізичних та юридичних осіб, наприклад, зброя, боєприпаси, бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси, вибухові речовини та інше.

Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, зокрема гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (наприклад, виграш у лотерею за квитком, який придбав один з подружжя).

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Розпоряджаються вони спільним майном за взаємною згодою. При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя, якщо це дрібний побутовий договір. Але якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового, то другий із подружжя має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним, якщо його укладено без його згоди.

Розділ 8. Сімейне право України

Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. Згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, наприклад, на купівлю-продаж нерухомості, має бути нотаріально засвідчена.

Подружжя має право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності; має право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, за взаємною згодою, незалежно від розірвання шлюбу. В такому разі частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу, але в більшості випадків чоловік і жінка ділять спільне майно за взаємною згодою. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. Суд при поділі спільного майна бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення, та може відступити від засади рівності часток подружжя, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. Частка майна одного з подружжя також може бути збільшена, якщо з нею або з ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності, а вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Чоловік і жінка після одруження змушені були проживати окремо. Чоловік виграв конкурс на керівну посаду одного з підприємств Київщини. Дружина ж залишилася проживати у Тернополі, в зв'язку із необхідністю догляду за немічною бабусею. Квартиру, придбану

подружжям після укладення шлюбу, через два роки дружина продала, щоб придбати автомобіль. Чоловік, дізнавшись про це, звернувся до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу недійсним. Яке рішення з цього приводу має ухвалити суд?

СКУ закріплює також право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Так, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Тому на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються вказані вище правила.

40.2.3. Особиста приватна власність дружини, чоловіка

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка, відповідно до ст. 57 СКУ, є:

- 1) майно, набуте до шлюбу;
- 2) майно, набуте за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;
- 3) майно, набуте за час шлюбу, але за кошти, які належали їй або йому особисто;
- 4) житло, набуте нею або ним за час шлюбу внаслідок його приватизації;
- 5) земельна ділянка, набута за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її або його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації;
- 6) речі індивідуального користування, зокрема коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- 7) премії, нагороди, які вона або він одержали за особисті заслуги (хоча суд може визнати за другим із подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями сприяв її одержанню);
- 8) кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, яка належала їй або йому, а також як відшкодування завданої комусь із них моральної шкоди;
- 9) страхові суми, одержані за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них;

Розділ 8. Сімейне право України

10) приплід або дохід (дивіденди), якщо річ, що належить одному з подружжя, плодоносить.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 2. До суду звернулася жінка з позовом до колишнього чоловіка про поділ майна. Вона просила збільшити її частку у зв'язку з тим, що з нею після розірвання шлюбу залишилося проживати двоє неповнолітніх дітей (8 і 14 років). Крім того, позивачка просила виділити їй зі спірного майна автомобіль і гараж, оскільки дітей потрібно возити до школи, на спортивні секції, а влітку, для відпочинку та оздоровлення, ще й за місто, на природу. Чоловік позов визнав частково і вказав, що з усього спільно набутого за час шлюбу майна, що підлягає поділу, треба вилучити з переліку автомобіль і гараж, оскільки вони були придбані на отримані ним авторські гонорари за опубліковані наукові праці. Водночас чоловік просив суд включити в склад майна, що підлягає поділу, жіночі ювелірні прикраси із золота і срібла, коштовний годинник і норкову шубу, які залишилися у позивачки. *Як має бути вирішений спір на підставі законодавства? Аргументуйте свою відповідь з кожної спірної позиції.*

Якщо у придбання майна подружжям вкладені, крім спільних коштів, і кошти, що належали одному з них, то частка у цьому майні, відповідно до розміру внеску, є його особистою приватною власністю. І навпаки, якщо особисте майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це саме стосується доходу (приплоду, дивідендів), одержаних від майна, належного одному з подружжя, коли другий із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні цього майна, в управлінні чи догляді за ним.

Той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним.

Суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

40.2.4. Режим окремого проживання

СКУ закріплює таке поняття як «режим окремого проживання подружжя», який в багатьох країнах Європи ще називають «сепарацією».

Суть його полягає в тому, що у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно, за заявою подружжя або позовом одного з них суд може ухвалити рішення про встановлення для

подружжя режиму окремого проживання. Небажання подружжя проживати спільно може зумовлюватися обставинами медичного, побутового, матеріального чи іншого характеру.

Цей режим не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені СКУ і які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором.

Унаслідок встановлення режиму окремого проживання:

- 1) майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі;
- 2) дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка.

Режим окремого проживання припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя.

40.2.5. Право на утримання (аліменти)

Одним із важливих майнових обов'язків подружжя, закріплених СКУ, є обов'язок матеріально підтримувати один одного, який трансформується у право того із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, (за умови, що другий із подружжя може надавати таку допомогу) на утримання (аліменти).

Непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є особою з інвалідністю. Таким, що потребує матеріальної допомоги, є також той з подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи якого не забезпечують йому прожиткового мінімуму.

Позбавлений цього права той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом.

Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу. Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом 1 року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги. Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала особою з інвалідністю після спливу 1 року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу.

Якщо на момент розірвання шлюбу жінці, чоловікові до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більш як 5 років, вона, він матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що у шлюбі вони спільно проживали не менш як 10 років.

Розділ 8. Сімейне право України

Якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав змоги здобути освіту, працювати, зайняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом **3** років від дня розірвання шлюбу.

Утримання одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою. Зокрема, подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Якщо згоди не досягнуто, то аліменти присуджуються судом, як правило, у твердій грошовій сумі або у частці від заробітку (доходу) і сплачуються щомісячно.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 3. Чоловік і жінка розірвали шлюб. Через шість місяців після цього жінка потрапила в аварію, перенесла кілька операцій і тепер їй потрібен річний курс реабілітації. Чи може жінка реалізувати своє право на утримання (аліменти)? Які дії їй потрібно вчинити?

Право на утримання припиняється у разі поновлення працездатності особи, а також реєстрації нею повторного шлюбу. Також може бути припинене за рішенням суду, якщо буде встановлено, що: 1) одержувач аліментів перестав потребувати матеріальної допомоги; 2) платник аліментів неспроможний надавати матеріальну допомогу.

Рішенням суду може бути позбавлено одного з подружжя права на утримання або обмежено його строком, якщо: 1) подружжя перебувало в шлюбних відносинах нетривалий час; 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину; 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу; 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

Подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, мають право укласти договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Такий договір має бути

нотаріально посвідчений. Право власності на нерухоме майно, що передається за таким договором, виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону.

Право дружини на утримання від чоловіка, незалежно від того, чи вона працює, та незалежно від її матеріального становища	Припинення права дружини на утримання
під час вагітності	в разі припинення вагітності, народження дитини мертвою або якщо дитина передана на виховання іншій особі, а також у разі смерті дитини
якщо з нею проживає дитина — до досягнення дитиною 3-х років	
якщо з нею проживає дитина, яка має вади фізичного або психічного розвитку, — до досягнення дитиною 6-ти років	якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини
Право чоловіка на утримання від дружини, незалежно від того, чи він працює, та незалежно від його матеріального становища	Припинення права чоловіка на утримання
якщо з ним проживає дитина — до досягнення дитиною 3-х років	якщо дитина передана на виховання іншій особі, а також у разі смерті дитини
якщо з ним проживає дитина, яка має вади фізичного або психічного розвитку, — до досягнення дитиною 6-ти років	якщо за рішенням суду виключено відомості про дружину як матір з актового запису про народження дитини
Якщо один із подружжя, зокрема і працездатний, проживає з дитиною з інвалідністю, яка не може обходитися без постійного стороннього догляду, і опікується нею, він має право на утримання протягом усього часу проживання з дитиною за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу.	

Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання, й зокрема в разі проживання з нею, ним їхньої дитини.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/wn9ZXN>
або QR-кодом

§ 40.3. Визнання шлюбу недійсним. Припинення і розірвання шлюбу

40.3.1. Визнання шлюбу недійсним

40.3.2. Підстави припинення шлюбу, порядок його розірвання

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Через три місяці після одруження Федорчуки зрозуміли, що жити разом не можуть, і вирішили розірвати шлюб. Які для цього дії їм необхідно вчинити? Як варіант, проаналізуйте таку саму ситуацію, якщо відомо, що дружина вагітна.

Розділ 8. Сімейне право України

Для закріплення теми 40:

1. Назвіть умови укладення шлюбу.
2. Визначте, чи можуть шлюбний договір укласти чоловік і жінка, які 15 років проживають разом однією сім'єю, мають неповнолітню дитину, але шлюб між ними не зареєстровано.
3. Опишіть, які дані мають бути зазначені у Свідоцтві про шлюб.
4. Порівняйте поняття «недійсний шлюб» та «неукладений шлюб».
5. Зіставте «шлюбний договір» і «цивільно-правовий договір».
6. Оцініть, чи є спільною сумісною власністю подружжя будинок, який жінка отримала у спадок, а пізніше подружжя спільними зусиллями за спільні кошти здійснили його капітальний ремонт.
7. Схарактеризуйте режим окремого проживання подружжя.
8. Наведіть приклади особистої приватної власності кожного з подружжя.

ТЕМА 41. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• дитина; • батько; • матір; • особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей; • майнові права та обов'язки батьків і дітей; • підстави позбавлення батьківських прав; • правові наслідки позбавлення батьківських прав.

«Для виховання дитини потрібно більш проникливе мислення, більш глибока мудрість, ніж для управління державою».

Вільям Еллері Ченнінг, американський публіцист і релігійний діяч

§ 41.1. Права та обов'язки батьків і дітей

41.1.1. Походження дитини

41.1.2. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей

41.1.3. Майнові права та обов'язки батьків і дітей

41.1.4. Взаємне утримання (аліменти)

Скористайтесь

посиланням:

<https://is.gd/KBf1iD>

або QR-кодом

Виконайте в команді

Прочитайте частину 5 статті 157 СКУ (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n584>) і дайте відповідь на запитання:

1. Коли потрібен дозвіл на виїзд дитини за кордон одного з батьків, а коли ні?
2. Батьки 10-річного Степана живуть разом у законному шлюбі. Мама хоче у відпустці відпочити за кордоном і взяти із собою Степана. Чи потрібен їй нотаріальний дозвіл від батька?
3. 10-річна Вікторія за документами живе з мамою, але фактично після розірвання шлюбу

залишилася з татом. Як тато може взяти її з собою за кордон?

4. Шлюб між батьками 6-річної Ксенії розірваний. Донька живе з мамою, за кордон її хоче взяти тато. Що йому потрібно зробити?

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Подружжя припинило спільне проживання і розірвало шлюб. За рішенням суду трирічна донечка залишилася з матір'ю. Батько переїхав до сусіднього обласного центру. Щовихідних батько приїжджав, щоб побачитися з донькою і провести разом кілька годин. Однак через певний час колишня дружина заборонила їм бачитися, оскільки зустрічі з батьком, на її думку, травмують психіку дитини. Після цього матір стала ховати дочку, відправляти її на вихідні до своїх батьків чи до знайомих. Батько звернувся до суду з вимогою зобов'язати колишню дружину дати йому змогу бачитися з дочкою і брати участь у її вихованні.

Чи є правомірними вимоги батька? Чи може суд позбавити батька, який проживає окремо від дитини, права на спілкування з нею? Яке рішення має ухвалити суд?

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю за зразком:

Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей

Права батьків	— на безперешкодне спілкування з дітьми; — ...
Обов'язки батьків	— забрати дитину з пологового будинку; — ...
Права дітей	— на належне батьківське виховання; — ...
Обов'язки дітей	— піклуватися про батьків; — ...

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 2. Жінка звернулася до суду з позовом до колишнього чоловіка про стягнення аліментів на двох дітей, сина і дочку, які після розірвання шлюбу залишилися проживати з нею. Синові 16 років, а доньці вже виповнилося 18 років, але вона навчається у ВНЗ на платній основі. Матері важко утримувати дітей. Батько проти позову заперечив, обґрунтовуючи це тим, що син уже працює у вільний від навчання час і заробляє близько 1000 грн у місяць, а дочку він не зобов'язаний утримувати, тому що вона повнолітня.

Чи зобов'язані платити аліменти батьки на неповнолітніх дітей, які мають достатній зарібок? Чи можливе стягнення аліментів на повнолітніх працездатних дітей, якщо вони не можуть себе утримувати? Яке рішення може ухвалити суд відповідно до законодавства?

§ 41.2. Позбавлення батьківських прав: підстави та правові наслідки

41.2.1. Підстави позбавлення батьківських прав

Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав за позовом одного з батьків, опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, в якому вона перебуває, органу опіки та піклування, прокурора, а також самої дитини, яка досягла 14 років.

Позбавити батьківських прав батька або матір можна, якщо він, вона:

1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом **6** місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;

2) ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини (наприклад, не надають дитині необхідного харчування, медичного догляду; здійснюють лікування дитини, що негативно на неї впливає; не спілкуються з дитиною в тому обсязі, який необхідний для її нормального розвитку; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для здобуття нею освіти тощо);

3) жорстоко поведуться з дитиною;

4) хронічні алкоголіки або наркомани;

5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;

6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Неповнолітні мати або батько не можуть бути позбавлені батьківських прав із підстав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини, є хронічними алкоголіками або наркоманами, вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва. Ці підстави можуть бути застосовані для позбавлення батьківських прав лише після досягнення ними повноліття.

Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось із них.

Рішення суду про позбавлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає органу РАЦС за місцем реєстрації народження дитини.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. 17-річна дівчина, яка перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері народила дитину. З народження за дитиною доглядала бабуся, а коли дитині виповнилося 2 роки, бабуся померла. Дівчина важко переживала смерть бабусі, і стан її психічного здоров'я погіршився. Вона почала надовго зникати з дому, бродяжити. У такі періоди за дитиною доглядали сусіди, які забирали малюка до себе. Але й перебуваючи вдома, мати практично не приділяла дитині уваги. Сусіди звернулися до суду з позовом про позбавлення матері батьківських прав і відібрання у неї дитини, тому що вважали, що подальше залишення дитини з матір'ю є небезпечним, загрожує життю і здоров'ю дитини. *Чи можуть сусіди звернутися з таким позовом до суду? Назвіть осіб, що мають право звертатися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав. Чи є підстави для позбавлення матері батьківських прав?*

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про **поновлення батьківських прав**. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав; обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і ухвалює рішення відповідно до інтересів дитини; бере до уваги думку другого з батьків, інших осіб, з ким проживає дитина.

У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише через 1 рік з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

<p>Поновлення батьківських прав неможливе:</p>	<ul style="list-style-type: none"> – якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане судом недійсним – якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття
---	--

Рішення про поновлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає органу РАЦС за місцем реєстрації народження дитини.

Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав

Суд може ухвалити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, коли вони або один з них ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або

Розділ 8. Сімейне право України

наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам — за їх бажанням або органі опіки та піклування.

У виняткових випадках, у разі безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право ухвалити рішення про **негайне** відібрання дитини від батьків (або інших осіб, з якими вона проживає). У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може ухвалити рішення про повернення їм дитини.

У разі задоволення позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину.

41.2.2. Правові наслідки позбавлення батьківських прав

Крім психологічних та соціальних наслідків, позбавлення батьківських прав має й правові. Так, особа, позбавлена батьківських прав:

- 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- 2) перестає бути законним представником дитини;
- 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям із дітьми;
- 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Особа, позбавлена батьківських прав, **не звільняється від обов'язку** щодо утримання дитини.

Із задоволенням позову про позбавлення батьківських прав суд одночасно ухвалює рішення про стягнення аліментів на дитину. Якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд ухвалює рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду.

Якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні.

Суд може ухвалити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, із житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, що він має інше житло, у яке може поселитися, або ухвалити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін.

Дитина за бажанням другого з батьків може бути передана йому. Якщо ж дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим.

Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові, повнолітнім братам та сестрам, іншим родичам, мачусі, вітчиму, вона передається на опікування органу опіки та піклування. Дитина, яка була передана родичам, мачусі, вітчиму, органів опіки та піклування, зберігає право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала, і може у будь-який час повернутися до нього.

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть таблицю «Позбавлення батьківських прав»

Коло заявників	Підстави	Наслідки	Поновлення

Розділ 8. Сімейне право України

Для закріплення теми 41:

1. Назвіть права та обов'язки дітей.
2. Визначте, чи потрібна для виїзду дитини за кордон нотаріально посвідчена згода батька, якщо він позбавлений батьківських прав?
3. Визначте, якими мають бути мінімальний гарантований і мінімальний рекомендований розмір аліментів на дитину у поточному році?
4. Опишіть, як визначається походження дитини. Як визначається місце проживання дитини?
5. Порівняйте способи стягнення аліментів за рішенням суду (у частці від доходу та у твердій грошовій сумі).
6. Зіставте правові наслідки позбавлення батьківських прав і відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав.
7. Оцініть ситуацію, чи може мати звернутися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав колишнього чоловіка через те, що він злісно ухиляється від сплати аліментів, змінив місце проживання та припинив спілкування з дитиною?
8. Схарактеризуйте, які обставини враховує суд при визначенні розміру аліментів.
9. Наведіть приклади приватної власності дитини та спільної сумісної власності батьків і дітей.

ТЕМА 42. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- усиновлення; опіка і піклування; • патронат; • прийомна сім'я;
- шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування;
- порядок усиновлення дитини; • права та обов'язки усиновлювача та усиновленого; • права та обов'язки опікуна та піклувальника.

«Віддай людині крихітку себе.

За це душа наповнюється світлом».

Ліна Костенко, українська письменниця

§ 42.1. Усиновлення

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/9tvz7Q>
або QR-кодом

42.1.1. Поняття усиновлення

Усиновлення (удочеріння) — це юридичний процес, у результаті якого усиновлювач приймає у свою сім'ю особу на правах дочки чи сина, що здійснюється на підставі рішення суду.

Виконайте в команді

Знайдіть із доступних джерел статистичну інформацію про кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також про кількість усиновлених дітей в Україні та в світі.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Студентка університету народила дитину. Виписуючись з пологового будинку вона відмовилася взяти дитину із собою через свою неспроможність забезпечити їй нормальні умови життя і розвитку. Адміністрації пологового відділення вона написала заяву про те, що згодна на усиновлення її дитини. Через 2 місяці вона звернулася до адміністрації пологового будинку з проханням повідомити їй про місцезнаходження дитини, оскільки обставини змінилися: навчальний заклад виділив їй окрему кімнату в гуртожитку, а її мати обіцяла, що допомагатиме матеріально. Тому вона хоче забрати свою дитину і виховувати її сама. Адміністрація пологового будинку відмовилася надавати будь-яку інформацію, запевняючи, що дитину вже усиновили. *Проаналізуйте ситуацію. Чи всіх вимог законодавства дотримано? Як ви порадите діяти молодій мамі?*

42.1.2. Усиновлювачі. Порядок усиновлення

42.1.3. Права та обов'язки усиновлювача та усиновленого

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 2. Жінка (30 років) і чоловік (25 років) одружилися. У жінки від попереднього шлюбу є дочка (11 років). Чоловік з метою зміцнення сімейних стосунків звернувся до суду із заявою про усиновлення дівчинки. *Що суд має з'ясувати для ухвалення правильного рішення? Чи може суд відмовити в усиновленні у зв'язку з надто молодим віком чоловіка?*

§ 42.2. Опіка та піклування

42.2.1. Поняття опіки та піклування

42.2.2. Права дитини, над якою встановлено опіку чи піклування

42.2.3. Права та обов'язки опікуна та піклувальника

§ 42.3. Патронат над дітьми. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу

42.3.1. Патронат над дітьми

Виконайте в команді

Ознайомтеся із типовим договором про патронат над дитиною (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF#n101>). Дайте відповідь на запитання:

1. Хто є сторонами цього договору?

Розділ 8. Сімейне право України

2. Які істотні умови договору? Чи можна цей договір доповнювати?
3. У скількох примірниках складається такий договір?
4. Які обов'язки покладаються на патронатного вихователя, крім тих, що вказані вище? Які права патронатний вихователь має відповідно до типового договору?

42.3.2. Прийомна сім'я

42.3.3. Дитячий будинок сімейного типу

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть порівняльну таблицю основних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

Форма влаштування	<i>Вимоги до осіб, що бажають взяти дитину</i>	<i>Строк</i>	<i>Орган, який вирішує питання</i>	<i>Необхідна згода</i>	<i>Оплата</i>
Усиновлення (удочеріння)					
Опіка, піклування					
Патронатний вихователь					
Прийомна сім'я					
Дитячий будинок сімейного типу					

Для закріплення теми 42:

1. Назвіть форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
2. Визначте, чи змінюється прізвище, ім'я та по батькові дитини внаслідок усиновлення.
3. Опишіть покроково порядок усиновлення.
4. Порівняйте опіку і піклування. Чим різняться ці поняття?
5. Зіставте правові наслідки скасування усиновлення і визнання усиновлення недійсним.
6. Оцініть, чи потрібен контроль виконання усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, патронатними вихователями, прийомними батьками, батьками-вихователями своїх обов'язків щодо виховання та утримання дітей? Хто здійснює такий контроль?
7. Схарактеризуйте правові наслідки усиновлення. Який зміст права на таємницю усиновлення?
8. Наведіть приклади, в яких випадках потрібна згода дитини на усиновлення, влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя, прийомну сім'ю, до дитячого будинку сімейного типу.

Це важливо! Практичне заняття 9:

Шлюб неповнолітніх

Особливості укладання шлюбу неповнолітніх
ЗРАЗОК ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ
ЗРАЗОК РІШЕННЯ СУДУ ПРО НАДАННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ

Скористайтесь

посиланням:
<https://is.gd/VNyLmS>
або QR-кодом

Це важливо! Практичне заняття 10:

Судовий захист прав подружжя

Рольова гра: «Встати! Суд іде»

Скористайтесь

посиланням:
<https://is.gd/5DqqVP>
або QR-кодом

**Завдання для формування та перевірки
ключових і предметних компетентностей до розділу 8
«Сімейне право України»**

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<ol style="list-style-type: none">1. Підготуйте повідомлення про основний зміст Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року. Хто і як надає допомогу та здійснює захист постраждалих осіб? Які права мають постраждалі особи, й, зокрема, діти? Які заходи щодо протидії домашньому насильству передбачає закон?2. Визначте і проаналізуйте найтипівіші причини усиновлення дітей. Яких мотивів не достатньо, щоб всиновити дитину? Як, на вашу думку, варто перевіряти готовність усиновлювачів за наявності в них раціональних сумнівів? Які вимоги до усиновлювачів закріплює законодавство?
Логічна	<ol style="list-style-type: none">1-2. Складіть кросворд «Сімейне право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте на вибір два види завдань до слів кросворду: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань.

Розділ 8. Сімейне право України

	<ol style="list-style-type: none">3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань із двох (на ваш вибір) тем розділу «Сімейне право України» (по 12 запитань із кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати тести, складені однокласниками. Порівняйте результати.4. Порівняйте сім'ю і державу як форми людської спільноти. Оцініть вислів «Сім'я — не осередок держави. Сім'я — це держава і є» (С. Довлатов). Знайдіть основну відмінність інституту «патронатного вихователя» від інших інститутів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none">1. Складіть проект шлюбного договору.2. Наведіть приклади, яке майно є власністю дитини. Яким майном неповнолітні діти вправі самостійно розпоряджатися?3. Підготуйте за СКУ покрокову «інструкцію» особам, які мають намір одружитися.4. Схематично зобразіть систему органів і служб у справах дітей.5. Розрахуйте мінімальний гарантований та мінімальний рекомендований розмір аліментів на дитину 7 років, що призначаються у поточному році. Який розмір аліментів може бути стягнуто за судовим наказом на двох дітей, якщо вони стягуються у частці від доходу матері або батька?
Аксіологічна	<ol style="list-style-type: none">1. Визначте переваги і хибі усиновлення дітей, що є громадянами України, іноземними громадянами.2. Сформулюйте мету, з якою законодавець визначив у СКУ «режим окремого проживання подружжя»? Змодельуйте конкретні ситуації, коли встановлення такого режиму може захистити права чи інтереси члена(-ів) сім'ї.3. Підготуйте «портрет ідеального кандидата на усиновлення дитини». Поясніть вислів іспанського філософа, поета, письменника Мігеля де Унамуно: «Одружитися зовсім не важко, важко бути одруженим».

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/t5EwgA>
або QR-кодом

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

земельне право
категорії земель
земельна ділянка
добросусідство

земельні
спори

сервітут
набувальна давність
примусове
відчуження

земельних
ділянок

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- *називає:* предмет правового регулювання земельного права; суб'єкти та об'єкти земельних відносин; суб'єкти права власності на землю; підстави набуття та припинення права на землю; органи, що розглядають земельні спори;
- *визначає поняття на термінах:* земельне право; категорії земель; земельна ділянка; добросусідство; сервітут; оренда; набувальна давність; примусове відчуження земельних ділянок; земельні спори;
- *описує:* структуру Земельного кодексу України; принципи земельного законодавства; правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства; форми та види права власності на землю; підстави і процедури встановлення та припинення земельного сервітуту; підстави виникнення права власності та права користування земельною ділянкою; підстави припинення права власності на земельну ділянку; порядок вирішення земельних спорів; відповідальність за порушення земельного законодавства;
- *розрізняє:* категорії земель за цільовим призначенням; зміст права громадян на проходження державної служби;
- *виділяє:* позитивні можливості адміністративного права в управлінських правовідносинах;
- *значення* права громадян на участь в державному управлінні;
- *характеризує:* права та обов'язки землекористувачів;
- *аналізує:* правові ситуації на основі положень земельного законодавства.

Розділ 9. Земельне право України

ТЕМА 43. Загальна характеристика земельного права

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- земельне право;
- предмет правового регулювання земельного права;
- структура Земельного кодексу України;
- суб'єкти та об'єкти земельних відносин;
- принципи земельного законодавства;
- категорії земель за цільовим призначенням.

«Покоління відходить, й покоління приходить, а земля віковічно стоїть».

Старий Завіт (Екклезіаст 1:4)

§ 43.1. Земельне право і принципи земельного законодавства

43.1.1. Предмет правового регулювання земельного права

Земельне право як галузь права — це система юридичних норм, які регулюють відносини з використання та охорони земель як природного об'єкта, умови і засоби виробництва з метою організації і раціонального використання та охорони, охорони прав та законних інтересів суб'єктів земельних відносин.

Земельне право є самостійною галуззю права, складовою системи права України. Його **предметом** є суспільні відносини, що виникають з приводу використання та охорони земель. Специфіка земельних відносин обумовлена особливостями об'єкта правового регулювання — землі.

У цих відносинах особливого значення надається рівню родючості ґрунтів, яка значною мірою визначає споживчу вартість землі, її корисність і здатність у поєднанні з працею бути джерелом одержання сільсько-господарської продукції.

Особливості землі як об'єкта правового регулювання

Політична	Земля визначає просторові межі державного територіального суверенітету України
Функціональна	Земля виконує функцію просторової операційної бази для розміщення споруд (житлових будинків, будівель підприємств промисловості, об'єктів транспорту, будівництва та ін.)
Соціальна	Земля є основою життя і діяльності людського суспільства
Екологічна	Земля є частиною навколишнього природного середовища, охоронюваним законом природним об'єктом
Економіко-виробнича	Земля використовується як незамінний засіб виробництва, продуктивна сила у сільському та лісовому господарстві
Просторова обмеженість	Необхідність використання земель у тій кількості, яка визначена природою
Постійність місцезнаходження	Необхідність використання земельної ділянки там, де вона розміщена
Незамінність	Неможливість використовувати замість земель інші засоби виробництва

Складиком предмета земельного права є відносини, які охоплюють порядок і умови надання права власності на землю та права землекористування, зміст цих правомочностей, а також питання організаційно-управлінського забезпечення раціонального використання й охорони земель сільськогосподарського призначення.

Отже, предметом земельного права є певна група суспільних відносин, що виникають у зв'язку з розподілом, використанням та охороною земель і регулюються нормами земельного права.

43.1.2. Земельний кодекс України. Принципи земельного законодавства

Основним нормативно-правовим актом, який регулює земельні відносини, є Земельний кодекс України (далі – ЗКУ), ухвалений 25 жовтня 2001 р.

ЗКУ конкретизує положення Конституції України щодо регулювання земельних відносин, визначає основний зміст практично усіх інститутів земельного права. Він закріпив різновиди права приватної власності на землю, зокрема на земельні паї, започаткував ринок землі, іпотечне кредитування, реєстраційну систему.

Земельний кодекс України починається із загальних положень, які визначають *завдання та принципи земельного законодавства*. Кодексом закріплено *основи правового режиму* всіх категорій земель, *порядок державного управління* в галузі використання та охорони земельних ресурсів, врегульовано *порядок виникнення, реалізації та припинення права власності* та інших прав на землю.

У ЗКУ зазначено, що земельні відносини, які виникають у ході використання надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря, регулюються Земельним кодексом України, нормативно-правовими актами про надра, ліси, води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря, якщо вони не суперечать цьому Кодексу.

Відповідно до Земельного кодексу України земельне законодавство базується на таких принципах:

- а) поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- б) забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;
- в) невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом;
- г) забезпечення раціонального використання та охорони земель;
- г) забезпечення гарантій прав на землю;
- д) пріоритету вимог екологічної безпеки.

Розділ 9. Земельне право України

43.1.3. Земельні правовідносини. Суб'єкти та об'єкти земельних відносин

Земельні правовідносини — це суспільні відносини з приводу володіння, користування, розпорядження і управління землею на державному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях як об'єктом господарювання, так і засобами виробництва у сільському господарстві.

Поняття земельних правовідносин охоплює широке коло питань економічного (виробничого) і правового характеру. Основа земельних відносин базується на категорії власності на землю. Тому зміну і розвиток земельних правовідносин пов'язують зі зміною і розвитком форм власності на землю. Як й інші правовідносини, земельні також складаються з кількох елементів:

- *норм земельного права*, якими необхідно керуватися у вирішенні тих чи інших земельно-правових питань;
- *суб'єктів земельного права*, тобто учасників земельних відносин (громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади);
- *об'єкта земельного права* — індивідуально визначеної земельної ділянки, з приводу якої виникають земельні відносини;
- *змісту земельних правовідносин*, тобто права і обов'язки їх учасників, які здійснюють свої дії у точній відповідності з нормами права, переслідуючи мету, заради якої складаються ці земельні відносини. При цьому враховуються особливості суб'єкта і об'єкта цих відносин.

43.1.4. Категорії земель України за цільовим призначенням

До земель України належать усі землі в межах її території, зокрема острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Залежно від виконуваних функцій землі поділяються на використововані та невикористововані. Використововані, своєю чергою, поділяються на землі, що використовуються як просторова база для розміщення різних об'єктів виробничого, невиробничого та іншого призначення, як засіб виробництва у сільському господарстві, а також землі, які виконують природно-заповідні, рекреаційні, оздоровчі функції. Важливе правове значення має поділ земель за основним цільовим призначенням на категорії.

Категорія земель — це частина земельного фонду України, яка характеризується основним цільовим призначенням та особливостями правового режиму.

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісогосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Зміна цільового призначення земельних ділянок приватної власності здійснюється за ініціативою власників земельних ділянок.

Зміна цільового призначення земельних ділянок приватної власності провадиться:

- щодо земельних ділянок, розташованих у межах населеного пункту, — сільською, селищною, міською радою;
- щодо земельних ділянок, розташованих за межами населених пунктів, — районною державною адміністрацією, а щодо земельних ділянок, розташованих за межами населених пунктів, що не входять до території району, або в разі якщо районна державна адміністрація не утворена, — обласною державною адміністрацією.

Відмова органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у зміні цільового призначення земельної ділянки або залишення клопотання без розгляду можуть бути оскаржені до суду.

Виконайте в команді

1. Ознайомтеся зі структурою Земельного кодексу України.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

2. З'ясуйте значення понять «землеустрій», «моніторинг земель», «Державний земельний кадастр».
3. Визначте відмінність між поняттями «охорона земель» і «охорона ґрунтів».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Складіть схему «Структура земельних правовідносин».
2. Наведіть приклади відносин, що регулюються нормами земельного права і визначте їх зміст.

Розділ 9. Земельне право України

Для закріплення теми 43:

1. Назвіть предмет правового регулювання земельного права, суб'єкти та об'єкти земельних правовідносин.
2. Визначте принципи земельного законодавства.
3. Опишіть структуру Земельного кодексу України.
4. Зіставте категорії земель за цільовим призначенням.
5. Наведіть приклади суб'єктів та об'єктів земельних правовідносин.

ТЕМА 44. Право власності на землю

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• *земельна ділянка*; • *добросусідство*; • *сервітут*; • *оренда*; • *суб'єкти права власності на землю*; • *правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства*; • *форми та види права власності на землю*; • *підстави і процедура встановлення та припинення земельного сервітуту*; • *права та обов'язки землекористувачів*.

«Земля ніколи не повертає без надлишку те, що отримала».

Марк Туллій Цицерон, давньоримський політичний діяч, філософ та літератор

§ 44.1. Земельна ділянка та право власності на неї

44.1.1. Земельна ділянка

Об'єктом права власності на землю виступає земельна ділянка, яка відповідно до норм цивільного права має такі ознаки:

- *обігоспроможність*, тобто земельна ділянка може вільно відчужуватися або переходити від одної особи до іншої (внаслідок наслідування, реорганізації юридичної особи) чи іншим способом, якщо вона не вилучена з обігу чи не обмежена в обігу;
- земельна ділянка є *нерухомим майном* (на підставі цього положення право власності на земельну ділянку підлягає державній реєстрації. Для земельних ділянок установлена також і спеціальна реєстрація – в органах Державного комітету із земельних ресурсів України);
- земельна ділянка залежно від того, чи можливий її переділ без шкоди для її господарського призначення чи ні, може бути визнана *подільним або неподільним майном*. Ця ознака має суттєве значення у тому разі, коли земельна ділянка перебуває у спільній власності і виникає питання про виділення частки (паю) одному з власників, а також у разі потреби відчуження частки земельної ділянки. Коли земельна ділянка визнається неподільною, власникові не може бути

виділена частка ділянки в натурі, а видається грошова компенсація. Рішення про неподільність земельної ділянки, якщо про це не вказується в законодавстві, ухвалює суд;

- *продукція і доходи*, отримані внаслідок використання земельної ділянки, *належать особі, що використовує цю ділянку на законних підставах*;
- об'єктом права власності земля виступає є як *обмежена в просторі земельна ділянка*. Для неї характерно те, що межі ділянки і її місцезнаходження встановлюються в порядку, закріпленому законодавством про землеустрій.

Відповідно до ст. 79 Земельного кодексу України **земельна ділянка** — це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.

Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній є, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб. Право власності також поширюється на простір над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, що необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Формування земельної ділянки передбачає визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру, а також державній реєстрації у Державному земельному кадастрі і вважається сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера.

44.1.2. Суб'єкти права власності на землю

Земельні ділянки можуть належати на *праві приватної, комунальної та державної власності*. Залежно від форми власності *суб'єктами права власності на землю* є:

- а) громадяни та юридичні особи — на землі приватної власності;
- б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності;
- в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, — на землі державної власності.

Підставами набуття права приватної власності на землю громадянами України є:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності;
- в) приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;
- г) прийняття спадщини;
- г) виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю).

Розділ 9. Земельне право України

44.1.3. Правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства

Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки *несільськогосподарського призначення* в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки *несільськогосподарського призначення* за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності у разі:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності;
- в) прийняття спадщини.

Якщо іноземці та особи без громадянства прийняли у спадщину землі *сільськогосподарського призначення* протягом року, такі земельні ділянки підлягають відчуженню.

44.1.4. Форми та види права власності на земельну ділянку. Права та обов'язки власників земельних ділянок

Інститут права власності на землю є одним з основних правових інститутів земельного права. Багато земельних правовідносин є похідними від відносин права власності на землю. Право власності на землю можна розглядати не тільки як правовий інститут, а і як суб'єктивне право у вигляді сукупності повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження землею.

Загальні, найважливіші положення, що стосуються регулювання відносин власності на землю, відображені в Конституції України.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності на землю, які є рівними перед законом.

Право власності на землю — це *право володіти, користуватися і розпоряджатися нею на підставі й у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України.*

Право власності на землю набувається та реалізується на підставі Конституції України, Земельного кодексу України, а також інших законів, що видаються відповідно до них.

Земля в Україні може перебувати у *приватній, комунальній та державній власності.*

Земельна ділянка також може бути у **спільній власності з визначенням частки кожного з учасників спільної власності** (спільна часткова власність) або **без визначення часток учасників спільної власності** (спільна сумісна власність).

Суб'єктами права спільної власності на земельну ділянку можуть бути громадяни та юридичні особи, а також держава, територіальні громади.

Використання землі як на праві власності, так і на підставі інших правових титулів здійснюється відповідно до її цільового призначення.

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/XBfqUQ>
або QR-кодом

Виконайте в команді

1. Визначте, як на законних підставах можна стати власником землі.
2. Схарактеризуйте земельну ділянку як об'єкт права власності.
3. Візуалізуйте інформацію графічно.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Форми та види права власності на земельну ділянку»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Мешканець села Долішне Березний А. звернувся до сільської ради з проханням передати йому на безоплатній основі 0,25 га земель для ведення садівництва. Сільрада відмовила йому. *Кваліфікуйте дії сільради.*

Правова ситуація 2. ТОВ «Лілея» є юридичною особою, співзасновниками якої є два громадянина Словаччини. Метою створення ТОВ є будівництво швейної фабрики на території Закарпатської області. «Лілея» орендує земельну ділянку, на якій ведеться будівництво. Після закінчення будівництва і набуття прав власності на майно керівництво ТОВ має намір викупити земельну ділянку у власність. *1. Чи може набути у власність земельну ділянку юридична особа України, заснована з участю іноземних громадян або іноземними юридичними особами? 2. Якщо може, то який порядок і підстави набуття у власність земельної ділянки такої юридичної особи? 3. Чи мають іноземні громадяни право власності на землю в Україні?*

§ 44.2. Добросусідство. Користування чужою ділянкою

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/XBfqUQ>
або QR-кодом

44.2.1. Добросусідство

Відповідно до ст. 103 Земельного кодексу України власники та землекористувачі земельних ділянок мають обрати такі способи використання земельних ділянок відповідно до їх цільового призначення, при яких власникам, землекористувачам сусідніх земельних ділянок завдається найменше незручностей (затінення, задимлення,

Розділ 9. Земельне право України

неприємні запахи, шумове забруднення тощо). Такий порядок користування земельними ділянками називають **добросусідством**.

44.2.2. Право земельного сервітуту та його види

Земельне законодавство України допускає і право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою — право земельного сервітуту. Земельні сервітуту можуть бути постійними і строковими. Вони встановлюються за домовленістю між власниками сусідніх земельних ділянок на підставі договору або за рішенням суду.

Відповідно до ст. 98 ЗКУ **право земельного сервітуту** — це право власника або землекористувача земельної ділянки чи іншої заінтересованої особи на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками). Встановлення земельного сервітуту не веде до позбавлення власника земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, прав володіння, користування та розпорядження нею.

Залежно від цільового призначення виокремлюють такі **види земельних сервітутів**:

- а) право проходу та проїзду на велосипеді;
- б) право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху;
- в) право на розміщення тимчасових споруд (малих архітектурних форм), зокрема право на будівництво та розміщення об'єктів нафтогазовидобування; та об'єктів трубопровідного транспорту;
- г) право прокладати на свою земельну ділянку водопровід із чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку;
- ґ) право відводу води зі своєї земельної ділянки на сусідню або через сусідню земельну ділянку;
- д) право забору води з природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право проходу до природної водойми;
- е) право поїти свою худобу із природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право прогону худоби до природної водойми;
- є) право прогону худоби по наявному шляху;
- ж) право встановлення будівельних риштувань та складування будівельних матеріалів з метою ремонту будівель і споруд;
- з) інші земельні сервітуту.

44.2.3. Встановлення та припинення земельного сервітуту

Сервітут може бути встановлений *договором, законом, заповітом або рішенням суду*. Сервітут може належати власникові (володільцеві) сусідньої земельної ділянки, а також іншій конкретно визначеній особі (особистий сервітут).

Земельний сервітут підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації прав на нерухоме майно. Дія земельного сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку,

щодо якої встановлений земельний сервітут, до іншої особи. Земельний сервітут не може бути предметом купівлі-продажу, застави та не може передаватися будь-яким способом особою, в інтересах якої цей сервітут встановлено, іншим фізичним та юридичним особам.

Дія земельного сервітуту підлягає припиненню у випадках:

- а) поєднання в одній особі суб'єкта права земельного сервітуту, в інтересах якого він встановлений, та власника земельної ділянки;
- б) відмови особи, в інтересах якої встановлено земельний сервітут;
- в) рішення суду про скасування земельного сервітуту;
- г) закінчення терміну, на який було встановлено земельний сервітут;
- ґ) невикористання земельного сервітуту протягом трьох років;
- д) порушення власником сервітуту умов користування сервітутом.

У судовому порядку дія сервітуту може бути припинена на вимогу власника земельної ділянки у випадках: а) припинення підстав його встановлення; б) коли встановлення земельного сервітуту унеможлиблює використання земельної ділянки, щодо якої встановлено земельний сервітут, за її цільовим призначенням.

Виконайте в команді

1. Зіставте норми цивільного та земельного права щодо сервітутів.
2. Складіть таблицю «Принципи добросусідства».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1.

Тимочко А. придбала за договором купівлі-продажу житловий будинок у Борисюка Р. Будинок розміщувався на земельній ділянці, яка належала Борисюку Р. на праві приватної власності. Водночас, у договорі купівлі-продажу нічого не зазначалося про перехід права на земельну ділянку до Тимочко А. Через деякий час Борисюк Р. зажадав, щоб Тимочко А. платила йому за користування земельною ділянкою, на якій розміщений проданий житловий будинок. Тимочко А. відмовилася це робити, посилаючись на те, що згідно з чинним законодавством, при купівлі будинку у власність покупця одночасно переходить і присадибна земельна ділянка. Борисюк Р. подав позовну заяву до місцевого суду з вимогою стягнути з Тимочко А. плату за користування земельною ділянкою, а також змусити її оформити договір оренди зазначеної земельної ділянки. *Яке рішення має ухвалити суд?*

Правова ситуація 2.

Подружжя Маланчуків збудувало на присадибній земельній ділянці в сільській місцевості житловий будинок і необхідні для ведення підсобного господарства будівлі. Протягом 15 років вони перебували із сусідкою Панченко у злагоді. Після смерті сусідки її садибу придбала сім'я Щербатюків. Молода сім'я збудувала новий житловий будинок і господарські будівлі. Вбиральною вони розмістили навпроти вікон сусіда за 1,5 м від огорожі. На межі склали гній і бур'ян після прополювання городу. Час від часу цей бур'ян спалювали. Там само виливали відходи. Запахи і їдкий дим, особливо коли вітер у напрямі сусіднього будинку, не дають змоги вийти з будинку. Неодноразові звернення до Щербатюків із цього приводу не дали результату. Крім того, Щербатюки посадили горіх на відстані одного метра від межі сусіда. Дерево затінює город, що значно впливає на урожайність вирощуваної картоплі. *Як розв'язати спір між сусідами-землекористувачами?*